

AVİM
AVRASYA İNCELEMELERİ MERKEZİ
Rapor • No: 11 • Nisan 2017

Tarihsel Arka Planıyla
PONTUS MESELESİ

Yrd. Doç. Dr. Yüksel KÜÇÜKER
Prof. Dr. Hikmet ÖKSÜZ



Ankara • 2017

Rapor

AVİM Rapor No: 11

Tarihsel Arka Planıyla
PONTUS MESELESİ

2. Baskı

Yrd. Doç. Dr. Yüksel KÜÇÜKER
Prof. Dr. Hikmet ÖKSÜZ

Avrasya İncelemeleri Merkezi

Haziran 2017

Ankara

AVİM Rapor No: 11

TERAZİ YAYINCILIK

Terazi Yayıncılık Bas. Dağ. Dan. Eđt. Org. Mat. Kırt. Ltd. Őti.
Abidin Daver Sok. No. 12/B Daire 4 06550 ankaya/ANKARA

Tel: 0 (312) 438 50 23-24 • **Faks:** 0 (312) 438 50 26

E-mail: teraziyayincilik@gmail.com

Avrasya İncelemeleri Merkezi (AVİM)

ISBN: 978-605-82518-3-0

YAZAR

Yrd. Doç. Dr. Yüksel Küçüker
Prof. Dr. Hikmet Öksüz

TASARIM

Ruhi Alagöz

BASKI

Özyurt Matbaacılık
Büyük San. 1. Cad. Süzgün Sok. No: 7 İskitler / ANKARA
Tel: +90 312 384 15 36 **Belgegeçer:** +90 312 384 15 37

2. BASKI TARİHİ

Haziran 2017

© Avrasya İncelemeleri Merkezi - 2017

Her hakkı saklıdır. Bu yayının hiçbir bölümü izinsiz kopyalanamaz,
dağıtılamaz ya da çoğaltılamaz.

Bu ve diğer AVİM yayınlarına ulaşmak için: www.avim.org.tr adresini ziyaret Ediniz.

İÇİNDEKİLER

KISALTMALAR.....	V
YAZARLAR.....	VI
ÖNSÖZ.....	VII
GİRİŞ.....	1
1. "PONTUS"UN KÖKENİ?.....	4
2. PONTUS MESELESİ'NİN TARİHSEL ARKA PLANI.....	5
A. YUNANİSTAN'IN BAĞIMSIZLIĞINA GİDEN YOLUN TAŞLARI.....	6
B. YUNAN MİLLÎ BİLİNCİNİN OLUŞMASI.....	9
3. PONTUS MESELESİ'NİN SİYASAL ZEMİNİ.....	10
A. PONTUS MESELESİ'NİN KURUMSAL AYAĞI: PATRİKHANE.....	12
B. MONDROS MÜTAREKESİ SÜRECİNDE PONTUSÇU FAALİYETLER.....	15
C. MONDROS MÜTAREKESİ SONRASINDAKİ GELİŞMELER.....	18
Ç. PARİS BARIŞ KONFERANSI SÜRECİNDE PONTUSÇU FAALİYETLER.....	20
a. Pontus İddialarının Paris Barış Konferansı Gündemine Getirilmesi Çabaları.....	21
b. Yunan Taleplerini Desteklemek İçin Hazırlanan Bazı Çalışmalar ve Kullanılan İstatistikler.....	27
c. Paris Barış Konferansı'ndaki İddia ve Taleplere Karşı Gösterilen Bazı Tepkiler.....	32
ç. Ermeni ve Rumların Doğu Karadeniz Bölgesine Yönelik Çatışan İddiaları.....	33
4. MİLLÎ MÜCADELE DÖNEMİNDE PONTUSÇU FAALİYETLER VE PONTUSÇULUĞUN SONU.....	36
A. PONTUSÇU RUMLARIN TEŞKİLATLANMA FAALİYETLERİ.....	36
B. PONTUSÇU HAREKETİN ÇÖZÜLÜŞÜ.....	40
a. Pontusçular İçin Sonun Başlangıcı.....	44
b. Pontus Olaylarına Yönelik İdarî ve Askerî Tedbirler.....	45
5. PONTUSÇULUK FAALİYETLERİ DOĞRULTUSUNDA YAPILAN PROPAGANDA FAALİYETLERİ.....	52
6. PONTUS MESELESİ'NİN YENİDEN GÜNDEME TAŞINMASI ÇABALARI.....	55
SONUÇ.....	62
KAYNAKÇA.....	65
EKLER.....	74

EKLER

- Ek 1** : “Pontus Rumları Komitesi” Genel Sekreteri Dr. Thoidis Tarafından Taslak Çizimleri Yapılan ve Onaylanması için Marsilya, Paris, Batum Gibi Yerlere Gönderilen Sözde *Bağımsız Pontus Devleti Bayrağı*
- Ek 2** : Tasarlanan Pontus Rum Devleti için Düşünülen Sınırlar
- Ek 3** : Trabzon Metropoliti Hrisantos Paris Barış Konferansı Esnasında Yunan Başvekil Venizolos ile Görüşürken
- Ek 4** : 1919 Paris Konferansı’ndaki Yunan Toprak İddialarını Gösteren Harita
- Ek 5** : 19 Mayıs Tarihinin “Pontus Soykırımı Anma Günü” olarak Kabulüne dair Yunanistan Parlamentosu’nda Alınan ve Yunanistan Resmî Gazetesi’nde Yayımlanan Yasa Metni
- Ek 6** : Dünyanın Farklı Bölgelerinde Kurulmuş Olan Bazı Pontus Derneklerine Ait Amblemler
- Ek 7** : Farklı Ülkelerde Propaganda Amacıyla İnşa Edilmiş Bazı Sözde Pontus Soykırımı Anıtları

KISALTMALAR

Ar.	: Arşiv
ATASE	: Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı
BCA	: Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi
BGPS	: Başlangıçtan Günümüze Pontus Sorunu
Bn.	: Belge Numarası
BOA	: Başbakanlık Osmanlı Arşivi
BTTD	: Belgelerle Türk Tarihi Dergisi
C.	: Cild
CA	: Cumhurbaşkanlığı Arşivi
Cs.	: Celse
Çev.	: Çeviren
D.	: Devre
DH-KMS	: Dâhiliye Nezâreti Kalem-i Mahsus Müdüriyeti
DH-MKT	: Dâhiliye Nezâreti Mektubî Kalemi
Dn.	: Dosya Numarası
Ed.	: Editör
Fh.	: Fihrist
FO	: Foreign Office
GBFI	: Greek Bureau of Foreign Information
Gn.	: Gömlek Numarası
Haz.	: Hazırlayan
HTVD	: Harp Tarihi Vesikaları Dergisi
İ.	: İnikad
Kl.	: Klasör
Kn.	: Kayıt Numarası
LCMD	: Library of Congress Manuscript Division
NARA	: National Archives and Records Administration
TBMMZC	: Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi
TİTE	: Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü
TTK	: Türk Tarih Kurumu
vd.	: Ve Diğerleri
Vsk.	: Vesika

Yrd. Doç. Dr. Yüksel KÜÇÜKER



1 1981 yılında Erzincan'da doğdu. İlk ve orta öğrenimini Erzincan'da tamamladı. 2004 yılında Karadeniz Teknik Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü'nden mezun oldu. Takip eden eğitim-öğretim döneminde Karadeniz Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalında yüksek lisans programına kaydoldu. 2005'te aynı enstitüde Araştırma Görevlisi olarak görev yapmaya başladı. 2008 Temmuz'unda yüksek lisans eğitimini tamamladı ve doktora çalışmalarına başladı. Yüksek Öğretim Kurumu'nun sağladığı Doktora Araştırma Bursu ile 2010 yılı boyunca İngiltere'de bulundu. 2015 yılında doktora tezini tamamladı ve bu yıl içinde Karadeniz

Teknik Üniversitesi, Karadeniz Araştırmaları Enstitüsü'nde Yardımcı Doçent olarak görev yapmaya başladı.

Türkiye Cumhuriyeti Tarihi alanında kitap ve makale çalışmaları bulunmaktadır.

Evli ve iki çocuk babasıdır.

Prof. Dr. Hikmet ÖKSÜZ



1 1965 yılında Çaykara'da doğdu. İlk ve Ortaokulu Çaykara'da, Liseyi Trabzon'da tamamladı. 1987 yılında KTÜ Fatih Eğitim Fakültesi Tarih Bölümü'nden mezun olduktan sonra 1995 yılına kadar İstanbul Kartal Lisesi'nde Tarih Öğretmeni olarak görev yaptı. İstanbul Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü'nde 1992 yılında "Lozan'da Batı Trakya Sorunu" adlı teziyle Yüksek Lisansını, 1996'da "Atatürk Dönemi'nde Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin Balkan Politikası" konulu teziyle de Doktorasını tamamladı. 1995 yılında Araştırma Görevlisi olarak girmiş olduğu KTÜ Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü'nde 1997'de Öğretim Görevlisi ve 1999'da Yardımcı

Doçent kadrolarına atandı. 2003 yılında Doçent, 2008'de de Profesör oldu. Bilimsel çalışma alanı; 20. yüzyılda Balkanlar ve Cumhuriyet Dönemi'nde Trabzon'dur. Bu konularla ilgili çok sayıda bilimsel yayın (kitap, makale ve bildiri) üretti.

Bilimsel çalışma alanı ile ilgili ulusal ve uluslararası dergilerde yayın kurulu üyesi ve hakem olarak görev yapmaktadır.

Evli ve üç çocuk babasıdır.

ÖNSÖZ

Zaman içinde bağımsız bir devlet kurma amacının güdüldüğü noktadan, siyasal ve kültürel bir boyuta evrilen Pontus Meselesi, genellikle Millî Mücadele sürecindeki gelişmeler yönüyle öne çıkarılmaktadır. Meseleyi yalnızca bu boyutuyla ele almak, onu sıradan bir isyan vakası olarak değerlendirmek olacaktır. Hâlbuki konunun tarihsel zeminine inildiğinde, meselenin planlı bir düşünsel temel üzerine bina edildiği ve düşünüldüğünden daha eskilere uzanan bir geçmişe sahip olduğu ortaya çıkmaktadır. Hüküm sürdüğü uzun dönemde, hâkimiyeti altında yaşayan toplumları başarıyla idare etmiş olan Osmanlı Devleti'nde 19. yüzyıldan itibaren yaşanan kopuşları sorgulamak, Pontus Meselesi'nin temel hedefi olan bağımsız bir devlete sahip olma düşüncesinin anlaşılmasını da kolaylaştıracaktır. Nitekim bu süreç bir bütün halinde ortaya konulduğunda, Pontus Meselesi'nin derinliği daha da belirginleşmektedir. Öte taraftan, bu mesele her ne kadar Türkiye açısından tarihin tozlu yapraklarında kalmış bir anı olarak değerlendirilse de, Yunanistan bu konu hakkında farklı düşündüğünü her fırsatta ortaya koymaktadır. Yunanistan ve Rum diasporası tarafından Pontus soykırımı iddialarının mütemediyen dillendirilmesinin altında Türkiye'ye yönelik soykırım yapan bir devlet olduğu algısını beslemek ve bu yapay iddialar üzerinden bir bilgi kirliliği oluşturarak Türkiye'yi siyasal anlamda zor durumuma sokmak yatmaktadır.

Meseleyi Türkiye'ye karşı siyasal bir tehdit aracı olarak kullanma niyetinde olan Yunanistan, Rum diasporasıyla birlikte Ermeni soykırımı iddialarının uluslararası arenada elde ettiği görece başarılarından edindiği tecrübelerden de yararlanma gayreti içindedir. 19 Mayıs 1919 tarihini asılsız olarak "Pontus Soykırımı" olarak Parlamento kararına dönüştürmesi bu istikamette atılmış olduğu en radikal adımdır. Son yıllarda yeniden gündemi meşgul etmeye başlayan Pontus Meselesi konusunda Yunanistan'ın kışkırtıcı bir tavır almasına karşın Türkiye pasif bir görüntü vermekte; Yunanistan'ın bu yöndeki adımlarını kınamakla yetinmektedir. Saldırgan bir yolla siyasileştirilmeye çalışılan Pontus Meselesi'nin tarihçiler tarafından araştırılmasını özendirmek, Türkiye cephesinde bu pasif çizgiden çıkılması için atılacak adımların başında gelecektir. Tarihsel bir yaklaşım ve bir tarihçi sorumluluğu ile hazırlanan bu çalışma bu bağlamda konu hakkındaki literatüre mütevazı bir katkı sağlama amacıyla kaleme alınmıştır.

Trabzon, 22 Mart 2017

Yrd. Doç. Dr. Yüksel KÜÇÜKER
Prof. Dr. Hikmet ÖKSÜZ

Giriş

Yunanistan, bağımsızlığını elde ettiği dönemden itibaren Osmanlı Devleti'ne karşı sürekli genişleme politikası takip etmiştir. Bu bağlamda, Osmanlı'nın Birinci Dünya Savaşı'ndan mağlup ayrılması, savaşta galipler safında olan Yunanistan'a bu politikasını taçlandırması için önemli bir fırsat sunmuştu. Mondros Mütarekesi sonrası yaşanan süreç de buna uygun bir zeminde gelişmiştir. Paris Konferansı ve Sevr görüşmeleri ile birlikte Osmanlı coğrafyası için yürürlüğe sokulan son tasfiye sürecinden pay kapmak isteyen devletler arasında yer alan Yunanistan, bu doğrultuda Batı Anadolu'yu işgale başlamıştı. Türkiye'nin Karadeniz bölgesinde yaşayan bir kısım ayrılıkçı Rum, bu işgal hareketinin verdiği cesaretle, uzun bir süredir hazırlığını yaptıkları planı devreye soktular. Bu bölgede bağımsız bir Pontus Devleti kurma fikri temelinde gelişen bu süreçte, yüzyıllarca hâkimiyeti altında yaşadıkları otoriteye karşı isyan eden Rumlar, başta Yunanistan ve Fener Rum Patrikhanesi olmak üzere doğrudan ya da dolaylı olarak iç ve dış odaklardan büyük oranda destek görmüşlerdir. Bu dönemde yaşananlar, bugünlere uzanan ve daha ziyade siyasal bir zeminde yürütülmek istenen tartışmaların da kaynağı olmuştur.

TBMM hükümetinin, Millî Mücadele döneminde uğraşmak zorunda kaldığı sorunlardan biri olan Pontus Meselesi, Lozan barış görüşmeleriyle birlikte rafa kaldırılmasına rağmen, Yunanistan cephesinde 1980'li yıllardan itibaren gelişen süreçte, yeniden hayata geçirilmek suretiyle, uluslararası ortamlarda Türkiye'ye karşı bir siyasal şantaj ve tehdit unsuruna dönüştürülmek istenmektedir. Sözde Pontus soykırımının tanınmasına yönelik olarak hazırlanan tasarının Yunan parlamentosu tarafından tam bir mutabakatla yasalaştırılması, Yunanistan'ın Pontus Meselesi bağlamındaki iddiaları resmî devlet politikasına dönüştürdüğünü göstermektedir. Doğu Karadeniz bölgesinde yaşamış olan Osmanlı Rumlarının, Birinci Dünya Savaşı ve Millî Mücadele dönemlerinde, Türkler tarafından sistemli bir şekilde kırığa uğratıldıkları söylemi üzerine inşa edilen Pontus iddialarının hedefinde, Türkiye üzerinde soykırım zanlısı bir ülke algısı oluşturarak son kertede Türkiye'yi bu ağır suçta kabule zorlamak yatmaktadır.

Yunanistan'ın Rum diasporası ile birlikte dünya çapında yoğun bir şekilde propagandasını yaptığı Pontus iddialarının rol modeli Ermeni soykırımı iddialarıdır. Ermeni iddialarıyla aynı yol takip edilerek, Avrupa Birliği, Birleşmiş Milletler, ülke ve eyalet parlamentoları ve sivil toplum kuruluşları gibi platformlar üzerinden Türkiye'ye birtakım siyasal oyunlar oynanmak istenmektedir. Yunanistan, Pontus Meselesi hakkında bir taraftan uluslararası çevreleri etkilemeye çalışırken, diğer taraftan farklı kollardan bu mesele etrafında kendi kamuoyunu kenetleme çabası içerisinde. Kurulan Pontus derneklerinin Yunan devleti tarafından özendirilmesi, Yunanistan topraklarında sözde soykırım anıtlarının inşasına destek verilmesi, Yunan devlet adamlarının ve politikacılarının Pontus soykırımı iddialarını desteklemek için düzenlenen

etkinliklere üst düzey katılım göstermeleri, Pontus Meselesi ile ilgili yayınlar hazırlanması, konferanslar düzenlenmesi, Türkiye'nin Karadeniz bölgesine çeşitli isimler altında seyahatler organize edilerek uluslararası kamuoyunun dikkatinin bu meseleye çekilmeye çalışılması¹ gibi adımlar bu çabanın farklı yansımalarıdır.

Türkiye yakın tarihinin istismar edilen ve çarpıtılan konularından biri olan Pontus Meselesi, 1990'lardan itibaren üzerine kafa yorulan araştırma başlıklarından biri olagelmıştır. Bu mesele, son dönemlerde yerli araştırmacıların yanı sıra, başta Yunanlar olmak üzere önemli oranda yabancı araştırmacının da fazlaca alakadar olduğu bir konu halini almaya başlamıştır.²

Altı ana başlıktan oluşan bu çalışma, Pontus Meselesi'ni genel hatlarıyla tarihsel bir bütünlük içinde ele almaktadır. İlk başlıkta Pontus kelimesinin kökeni ve Pontus olarak adlandırılan coğrafyanın kaba bir çerçevesi çizilmiştir. İkinci başlık altında Pontus Meselesi'nin tarihsel arka planı ortaya konulmaya çalışılmıştır. Özellikle Osmanlı Devleti'nin zayıflamaya başlamasıyla birlikte yaşanan süreçte Pontus Meselesi'nin de tarihsel temellerinin atıldığı tezinden yola çıkılarak, bu meselenin doğal destekçisi durumunda olan Yunanistan'ın bağımsızlığını elde etmesi ve Yunan millî bilincinin oluşması hususlarına değinilmiştir. Bu bağlamda, Osmanlı'ya karşı yeni bir güç merkezi olarak belirmeye başlayan Rusya'nın, 18. yüzyıldan itibaren Hıristiyanların savunucusu olarak öne çıkması ve Osmanlı Devleti'ne karşı bu doğrultuda saldırgan bir tavır takınması önemlidir. Nitekim Küçük Kaynarca Antlaşması'yla gelişen süreçte, Rusya'nın kendini diplomatik açıdan Osmanlı Devleti'nin Ortodoks tebaasının hâmisini kabul ettirmesi, dönemin diğer başat güçlerinin de bu hâmilik yarışına dâhil olacağı ileriki dönemlerde, Osmanlı gayrimüslim tebaası üzerinden çeşitli hesaplar yapılmasının kapısını aralamıştır. Pontus Meselesi de bu hesapların bir parçası olarak değerlendirilebilecek niteliktedir.

Çalışmanın üçüncü başlığı altında Yunanistan'ın ve onun uydusu konumundaki Fener Rum Patrikhanesi'nin Pontus Meselesi içindeki rollerine değinilmiştir. Bağlı olduğu Osmanlı Devleti'ne karşı bölücü ve yıkıcı faaliyetlere açıktan destek vermekten çekinmeyen Patrikhane'nin, Pontus Meselesi bağlamında üstlendiği misyon ortaya konulmuştur. Bundan hareketle, Patrikhane'ye bağlı din adamlarının Pontus Meselesi'nin şekillenmesi noktasındaki rolleri de ele alınmıştır. Alt başlıklarda Birinci Dünya Savaşı sırasında Anadolu'nun doğu ve kuzeydoğu bölgelerinde yaşanan Rus işgallerinin Pontus olaylarına olan etkilerine yer verilmiştir. Mondros Mütarekesine giden ve mütareke ile

1 Yıldız Deveci Bozkuş, *Parlamento Kararları Çerçevesinde Soykırım İddialarının Yabancı Basında Yeniden İnşası (1965-2007)*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü, 2011, s.111-117.

2 Pontus Meselesi hakkında hazırlanmış bir bibliyografya çalışması için bkz. Yüksel Küçük, "Pontus Meselesi Üzerine Bir Bibliyografya Denemesi", *Karadeniz Araştırmaları*, 40, Ankara: KaraM Yayınları, 2013, ss.55-76.

başlayan dönemde, Anadolu’da sarsılan devlet otoritesinin yol açtığı karışıklıktan faydalanmak isteyen Pontusçuların yürüttükleri faaliyetler de bu başlık altında değerlendirilmiştir. Yine, Pontusçu çevrelerin Birinci Dünya Savaşı’nı sonuçlandırmak amacıyla toplanan Paris Barış Konferansı’ndaki girişimlerine de bu başlık altında yer açılmıştır.

Dördüncü başlık Millî Mücadele döneminde Pontus Meselesi etrafında yaşanan gelişmelere ayrılmıştır. Pontus iddialarını tanıtmak ve yürütmek üzere kurulan Pontus teşkilatlarının bu yoldaki faaliyetleri, Millî Mücadele döneminde yaşanan Pontus olayları ve bu olayları sonlandırmak amacıyla alınan tedbirlerle birlikte meselenin sona erdirilmesi bu başlık altında ele alınmıştır.

Beşinci başlıkta Pontusçuluk faaliyetleri etrafında yapılan propaganda faaliyetleri değerlendirilmiştir. Batılı basın organlarında bu mesele hakkında çıkan haber, değerlendirme ve yorumlar üzerinden girilen algı yaratma çabaları etkileri günümüze uzanan bir önyargının oluşmasına sebep olmuştur. Bu tür yayımlarda Hristiyanların Türkler tarafından sistematik olarak katledildiği şeklindeki iddialara sıkça yer verilmesinin, özellikle konunun güncel boyutunda sıkça dillendirilen “Türklerin Rumlara yönelik soykırım uyguladığı” tezine malzeme oluşturduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Tek taraflı hazırlanan propaganda amaçlı yorum ve değerlendirmelerin katliam iddiaları temeli üzerine bina edilmiş olması düşündürücü olduğu kadar tarafsız bir bakıştan yoksun oldukları şüphe götürmeyen bu tür haberlerin birer propaganda malzemesinden öte bir değeri yoktur.

Çalışmanın son bölümü son yıllarda Yunanistan ve Rum diasporası tarafından Pontus Meselesi’nin yeniden tartışılmaya açılmasına yönelik çalışmalara ayrılmıştır. 1980’li yıllardan itibaren saldırgan politikalar takip eden hükümetlerin iktidara gelmesiyle birlikte, Türkiye karşıtlığının zirve yaptığı Yunanistan, bu dönemde hemen her fırsatı değerlendirme gayretinde olmuştur. İşte bu süreçte, Türkiye’ye karşı kullanabilecek kartlardan biri olarak, sözde Pontus soykırımı tezi öne çıkmıştır. Bu doğrultuda, Yunanistan ve Rum diasporasının gayretleriyle, sözde Pontus soykırımının ulusal ve uluslararası ölçekte yoğun propagandası yapılmaya başlanmıştır. Bu tür girişimler genel hatlarıyla bu başlık altında toplanmıştır.

Tarihin ve dolayısıyla tarihçilerin ilgi alanında olan bir konu olan Pontus Meselesi hakkında, başta politikacılar olmak üzere farklı çevrelerin sesinin daha çok çıkıyor olması oldukça manidardır. Bu meselenin tarafsız bir bakışla ve tam anlamıyla aydınlığa kavuşturulabilmesi, her şeyden önce konu hakkında yapılan tartışmaların bilimsel bir düzleme kaydırılmasıyla mümkündür. Pontus Meselesi’ni genel hatlarıyla ele alan bu çalışma, konuyla ilgili var olan literatüre mütevazı bir katkı sağlama amacıyla kaleme alınmıştır.

1. “Pontus”un Kökeni?

Günümüzde Karadeniz olarak adlandırılan Anadolu'nun kuzey sahil coğrafyasını tanımlamak için antik dönemde *Pontos* ifadesi tercih edilmiştir. Literatürde ilk olarak Homeros'un İlyada adlı eserinde kullanılan bu terim başka antik kaynaklarda Karadeniz için genel bir adlandırmaya karşılık olarak kullanılmakla birlikte, bir ismin önüne gelen ve yine “deniz” manasındaki bir isim veya sıfat tamlamasının tamlananı olarak da kullanılmıştır. Homeros'un eserlerinde Karadeniz'den söz edilmemesi de bu konuda net bir yargıda bulunmanın mümkün olmadığını ortaya koymaktadır.³

Çağdaş araştırmacılar Pontos'un Hellen kökenli bir terim olmaktan ziyade Karadeniz kıyılarında yaşayan yerli halkların dillerinden Helleneye aktarılmış olabileceği ihtimali üzerinde durmaktadırlar.⁴ Hellen terminolojisinde Pontos sözcüğünü karşılayan herhangi bir kelime bulunmamasından dolayı kelimenin *Pont* ya da *bent* kökünden türetilen ve “yol” ya da “geçiş yeri” anlamında kullanılmış olması ihtimali ağırlık kazanan görüştür.⁵ Kelimenin Latince'de “köprü” manasında kullanılan *pons* terimi ile aynı kökten gelmesi, Pontos'un temel anlamının “deniz yolu”, “deniz üzerindeki köprü” olduğu ve sonraları “deniz” kelimesini karşılamak için kullanıldığı görüşünü öne çıkarmaktadır.⁶

Başlarda güçlü fırtınaları, dev dalgaları ve sığınacak limanlarının azlığı gibi özelliklerinden dolayı “konuksevmeyen deniz” (Aksenos Pontos) ifadesiyle⁷ nitelenen Karadeniz, sonraları gemi yapımında alınan mesafe ile birlikte olumsuz özelliklerinin bertaraf edilerek Karadeniz kıyılarına ulaşılması ve buraların zenginliklerinden faydalanılarak bölgede ticaret şehirleri kurulmaya başlanmasıyla birlikte “konuksever deniz” (Euksenos Pontos) olarak anılır oldu.⁸

3 Osman Emir, *Hellenistik ve Roma Dönemlerinde Pontos (MÖ IV. yy.-MS III. yy)*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Karadeniz Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2014, s. 8.9.

4 A. C. Moorhouse, “The name of the Euxine Pontus”, *The Classical Quarterly*, XXXIV, 1940, s. 123; Stephen Mitchell, “In Search of the Pontic Community in Antiquity”, *Representations of Empire: Rome and the Mediterranean World*, (Ed. Alan K. Bowman vd.), Oxford-New York: Oxford University Press, 2002, s. 38.

5 Emir, a.g.e., s. 9.

6 Moorhouse, a.g.m., s. 123; Murat Arslan, *Romanın Büyük Düşmanı Mithridates VI Eupator*, İstanbul: Odin Yayıncılık, 2007, s. 3.

7 P. Minas Bijişkyan, *Karadeniz Kıyıları Tarih ve Coğrafyası 1817-1819*, (Çev.: Hrand D. Andreasyan), İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, 1969, s. 1; Aurel Decei, “Karadeniz”, *İslam Ansiklopedisi*, VI, İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1993, s. 238-240; Adem Işık, *Antik Kaynaklarda Karadeniz Bölgesi*, Ankara: TTK Yayınları, 2001, s. 1.

8 Arslan, a.g.e., s. 2-10.

Pontos terimi antikçağda kimi zaman deniz, kimi zaman da tüm Karadeniz'in sahil kesimlerini tanımlamak için kullanılan bir terim olarak kullanılmıştır. Ancak bu adlandırma zamanla özellikle M.S. II. yüzyıl Roma tarihçilerinin çalışmalarında, bölgede yaşanan siyasal gelişmelerle de doğrudan ilgili olarak Anadolu'nun kuzeydoğu bölgesini içine alan coğrafi bir bölgenin adı oldu.⁹ Zaman içinde *Pontus* olarak ifade edilen coğrafya ilerleyen dönemlerde farklı bölgeleri tanımlamak için kullanılmıştır. Antik dönemlerde Pontus en kaba hatlarıyla Kızılırmak'ın doğusundan bugün Gürcistan sınırları içinde yer alan Rioni ırmağına kadar uzanan bölgeyi tanımlarken, yakın dönemlerde daha ziyade Samsun ve Trabzon hinterlandını tanımlamak için tercih edilmektedir.

Pontus coğrafyasının asıl ünü M.Ö. 301- M.Ö. 63 yılları arasında eski bir Pers valisinin bölgede büyük bir krallık kurmasıyla başlamıştır. Bu krallık Hellen ve Roma kaynaklarında *Pontos Krallığı* olarak adlandırılmıştır. Ancak bu krallık ile çok sonraları kurulan Trabzon Rum Devleti bilinçli ya da bilinçsiz olarak karıştırılmakta, ya da aralarında bir bağ kurulmaya çalışılmaktadır. Trabzon Rum Devleti Doğu Roma'nın (Bizans) zayıflamasıyla birlikte Bizans prensi Komnenos tarafından Doğu Karadeniz bölgesinde merkezi Trabzon olarak 1207 yılında kurulmuştur. Trabzon'un 1461 yılında Fatih Sultan Mehmet tarafından fethedilmesiyle birlikte bu devlet tarih sahnesinden silinmiştir. Görüldüğü üzere antik dönemlerde Persliler tarafından kurulan Pontus Krallığı ile Bizans prensi tarafından kurulan Trabzon Rum Devleti arasında ne tarihsel ne de köken itibarıyla herhangi bir ilişki yoktur. Hal böyle iken bu iki devleti ilişkilendirerek buradan yeni bir Pontus Devleti devşirme çabaları iyi niyetten uzak, siyasal bir proje ürünüdür.

2. Pontus Meselesi'nin Tarihsel Arka Planı

Osmanlı Devleti çözülmeyi yaşamaya başladığı 17. yüzyıldan, tarih sahnesinden çekileceği döneme kadar çok sayıda sorunlar yumağıyla uğraşmak durumunda kalmıştır. Pontus Meselesi de bu sorunlardan biridir. Şüphesiz bu sorunların kaynağına ulaşmanın yolu, Osmanlı Devleti'ni çöküşe götüren süreci tarihsel boyutu içinde anlamlandırmaktan geçer.

Osmanlı Devleti'nin çöküşünü hızlandıran gelişmelerin temelinde, dönemin büyük güçleri olan Avrupa devletlerinin takip ettikleri doğu politikası yatmaktadır. Literatürde *Şark Meselesi/Doğu Sorunu* olarak karşılık bulan bu politika, genel olarak Osmanlı Devleti'nin zayıflatılması ve hüküm sürdüğü toprakların geleceği üzerine odaklanmıştır. Siyasal bir söylem olarak ilk defa 19. yüzyılın başlarında ortaya atılmış olan Doğu Sorunu kavramı takip eden süreçte sıkça kullanılmıştır.

9 Arslan, a.g.e., s. 10.

Avrupalılar tarafından Osmanlı Devleti'nin kendilerine meydan okuyan en önemli tehlike olarak algılanması,¹⁰ onu Doğu Sorunu'nun merkezine oturtmuştur. Bu algı, Avrupalı devletlerin bu tehlikeye karşı ortak savunma ihtiyacını doğurmuştur. 17. ve 18. yüzyıllarda uluslararası dengelerin değişmesi ve Avrupalı devletlerin üstünlüğü ele geçirmeye başlaması, beraberinde siyasal ve iktisadî çıkarların öne çıkmasını ve Osmanlı coğrafyasının paylaşımını gündeme getirmiştir. Bundan doğan rekabet ortamı ise paylaşım sürecinde ortak hareket etme ve uzlaşma noktaları arayışlarını doğurmuştur ki Avrupa için Doğu Sorunu da işte bu arayışların bir sonucu olarak düşünülmelidir.¹¹

Bütün imparatorluk yapılarında olduğu gibi çok-etnili bir toplumsal yapıya sahip olan Osmanlı Devleti yönetimindeki milletlerin, devletle olan bağlarının çeşitli yol ve yöntemlerle koparılması politikasını da yukarıda sözü edilen Doğu Sorunu'nun bir uzantısı olarak görmek gerekir. Elbette bu kopuş sürecinin altında yatan yegâne sebebi Doğu Sorunu'na bağlamak sığ bir yaklaşım olacaktır. Osmanlı Devleti'nin iç dinamiklerini de bu bağlamda göz önünde bulundurmak gerekir. Özellikle 18. yüzyılın başlarından itibaren siyasal, askerî ve iktisadî alanlarda sorunlar yaşamaya başlayan Osmanlı Devleti'nin merkezî otorite yapısında buna paralel birtakım zafiyetler baş göstermiştir. Sosyal yapıdaki aşınmalarla birlikte Doğu Sorunu bağlamındaki dış etkiler de bu olumsuzluklara eklenince, devletin dağılma süreci hızlanmıştır.

A. Yunanistan'ın Bağımsızlığına Giden Yolun Taşları

Pontus Meselesi'nin hangi tarihsel temellere dayandığını ortaya koyabilmek, öncesinde yaşanan gelişmeleri okumaktan geçer. Bu noktada bu meselenin baş aktörü konumundaki Yunanistan'ın bağımsızlığını elde ettiği sürecin özellikle iyi tahlil edilmesi gerekmektedir.

Osmanlı Devleti'nin 1683 yılında uğradığı Viyana bozgunu, iki yüzyıllık bir süreci alan ve aşamalar halinde devam eden bir gerileyişin başlangıcını teşkil etmektedir. Zira bu bozgunu takip eden savaşlarda çizilen başarısız grafik, Osmanlı'nın direnme gücünü yitirdiğine Avrupalı devletlere inandırması açısından önemlidir. Nitekim Viyana hezimetini üzerinden kısa bir süre sonra imzalanan Karlofça Antlaşması ile Osmanlı Devleti büyük çapta toprak kaybına uğramıştır. Böylelikle batı açısından Osmanlı tehdidi önemli ölçüde azalmış oldu. Aynı şekilde bu antlaşma sonrası Osmanlı'nın gücü ve etkinliğinin azalmasıyla birlikte, özellikle Rusya ve İngiltere doğuda daha etkili bir pozisyona yükselmişlerdir. Bu durum, o döneme kadar Osmanlı Devleti ile

10 H. A. Munro-Butler-Johnstone, *The Eastern Question*, London: Reprinted from the Pall Mall Gazette, 1875, s. 1.

11 Halil İnalçık, *Osmanlılar; Fütühat, İmparatorluk, Avrupa ile İlişkiler*, 2. Baskı, İstanbul: Timaş Yayınları, 2010, s. 216, 217.

kapitülasyonlar üzerinden ilişkiler geliştirmiş olan Fransa'nın da Osmanlı'nın geleceğine dair yeni politikalar üretmesine sebep olmuştur.¹² Öte yandan, yalnızca Balkan coğrafyası için değil, diğer tüm katolikleri de ilgilendirecek şekilde, Karlofça Antlaşmasında yer alan ve Pasarofça Antlaşmasında da onaylanan “*Kiliselerinin ilk biçim ve uygulanışı durumlarına göre onarılması ve ibadetlerinin yerine getirilmesine karşı çıkılmayacaktır. Hangi tarikattan olursa olsunlar, bu din adamları incitilip aşağılanmayacaklardır*”¹³ ifadeleri ile de adı geçen büyük güçlerin Osmanlı Devleti'nin gayrimüslim tebaası üzerinde söz sahibi olma niyetleri resmî olarak dillendirilmeye başlanmıştır.

1774 Küçük Kaynarca Antlaşması ile birlikte bu defa Ruslar ve İngilizler, Osmanlı Devleti'nin Rum tebaasına birtakım gizli menfaatler sağlayarak, Rumlar arasında Helenizm fikriyatının gelişmesine alttan alta destek verme çabalarına giriştiler. Bu dönemde, Ortodoks inancına eğilen ve Helenistik döneme ilgi duyan araştırmacılar rağbet görmeye, Rum gençleri eğitime ve bu şekilde Rumlar arasında bir bilinç oluşturulmaya çalışılıyordu. Rum Ortodoks Kilisesi içinde birtakım etkin kişiler vasıtasıyla, Rumlar devlet yönetiminde etkili yerlere getirilerek, Osmanlı Devleti içinde bir Fener ruhunun hâkim kılınması amaçlanıyordu. Bu şekilde Yunan milliyetçilik düşüncesinin daha etkin bir hal alması ve nihayetinde Yunanistan'ın bağımsız bir devlet olarak ortaya çıkmasıyla sonuçlanan sürecin yolu açılmış oluyordu.

İstanbul'un fethiyle birlikte kendisini Bizans'ın varisi olarak görmeye başlayan Rusya'nın, özellikle II. Katherina döneminden itibaren takip ettiği, genel manada Osmanlı, özelde ise Balkan politikasının Osmanlı Rum tebaasının kışkırtılmasına odaklandığını belirtmek gerekir. Gelişen süreçte, Osmanlı'nın “sarı ırk” tarafından yok edileceği propagandası Rumlar arasında karşılık bulmuş, Rumlar Ruslara “kurtarıcı” gözüyle bakar olmuşlardır. Bu da Yunanistan'ın bağımsızlık mücadelesinde cesaretlendirici bir etki yapmıştır.

Rusya'da, 19. yüzyılın ilk yarısında yabancı bir ülkenin hâkimiyetinde bulunan Slav topluluklarını bağımsızlığa kavuşturmak ve Rus dış politikasına elverişli bir ortam oluşturacak propaganda faaliyetlerini sürdürebilmek niyetinden mülhem bir anlayış doğmuştu. Tarihte “Panslavizm” olarak isimlendirilen bu akımın taraftarları, özellikle 19. yüzyılın ortalarından itibaren, Rusya'da daha tanınır hale gelmişlerdi.¹⁴ Balkanlardaki Hıristiyanları Rusya'nın bir parçası yapabilmek için, isyancıları cesaretlendirme adımları da Panslavizm politikalarının bir gereğidir. Yunan milliyetçilerinin ayrılıkçı faaliyetlerinin

12 Abdurrahman Çaycı, *Büyük Sahra'da Türk-Fransız Rekabeti (1858-1911)*, Ankara: TTK Yayınları, 1995, s. 1,2.

13 Giles Veinstein, “Balkan Eyaletleri (1606-1774)”, (Ed.: Robert Mantran), *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi, XIX. Yüzyılın Başlarından Yıkılışa*, I, (Çev: Server Tanilli), İstanbul: Adam Yayınları, 1999, s. 387.

14 Akdes Nimet Kurat, *Türkiye ve Rusya*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1990, s. 75.

çıkış noktasının Rusya olmasını ve 1821’de başlayan Yunan isyanının da yine Rusya’da hazırlanıp idare edilmesini¹⁵ bu bağlamda düşünmek gerekir.

Yunan bağımsızlık hareketinin başarıya ulaşmasında, doğrudan katkısı bulunan Rusya destekli iki oluşum vardı. Bunlardan biri 1812 yılında Atina’da kurulan ve sağladığı fonlarla Yunan isyanının iktisadî ayağını oluşturan Philomuse Derneği’ydi. Diğer oluşum ise, 1814’te Odesa’da kurulan ve Osmanlı’nın tüm eyaletlerinde yaşayan Rumları silahlı mücadeleye yönlendirme bakımından yıkıcı faaliyetler yürüten Filiki Eteryia Derneği’dir. Filiki Eteryia Derneği’nin başındaki Alexandros Ypsilantis isimli general, aynı zamanda yürüyen ayaklanmanın da liderliğini yapmaktaydı.¹⁶ Osmanlı Devleti için çözülmeye bahsedilen bir dönemde kurulan derneklerin Yunan bağımsızlık hareketlerinde önemli roller üstlendiklerini belirtmek gerekir.

19. yüzyıl Osmanlı tarihi açısından *isyanlar asrı* olarak nitelendirilebilecek bir dönem olmuştur. Bunda kuşkusuz büyük oranda milliyetçilik akımlarının ilham kaynağı olan Fransız İhtilali’nin rolü vardır. Nitekim Yunanistan Başbakanı Ioannis Kolettis’in, kurucu mecliste *Megali İdea* siyasetini ilk kez dillendirdiği konuşmasında¹⁷ da Fransız İhtilali’nin getirdiği değerlerden *millet olma bilinci* ve *bağımsızlık* motifleri görülebilir.

Fransız İhtilali, orta ve uzun vadede çok etnili devletler üzerinde yıkıcı etkiler bırakmıştır. Dönemin imparatorluklarıyla kıyaslandığında, yönetiminde en fazla farklı etnik unsuru barındıran Osmanlı Devleti de en az diğerleri kadar, ihtilal sonrası yayılan milliyetçilik dalgasından payını almıştır. Milliyetçilik düşüncelerine, rakip güçlerin Osmanlı Devleti’ni parçalayarak kendi topraklarını genişletme çabaları da eklenince, Osmanlı coğrafyasının bu milliyetçi hareketlerin odağında olması kaçınılmaz olmuştur.¹⁸

Helenizm ve Megali İdea söylemlerinin teşkilatlı bir şekilde Rum Ortodoks kilisesi kanalı ile Balkanlarda yaşayan Rumlara aktarılması¹⁹ ve Avrupa’nın çeşitli yerlerinde propaganda faaliyetleri yürüten Helenist kuruluşların çalışmaları, Avrupalı etkin devletlerin dikkatini çekmesine vesile olduğu gibi, soruna müdahil olma niyetlerini de kuvvetlendirmiştir.²⁰ Yunanistan

15 Stanford Shaw, “Osmanlı İmparatorluğu’nda Azınlıklar Sorunu”, (Çev.: Ahmet Günlük), *Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Türkiye Ansiklopedisi*, 4, İstanbul: İletişim Yayınları, 1985, s.1003.s. 1003.

16 Dimitri Kitsikis, *Türk-Yunan İmparatorluğu: Arabölge Gerçeği Işığında Osman Tarihine Bakış L’Empire Ottoman*, (Çev.: Volkan Aytar), İstanbul: İletişim Yayınları, 1996, s. 171.

17 Peter Mackridge, *Language and National Identity in Greece, 1766-1976*, Oxford, New York: Oxford University Press, 2009, s. 176.

18 Shaw, a.g.e, s. 1003.

19 Ali Kemal Meram, *Türk-Rus İlişkileri Tarihi: Mustafa Kemal’den Sovyetlere, Sovyetlerden Mustafa Kemal’e Mektuplar ve Millî Mücadele*, İstanbul: Kitapçılık Ticaret Limited Şirketi, 1969, s. 447.

20 Outkou Kırli Ntokme, “Ulus Devlet Oluşturmada Yunanistan Örneği: Büyük Ülkü-Megali İdea”, *Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, 46, Ankara: AÜTİTE Yayınları, 2010, s. 406.

meselesinin özellikle Rusya, İngiltere ve Fransa'dan bağımsız olarak şekillenmesi ve herhangi birinin bu meselede öne çıkması, bölgesel dengeler açısından kabul edilebilir değildi. Bu üç devletin Yunanistan'a yönelik bakış açısının izahı basitti: Henüz bağımsızlığına kavuşmuş bu Hıristiyan devlet, kendi vesayetleri altında onların bölgesel çıkarlarına hizmet etmeliydi.²¹ Sonuçta Yunanistan verdiği mücadelenin ardından bağımsızlığını elde etti. Fakat bu daha ziyade yukarıda isimleri geçen güçlerin zaferi olarak değerlendirilmelidir.²² Son tahlilde, Yunanistan'ın bağımsız olmasıyla Müslümanlara karşı Avrupa'da yeni bir güç daha doğmuş oldu.²³

B. Yunan Millî Bilincinin Oluşması

Osmanlı toplumu tarihi boyunca daima kozmopolit bir yapıda olmuştur.²⁴ Osmanlı Devleti idaresi altındaki unsurları, uzun yıllar kendine has ilkeler çerçevesinde şekillendirdiği ve *millet sistemi* olarak adlandırılan bir idarî anlayışla yönetmeyi başarabilmiştir. Ancak, siyasal durumda yaşanan kötü gidişata bağlı olarak beliren ekonomik ve sosyal sorunların da etkisiyle yaşanan ayaklanmalara bu sistem de çare olamamıştır. İdarî sisteminin çöküşüne paralel olarak, devlet yapısı temelden sarsılmış ve çözülme kaçınılmaz hal almıştır.

Osmanlı Devleti'nin zayıflamaya başladığı dönemlerde millet sistemi ile gayrimüslimlere tanınan haklar, bu defa çözülmeyi hızlandıran önemli bir etmene dönüşmüştür. Şöyle ki; millet sistemi sayesinde Osmanlı toplumu içinde asimile olmadan dil, din, kültür ve geleneklerini diri tutabilen gayrimüslimler, milliyetçilik akımlarının ortaya çıkmasıyla beraber, bu sistem vesilesiyle muhafaza edebildikleri millî ve manevî değerlerini kullanarak, tebaası oldukları devletten bağımsız olma uğraşlarına girmişlerdir. Başka bir ifadeyle, millet sisteminin fazlaca hoşgörülü olması zamanla birtakım tavizlere yol açmış, bu da gayrimüslimler arasında millet olma bilincinin oluşmasını kolaylaştırmıştır denilebilir.

Gayrimüslimlere millet sistemi ile tanınan birtakım hakların, devlet sisteminin zayıf düştüğü dönemlerde devlete doğrultulmuş bir silaha dönüşmesi, devletin idarî işleyişi üzerinde onarılamayacak ağır hasarlara kapı aralamıştır. Milliyetçilik fikirlerinin hızlı bir şekilde yayılış göstermesinde, Osmanlı yönetim aklının attığı yanlış adımların da rolü vardır. Gayrimüslim cemaatlerin

21 Nikolaos Bozatzis, *Greek National Identity in Talk: The Rhetorical Articulation of an Ideological Dilemma*, PhD., University of Lancaster, 1999, s. 10.

22 Sir Charles Eliot, *Avrupadaki Türkiye*, 1, (Çev.: Adnan Sınar, Şevket Serdar Türet), Tercüman Yayınları, s. 234.

23 George Finlay, *History of the Greek Revolution*, I, Edinburgh ve London: William Blackwood and Sons, 1861, s. 2.

24 Antonis Anastasopoulos ve diğerleri, "The Ottoman Empire and the Greek Lands", *Ottoman Architecture in Greece*, (Ed.: Ersi Brouskari), Athens: Livanis Publications, 2008, s. 33.

sahip olduğu okul açma ve buralarda uygulanacak müfredatı belirleme konusunda mutlak bir yetkiye sahip olmaları, zamanla istismar edilmeye, eğitimden ziyade propaganda merkezlerine dönüşmelerini kolaylaştırmıştır.

Osmanlı yönetimi, gayrimüslim okullarının denetim işini yerine getirebilecek derecede yabancı dil bilgisine sahip yeterli oranda Müslüman devlet adamından yoksundu.²⁵ Bu zaafın da vermiş olduğu rahatlıkla, Yunan bağımsızlık düşüncesinin emekleme dönemi olarak adlandırılabilir sürecin altyapısı, Rum cemaatine ait okullarda rahat bir şekilde şekillenmiştir. Gayrimüslim cemaatler içinde eğitime en fazla önemi veren Rumlar, Avrupa’da eğitime gönderdikleri Rum gençleri vesilesiyle, milliyetçi fikirlerin Osmanlı Rumları arasında yayılmasında oldukça etkili olmuşlardır. Rumların bu vesilelerle özellikle edebî ve kültürel alanda elde etmiş oldukları kazanımlar, Yunan millî bilincinin inşa edilmesinde oldukça önemlidir.²⁶

3. Pontus Meselesi’nin Siyasal Zemini

Pontusçuluk düşüncesinin fikrî temellerini 19. yüzyılın ilk yarısına kadar götürmek mümkündür. Bu aynı zamanda Osmanlı Devleti’nin içeride ve dışarıda yaşanan olumsuz gidişata karşı attığı ıslahat adımlarının yoğunluk kazandığı bir dönemdir. Ancak bu dönemde toplumsal birlikteliği sağlamlaştırma niyetiyle alınan reform kararları başta Rumlar olmak üzere devletin gayrimüslim tebaası üzerinde beklenen sonucu vermediği daha başka sorunların doğmasına da yol açmıştır. Tanzimat ve Islahat Fermanı süreçleri, bu yönüyle Anadolu’nun kuzeydoğusunda bir *Pontus Devleti* kurulması fikrini besleyici yan etkileri beraberinde getirmiştir. Osmanlı hâkimiyeti süresince önemli toplumsal hareketliliklerin yaşanmadığı Doğu Karadeniz bölgesinde yaşayan Rumların, müstakil bir Pontus devleti kurmaları yönünde teşvik edilmelerinin bu dönemlerde başlamasını²⁷ da bu açıdan düşünmek gerekir.

Doğu Karadeniz bölgesinde bağımsız bir Pontus devleti kurulması yönündeki düşünceler 19. yüzyılın ortalarından itibaren ihtiyaç duyduğu dış desteği bulmakta zorlanmadı. Bu yolda yapılan her faaliyet başta Yunanistan ve Çarlık Rusya’sı olmak üzere dönem dönem İngiltere, Fransa ve ABD tarafından desteklenmiştir.²⁸

25 Ahmet Rasim, *Osmanlı İmparatorluğu’nun Reform Çabaları İçinde Batış Evreleri*, (Haz.: H.V. Velidedeoğlu), İstanbul: Çağdaş Yayınları, 1987, s. 128.

26 Hikmet Öksüz, Hayati Aktaş, “Pontus Meselesi’nin Tarihsel Arka Planı ve İngiliz-Amerikan Belgelerine Yansımaları” *BGPS*, (Ed.: Veysel Usta), Trabzon: Serander Yayınları, 2007, s. 308.

27 Mesut Çapa, *Pontus Meselesi; Trabzon ve Giresun’da Milli Mücadele*, Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, 1993, s. 3,4.

28 Hamit Pehlivanlı, “Tarih Perspektifi İçerisinde Pontus Olayı: Yakın Tarihimize ve Günümüze Etkileri”, *Pontus Meselesi ve Yunanistan’ın Politikası (Makaleler)*, Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi, 1999, s. 81.

Ruslar, Doğu Karadeniz havalisinde yaşayan Rumlar için çok çeşitli politikalar geliştirip dil dökmüştür.²⁹ 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren yaşanan Osmanlı-Rus savaşları esnasında Trabzon, Kromni Vadisi, Sürmene ve Rize dolaylarından binlerce Rum'un batı ve kuzey Kafkasya'ya göç etmesi³⁰ Rusya'nın bu bölgenin demografik yapısıyla oynama politikasına hizmet etmiştir. Buralara yerleştirilen Rumlar da Ruslara hizmet etmekten geri durmamışlardır.³¹ Rusya'nın Pontusçu faaliyetlerde diğer ülkelere göre daha fazla ön plana çıktığı bu ilk dönemlerde attığı adımlar dikkat çekicidir. Topraklarına giriş yapmak isteyen Osmanlı Rumlarına sağladığı sahte pasaportlarla yardımcı olan Rusya,³² yalnızca bu şekilde arka çıkmıyor, aynı zamanda kanun dışı teşkilatların ve çete üyelerinin Rus topraklarındaki icraatlarına da destek veriyordu.³³ Çarlık Rusya'sı Yunan milliyetçilik hareketleri ile birlikte, Doğu Karadeniz bölgesinde yaşayan Rumlar üzerindeki en etkili güçtü. Ruslar, gerek Balkanlar'da gerekse Kafkasya üzerinden Anadolu'nun doğusunda yaşayan Hıristiyan unsurların millî ve manevî hislerini okşamak suretiyle, bunlar üzerindeki Osmanlı otoritesini sarsma gayretinde olmuştur.

Yunanistan güdümündeki metropolitlerin de bölgedeki faaliyetlerine bu noktada değinmek gerekir. Metropolitler bölgede yürüttükleri propagandaları tarihsel bir kılıfa sokmak adına tarihin eski dönemlerinde Karadeniz bölgesinde *Pont* isimli bir hükümetin varlığından bahsetmekteydiler. Bu şekilde burada yaşayan Rumlar arasında yapay bir tarih bilinci oluşturarak onların desteğinin sağlanması amaçlanmıştır.³⁴ Bu tür faaliyetleri gerekli teşkilatlanmanın sağlanması ve gizli teşkilatların oluşturulması yönündeki adımlar takip etmiştir.³⁵ Başlarda gizliden yürütülen bu siyaset, Tanzimat ve Islahat fermanlarının getirdiği gevşek ortamda, zamanla daha rahat ve hızlı gelişerek gerçek niyetler daha yüksek sesle dillendirilmeye başlanmıştır. Öyle ki, bu fikri savunular, aralarındaki yazışmalarda asıl niyetlerini ortaya koyan “Yaşa Yunan, Yaşa Pontos” gibi ifadeleri açık açık kullanmaya başlamışlardır.³⁶

29 Gerasimos Augustinos, *Küçük Asya Rumları; Ondokuzuncu Yüzyılda İnanç, Cemaat ve Etnisite*, (Çev.: Devrim Evci), Ankara: Ayraç Yayınevi, 1997, s. 333.

30 Apostolos Karpozilos, “The Greeks in Russia”, *The Greek Diaspora in the Twentieth Century*, (Ed.: Richard Clogg), London: Macmillan Press, 1999, s. 137,138.

31 Sabahattin Özel, *Millî Mücadele'de Trabzon*, Ankara: TTK Yayınları, 1991, s. 31.

32 *BOA*, DH-MKT, 1502/66.

33 *BOA*, DH-MKT, 1490/29.

34 Mehmet Okur, *Millî Mücadele'de Karadeniz Bölgesi'ne Yönelik İngiliz Faaliyetleri*, Ankara: ATASE Yayınları, 2006, s. 254.

35 *Pontus Meselesi*, (Haz.: Yılmaz Kurt), Ankara: TBMM Kültür, Sanat ve Yayın Kurulu Yayınları, 1995, s. 51.

36 Mesut Çapa, “Pontus Meselesi”, *Cumhuriyet'in 80. Yılına Armağan*, Ankara: AÜTİTE Yayınları, 2004, s. 106.

A. Pontus Meselesi'nin Kurumsal Ayağı: Patrikhane

Gücünden çok şey yitirerek atlattığı 19. yüzyıldan miadını dolduracağı 20. yüzyıla geçiş yapan Osmanlı Devleti, bu yüzyılda da oldukça sert bir yıldırma ve yıpratma sınavı vermiştir. Tarihinin hiçbir döneminde bu kadar zayıf düşmeyen devletin kaçınılmaz çöküşünü hızlandırmak için akla gelen en akıllıca ve pratik yol gayrimüslim tebaanın harekete geçirilmesiydi. Nitekim dış baskıların yanı sıra, aynı çatı altında birlikte asırlarca yaşadığı bir kısım tebaasının yıkıcı faaliyetleri bu dönemde artarak devam etmiştir. Fener Rum Patrikhanesi'nin Rumlar üzerindeki etkinliğinden faydalanmak üzere, bu kurum üzerinden çeşitli planlar sahneye konulmak istenmiştir. Patrikhane de kendisi açısından konjonktürel anlamda oldukça uygun olan bu dönemde, bu rolü oynamaya teşne bir çizgi takip etmiştir.

Osmanlı Devleti'nin Bizans'tan devraldığı ve hüküm sürdüğü süre zarfında geniş bir hareket alanı sağladığı Ortodoks Patrikhanesi, Osmanlı himayesinde varlığını idame ettirmiştir. Buna karşın Patrikhane, bağlı olduğu otoritenin zayıf düştüğü dönemlerde rahat durmayarak ortaya çıkan zaaflardan yararlanma yolunu aramıştır. Başta Yunanistan olmak üzere, zaman zaman yabancı devletlerle işbirliği içinde olmuş, kendisine sağlanan imtiyazları istismar ederek yıkıcı ve bölücü projelere gizliden veya açıktan destek vermiştir. Pontus Rum Devleti projesi de Patrikhane'nin inisiyatif üstlenerek şekillenmesine katkıda bulunduğu ve uluslararası platformlarda tanıtımını yaptığı projelerden biridir. Bu projenin fikrî zemininin oluşmasında, Rum toplumunun dinî önderleri konumunda olan metropolitlerin ve bağlı buldukları Patrikhane'nin payı büyük olmuştur. Pontus Meselesi'nin ortaya çıkışından itibaren gelişiminin tüm safhaları, Rumların ruhanî liderlerinden ve dolayısıyla Patrikhane'den açık izler taşımaktadır.

19. yüzyıldan itibaren Patrikhane'nin isminin ayrılıkçı hareketler içinde daha sık geçmesi, Osmanlı Devleti'nin haklı olarak bu kuruma daha ihtiyatlı yaklaşmasını gerektirmiştir. Nitekim ilerleyen dönemlerde Patrikhane merkezli yaşanan bazı gelişmeler, Osmanlı'nın bu ihtiyatlı tutumunu haklı çıkaracaktı. Meşrutiyet dönemini takip eden süreçte daha sorumsuzca hareket eden ve bir Osmanlı kurumundan ziyade, adeta Yunanistan'ın temsilcisi gibi hareket eden Patrikhane, sık sık düşmanca icraatlar içinde boy göstermiştir.³⁷

Fener Rum Patrikhanesi'nin sorumsuz davranışlarında Yunanistan'dan gördüğü mutlak desteğin rolü büyüktür. Yunanistan'da iktidarı ele geçiren Giritli Eleftherios Kyriákou Venizelos'un, Osmanlı Devleti ve Patrikhane konularındaki düşüncelerini devlet politikasına dönüştürme noktasındaki

³⁷ Emruhan Yalçın, "II. Meşrutiyet Döneminde Fener Rum Ortodoks Patrikhanesi'nin Siyasî Faaliyetleri", *Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, 12 (45), AÜTİTE Yayınları, 2010, s. 173.

çabasının bu destekteki payı önemli düzeydedir. Nitekim Venizelos daha 1910 seçim sonuçları belli olmadan Patrikhane'ye yarı resmî de olsa Yunanistan'la birleşme teklifinde bulunarak³⁸ iktidarı döneminde takip edeceği siyasetin ipucunu vermişti. İktidara geldiği günden itibaren, Patrikhane'yi Yunanistan devletinin yörüngesine oturtma gayreti içinde olan Venizelos'un bu yöndeki çalışmaları, Patrikhane cephesinde hemen karşılık bulmuştur. Patrikhane'nin İstanbul'da yapılacak olan belediye seçimleri için Yunanistan Başvekili Venizelos'tan görüş istemesi ve seçimlere iştirak edilmemesi yönünde aldığı cevabı bir beyanname halinde yayımlayarak, Rumları sandıklardan uzak durmaları hususunda yönlendirmeye çalışması,³⁹ Patrikhane'nin hangi merkeze hizmet ettiğini göstermesi açısından oldukça çarpıcı bir örnektir. Sonraki süreçte, Fener Rum Patrikhanesi ile temaslarını daha da sıkılaştıran Venizelos, temaslarından daima olumlu sonuçlar almıştır. Patrikhane bir Osmanlı kurumundan ziyade Yunan kurumu gibi çalışmaya başlamış, taşrada bulunan metropolitler ve diğer dinî görevliler de Patrikhane'nin bu çizgisinde durarak, adeta Venizelos'un etrafında toplanmışlardır.⁴⁰ Trabzon Yunan Konsolosluğu'nun 18 Ekim 1912'de Trabzon Metropolitleri Konstantinos Araboğlu'na yazdığı bir tezkerede Yunan Kralı I. Yorgi'nin isim günü anısına Aya Yorgi Kilisesi'nde bir tören tertip edilmesini talep etmesi bu duruma somut bir örnek olarak kayıtlara geçmiştir.⁴¹ Aynı şekilde, oldukça iyi organize olmuş Trabzon ve Amasya metropolitliklerinin, bölgelerindeki gelişmelere dair Yunanistan hükümetine detaylı bilgiler aktarmaları önemli bir diğer göstergedir.⁴²

Trablusgarp ve Balkan Savaşlarının yaşandığı ve dünyanın büyük bir savaşın arifesinde olduğu dönemde, Patrikhane çeşitli vesilelerle siyasal tercihlerini açığa vurmaktan çekinmemiştir. Osmanlı Devleti'nin içinde bulunduğu durumun vahametini fırsat bilerek, bağlı olduğu otoriteyi ve o otoritenin yönetimi altındaki diğer unsurları küçük düşürücü faaliyetler içine girmiştir. Bilhassa imparatorluğun aslî unsuru konumunda olan Türklerin manevî değer ve hissiyatlarına yönelik kışkırtıcı yollara başvurmuştur.⁴³

Patrikhane'nin, başta Yunanistan olmak üzere, aldığı büyük uluslararası desteğin verdiği cesaretle, hukukî bakımdan bağlı olduğu Osmanlı Devleti'ne karşı sınırlarda gezen adımlar atması, bağımsız bir devletin kabul edebileceği

38 *Pontus Meselesi*, s. 33.

39 *BOA*, DH-KMS, 49-2/60.

40 *BOA*, DH-KMS, 49-2/57, Bn.: 10, 11.

41 Mahmut Goloğlu, *Anadolu'nun Milli Devleti Pontos*, Ankara: Goloğlu Yayınları, 1973, s. 238.

42 Alexis Alexandris, "The Greek Census of Anatolia and Thrace (1910-1912): A Contribution to Ottoman Historical Demography", *Ottoman Greeks in the Age of Nationalism: Politics, Economy, and Society in the Nineteenth Century*, (Ed.: Dimitri Gondicas, Charles Issawi), Princeton, New Jersey: The Darwin Press, 1999, s. 66.

43 Bülent Atalay, *Fener Rum Patrikhanesi'nin Siyasî Faaliyetleri (1908-1923)*, İstanbul: Tarih ve Tabiat Vakfı Yayınları, 2001, s. 84.

bir durum değildi. Patrikhane'nin, "ihamet" olarak nitelenebilecek bu tutumu, Osmanlı toplumunda ve hükümetinde büyük tepki ile karşılanmıştır. Fakat bu tepkiler Patrikhane'yi yolundan alıkoymamış, aksine Patrikhane, Osmanlı Devleti'ne karşı çete savaşı veren ayrılıkçı gruplara her türlü desteği verecek kadar faaliyetlerini ileri götürmüştür.⁴⁴

Mondros Mütarekesi öncesi ve sonrasında, Osmanlı topraklarındaki bütün Rum faaliyetlerini kontrol eden Patrikhane, Anadolu'nun çeşitli bölgelerindeki çeteleri teşkilatlandırmış, gösteriler organize etmiş ve kültürel faaliyetler yürütmüştür.⁴⁵ Samsun'daki başpiskopos Damianos'un Karadeniz bölgesinde bir Pontus devleti kurulması için çalışan otoritelerin başı olmasını da bu pencereden okumak gerekir.⁴⁶ Böylelikle, Patrikhane'nin duruşu devlete karşı doğrudan fiilî bir savaşa evrilmiştir. Kurumun ruhanî misyonunu emelleri uğrunda istismar etmekten çekinmeyen Patrikhane, Osmanlı Rum milletinin dinî duygularını sömürmekten de geri durmamıştır. Öyle ki, Anadolu'da yaşanacak olası savaş senaryoları hususunda, "...bir savaş durumunda İstanbul'da yaşayan Rumların bu savaşa iştirak etmelerinin dinî bir vecibe olduğu..." fetvasını dahi verebilmiştir.⁴⁷

Pontus Meselesi, Fener Rum Patrikhanesi için ayrı bir öneme sahipti. Patrikhane, Pontus Meselesi bağlamında kurulmuş olan Rum teşkilatlarına her türlü desteği vermekten geri durmamıştır. Karadeniz'deki Pontus faaliyetlerini yakından takip etmek üzere, aralarında Patrikhane'de görev yapan kişilerin de olduğu kişileri düzenli olarak bu bölgeye gönderen Patrikhane, bu şekilde gelişmeler hakkında istihbarat elde edebiliyordu.⁴⁸ Başta Trabzon olmak üzere, Samsun ve Amasya gibi bölgelerde, Patrikhane'nin elleri pozisyonunda olan metropolitliklerin, Pontus Meselesi çerçevesinde bölgede yürüttüğü etkili faaliyetler, bu meselenin seyrinde önemli bir yere sahiptir. Zira bu metropolitliklerin meselenin uluslararası alanda tanıtılması ve bu konuda bir kamuoyu oluşturulması noktasındaki faaliyetlerini göz ardı etmek mümkün değildir.

Pontus Meselesi'nde aktif olarak ön plana çıkan iki metropolite burada yer vermek konunun somutlaştırılması açısından yerinde olacaktır. Bunlardan biri Trabzon metropoliti Hrisantos Flippidis, diğeri ise Amasya ve Samsun metropoliti Germanos Karavengelis'tir. 1913 yılında Patrikhane tarafından Trabzon'un 52. metropoliti olarak görevlendirilen Hrisantos, ruhanî kimliğinin

44 *TİTE*, 52/104, Bn.: 8.

45 Mehmet Okur, "Milli Mücadele Döneminde Fener Rum Patrikhanesinin ve Metropolitlerin Pontus Rum Devleti Kurulmasına Yönelik Girişimleri", *Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, 29-30, Ankara: AUTİTE Yayınları, 2002, s. 103.

46 *FO*, 608/113, Kn.: 17861, Dn.: 385/1/16, 15 Temmuz 1919, s. 250.

47 *TİTE*, 52/136, Bn.: 3, 23/03/1338.

48 Atalay, a.g.e., s. 148.

ötesinde oldukça aktif bir siyasal figür olmuştur. Özellikle Pontus Meselesi bağlamında üstlendiği inisiyatif, onu bu konuda Patrikhane'den sonra teşkilatın yurt içindeki lideri olarak öne çıkarmıştır.⁴⁹ Hrisantos, Trabzon'un işgali sırasında ve sonrasında takip ettiği çizgi ile gizli niyetini açığa vurmuştur. Pontusçu faaliyetlerin propagandası ayağında bizzat Hrisantos'un kilit bir rolü olmuştur. Rus işgali ile birlikte bir süreliğine Osmanlı idaresinden ayrılan Trabzon'da revaç bulan ve aynı zamanda Karadeniz'de yürütülen Pontus faaliyetlerinin başındaki isim olan Hrisantos'un aile üyeleri arasında da Pontus Meselesi'nde aktif kişiler olmuştur. Hrisantos'un bu meseleyle ilgili faaliyetlerine ilerleyen kısımlarda daha geniş olarak değinilecektir.

1908 yılında Samsun'da ilk silahlı çeteyi kurduğu bilinen Germanos,⁵⁰ Pontus Meselesi'nde Hrisantos'la birlikte öne çıkan bir diğer ruhanî şahsiyettir. Germanos Samsun çevresinde yaşayan Rumların sistemli bir şekilde teşkilatlandırılmasına liderlik yapmıştır.⁵¹ Hrisantos'un aksine, Germanos daha ziyade yerel düzeyde kalan faaliyetlerde bulunmuştur. Stefanos Yerasimos, faaliyetleri üzerinden iki metropolit arasındaki farklılığa dikkat çekerek bu iki görüş arasında Trabzon Metropolit Hrisantos'un tezinin daha ılımlı olduğunu ima etmektedir.⁵² Aynı hedefe farklı yollardan ulaşmaya çalışan Germanos ve Hrisantos, aynı zamanda Pontusçu hareket içindeki tabir yerindeyse şahin ve güvercin kanatlarını temsil etmişlerdir.

B. Mondros Mütarekesi Sürecinde Pontusçu Faaliyetler

Sultan II. Abdülhamid, iktidarda bulunduğu dönemde, ağırlıklı olarak Rusya ve Yunanistan destekli Pontusçu hareketin, imparatorluğun toprak ve millet bütünlüğü için orta vadede ciddi bir tehdit olduğunun farkına varmıştı. Başka bir ifadeyle, Sultan Bizans'ın diriltilmesi hedefiyle hareket eden Rumların, Karadeniz bölgesinde Yunanistan'ın ikiz kardeşi olacak⁵³ bir Pontus devleti kurmak niyetinde olduklarının bilincindeydi.⁵⁴ Onun tahttan indirilmesinden sonraki süreçte oldukça zor bir döneme giren Osmanlı Devleti, kısa bir süre sonra, aralarında Yunanistan'ın da bulunduğu Balkan devletlerinin meydan okumasına muhatap olmuştur. Balkan Savaşlarından büyük yara alan ve hemen ardından da kendini Birinci Dünya Savaşı'nın içinde bulan Osmanlı Devleti, bu savaştan da mağluplar safında yer alarak çıkmıştır. 10 yıl içinde baş döndürücü bir süratle gelişen bu olaylar, bağımsızlığını elde etmesinden bu

49 *Pontus Meselesi*, s. 72.

50 Stefanos Yerasimos, *Milliyetler ve Sınırlar; Balkanlar, Kafkasya ve Ortadoğu*, 5. Baskı, (Çev. Şirin Tekeli), İstanbul: İletişim Yayınları, 2002, s. 356.

51 Kemal Atatürk, *Nutuk*, II, 9. Baskı, İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1969, s. 626.

52 Yerasimos, a.g.e., s. 356, 365.

53 *HTVD*, Yıl: 4, Sayı: 11, Vsk.: 256.

54 Fethi Okyar, *Üç Devirde Bir Adam*, (Haz.: Cemal Kutay), İstanbul: Tercüman Yayınları, 1980, s. 94,95.

yana daima Osmanlı karşısında genişleyen Yunanistan'a siyasal nüfuzunu artırması noktasında önemli fırsatlar sunmuştur. Aynı şekilde geride kalan yaklaşık yüz yıllık evrede elde edilen felsefi, kültürel ve siyasal birikimin ardından, Balkan Savaşları ve Dünya Savaşı ile beraber, içerideki ayrılıkçı ve Pontusçu Rumlar da açıktan mücadele safhasına geçmiş oldular.

Osmanlı Devleti'nin Birinci Dünya Savaşı'nda Rusya'ya karşı doğu cephesinde aldığı mağlubiyet, Rusya'nın Anadolu'nun doğusu ile Doğu Karadeniz kıyılarını işgaline kapı açtı. Dük Nicholas komutasındaki Rus Kafkas birlikleri Tiflis'ten Erzurum'a uzanan bölgeyi çok hızlı bir şekilde işgal etmeyi başardı.⁵⁵ Rus orduları Kafkasya önlerinde Osmanlı orduları ile yaptığı savaşı kazanarak kendisine Erzurum ve Trabzon yolunu açmış oldu.⁵⁶

Trabzon ve Erzurum'un oldukça ses getiren düşüşünün ardından yaklaşık 100 bin kişi mülteci durumuna düşmüş, varlıklarını geride bırakarak Anadolu'nun iç bölgelerine hicret etmek zorunda kalmışlardı.⁵⁷ Trabzon'un işgali şehrin Müslüman unsurlarının büyük acılar yaşamalarına yol açarken, Pontusçu çevrelerin faaliyetlerine de ivme katmıştı. Rumlar, bölgede gelişen Rus işgallerinin de verdiği cesaretle, düzensiz çeteler kurarak taşkınlıklar çıkarmaya başladılar. Türklerin yaşadıkları köylere saldıran bu çeteler, bu tür faaliyetlerinde Ruslardan büyük destek görüyorlardı. Rum çetelerinin en etkili liderlerden birisi olan Vasil Usta ile Rus gizli servisinin görüşmesi bu desteği açıkça ortaya koyması açısından önemlidir. Bu görüşmede Vasil Usta'ya Rus birliklerinin güvenliğini sağlamak amaçlı çeteler kurma görevi verilmişti.⁵⁸ Bu, her iki tarafın da çıkarına uygun, stratejik bir adımdı. Nitekim Ruslar bir taraftan işgal ettiği bölgelerde Rum çetelerini milis kuvvetleri konumuna taşıyarak, onlar sayesinde kendilerini anı saldırılardan koruyacak tampon bir güce kavuşurlarken, diğer taraftan Rumlar da bölgede Türklere yönelik saldırılarına göz yumacak hatta açıktan destekleyecek güçlü bir koruyucuya sahip oluyorlardı.

Ruslar işgal ettikleri topraklarda yaşayan Türklerin direniş göstereceğini kuvvetle muhtemel görüyor olmalıydı ki bölgedeki çıkarlarına ses çıkarmayacak diğer unsurların baskın konuma gelmeleri için onları cesaretlendirecek adımlar atmaktan geri durmamışlardır. Vasil Usta ve Dimitrios Haralambidis gibi ön plana çıkan Rum çetelerine sağladıkları iki bin kadar tüfekte Türklerin katledilmesine doğrudan aracı olmuşlardı.⁵⁹ Kuşkusuz Rusların bu yaklaşımları kendileri açısından reel-politik gereği idi. Fakat Rus

55 *The New York Times*, 21 Şubat 1916, s.1 .

56 *The Manchester Guardian*, 17 Nisan 1916, s. 5.

57 *The Manchester Guardian*, 8 Haziran 1916, s. 3.

58 Yerasimos, a.g.e., s. 360.

59 Yusuf Sarımay, "Pontus Meselesi ve Yunanistan'ın Pontus Politikası", *Pontus Meselesi ve Yunanistan'ın Politikası (Makaleler)*, Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi, 1999, s. 9; Yerasimos, a.g.e., s. 361.

işgallerinin kalıcı olabilmesi için devreye sokulan planların ömrü çok uzun olmadı. Zira Vasil Usta öncülüğünde başlatılan ayaklanmaların Türk birlikleri tarafından bastırılması, onun Rus işgalinin sonuna kadar kalacağı Trabzon'a kaçmasına ve bölgede nüfus hareketliliklerine yol açtı.

Trabzon'un Ruslar tarafından işgal edilmesi, aynı zamanda Hrisantos'un siyasal bağlantılarını da öne çıkarmıştır. Metropolitliği döneminde birçok kesimle irtibat halinde olan Hrisantos, metropolitlik sahasında yaşayan Rumlar için Amerikan konsolosu ile de temas halinde olmuştur. Amerika'nın Trabzon konsolosu Oscar S. Heizer, Trabzon'un işgalinin arifesinde 11 Şubat 1916'da İstanbul'daki Amerikan büyükelçisi Henry Morgenthau'ya gönderdiği gizli ibareli yazıda, Hrisantos'un kendisine verdiği mektuptan bahsetmiştir. Hrisantos 25 Ocak 1916'da kaleme aldığı söz konusu mektubunda, Erzurum'a kadar uzanan "Pontus bölgesinde" yaşayan Rumların ihtiyaçlarına ve sıkıntılarına değinmişti. Savaşın sebep olduğu yüksek masrafların ve yiyecek fiyatlarındaki büyük yükselişin ekonomik kaynakları tükettiğine değinen Hrisantos, Rum milletvekillerinden olan Ion Dragoumis'ten Amerikan konsoloslugu aracılığıyla acilen en az 8-10 bin liralık bir yardım talebinde bulunmuştu. Bu sayede açlıktan ölmek üzere olan "Pontuslu" Rumların önemli bir bölümünün kurtarılabilceğini belirten Hrisantos'un Heizer'den bir isteği daha vardı. Heizer'in Amerika'nın Batum konsolosuna bir mektup yazmasını ve ondan Batum'da bulunan varlıklı Rumlara ulaşarak onlardan aynı gerekçelerle Trabzonlular ve "Pontuslu" Rumlar için konsolosluk aracılığı ile en az 4 bin lira göndermesini rica etmişti.⁶⁰

Türk birliklerinin Trabzon'dan ayrılmasının ardından, belediye meclisini feshederek çoğunluğu Rumlardan oluşan yeni bir meclis kuran Hrisantos,⁶¹ 18 Nisan 1916'da şehre giren Rus birliklerini oldukça sıcak bir şekilde karşıladı.⁶² Böylece, Trabzon için yaklaşık iki yıl devam edecek olan bir esaret dönemi başlamış oldu.

Trabzon'u işgal eden Ruslardan başka bölgede Rus hâkimiyetinin gelişimini çıkarları açısından tehdit olarak gören Fransızlar da Hrisantos'u yanına çekmek niyetiyle onunla irtibata geçme gereği duymuştur. Bu noktada Fransız General Chardigny'nin Aralık 1917'de Hrisantos'a gönderdiği telgraf oldukça dikkat çekicidir. Chardigny telgrafında, Ermenilerin ve Gürcülerin Kafkasya'da kendi ulusal ordularını kurduklarını, Müttefik Güçler'in bunları desteklemek için ellerinden geleni yapmaya hazır olduğunu yazarak, Rum milletinin de unutulmadığını ve müttefik olarak görüldüğünü, Kars, Tiflis, Batum ve Trabzon'u içine alan bölgenin Rumlara ayrılmasına sıcak bakıldığını ifade

60 NARA, RG 84, Consular Posts, American Consulate Trebizond, Vol: 026, 127-310.

61 Mahmut Goloğlu, *Trabzon Tarihi: Fetihden Kurtuluşa Kadar*, Trabzon: Serander Yayınları, 2000, s. 175.

62 Mesut Çapa, *Pontus Meselesi; Trabzon ve Giresun'da Milli Mücadele*, Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, 1993, s. 269,270.

etmiştir. Trabzon’da bir Rum gönüllü alayının oluşumunun Hrisantos’a bağlı olduğunu yazan general, böyle bir alayın her şeyden önce bölgenin güvenliği için gerekli olduğunu ifade etmiştir. Bu alayın daha sonra Ermeni ve Gürcü ulusal alayları ile birlikte Türklere karşı ülkenin savunmasında gerekli olacağını söyleyen General, telgrafını şu cümle ile sonlandırmıştır: “*Fransa ve diğer tüm müttefikler, yaptıklarınız ve ortak amacımız olan gelecekteki nihai zafer için yapacaklarınızdan dolayı size son derece minnettardırlar. İnanın bana*”.⁶³

Bölgedeki Rum ve Ermeniler açısından işler oldukça yolunda ilerlerken, Rusya’da baş gösteren Bolşevik ayaklanma Ermenilerin ve Pontusçuların bütün hesaplarının altüst olmasına sebep oldu. Bölgedeki en önemli müttefiklerinin ortadan kalkması Rum ve Ermeniler için şok etkisi yaratmıştır. 1917 Ekim’inde Rusya’da yaşanan ihtilâl, Rus birliklerinin bütün cephelerden çekilmesini de beraberinde getirmişti. Yaklaşık iki yıllık esaret döneminin ardından, 24 Şubat 1918’de Trabzon’un Türk birlikleri tarafından geri alınmasıyla birlikte hâmisiz kalan Rum ve Ermeni milislerin bir kısmı kendi imkânlarını kullanarak deniz yoluyla, bir kısmı da çekilen Rus askerlerine eşlik ederek Rusya’ya kaçmak zorunda kaldılar. Böylelikle bu bölgede bulunan Rum ve Ermeni milis güçler büyük oranda temizlenmiştir.⁶⁴ Zaman içinde bölgede devletin ağırlığı hissedildikçe Pontusçuların yerel boyutlu faaliyetleri de geçici bir süreliğine duruldu.

C. Mondros Mütarekesi Sonrasındaki Gelişmeler

30 Ekim 1918’de imzalanan Mondros Mütarekesi, Osmanlı Devleti açısından yalnızca Dünya Savaşı’nın değil, aynı zamanda kendisinin de sonunu getiren bir ateşkes antlaşması olmuştur. Mütarekenin şartları Dünya Savaşı sırasında Osmanlı coğrafyasının paylaşılması için yapılan gizli anlaşmaların bir izdüşümü niteliğindedir.

Karadeniz bölgesindeki Pontus komitelerinin fiilî başkaldırı faaliyetlerinin dayanağı da bu mütarekenin 7. ve 24. maddeleridir. Buna göre; galip güçler istedikleri stratejik bölgeleri istedikleri zaman işgal edebilecekler ve gerek duyulması halinde Doğu Anadolu’yu işgal edebileceklerdi.⁶⁵ Ucu açık bu iki madde, “Ermenistan ve Pontus devletleri”nin kurulmasına uygun zemin hazırlanması için işletilebilirdi.

63 FO, 608/82, Kn.: 10317, Dn.: 342/8/1, 9 Mayıs 1919, s. 557,558; Albert Wuarin, *The Martyrdom of the Pontus and International Public Opinion*, Geneva: Ligue Hellenique pour la Societe des Nations, 1922, s. 6.

64 Özel, a.g.e., s. 14; Mesut Çapa, “Giresun Mutasarrıfının Pontus Meselesiyle İlgili Bir Raporu”, *BTTD*, 29, İstanbul: 1987, s. 54.

65 İhsan Ezherli, *Türkiye Büyük Millet Meclisi (1920-1998) ve Osmanlı Meclisi Mebusanı (1877-1920)*, Ankara: TBMM Kültür, Sanat ve Yayın Kurulu Yayınları, 1998, s. 3,4.

Mondros Mütarekesi Osmanlı Devleti'nin otoritesini ortadan kaldırırken, ileride gündeme gelecek olan Sevr ise bir barış antlaşması ruhunu taşımaktan çok yeni bir savaşa kapı açacak hükümlerle doluydu. Anadolu'nun birçok bölgesinde ilan edilmemiş bir savaş durumu söz konusuydu. Anadolu'nun çeşitli bölgeleri, merkezî yönetimin geleceğinin tartışıldığı ve otorite boşluğunun yaşandığı mütareke günlerinde, ayrılıkçı düşünceye sahip olanlar ile işgallere karşı direnen ve mallarını ve namuslarını korumaya çalışanlar arasındaki çetin mücadelelere şahitlik etmiştir. Bu atmosferde, birçok bölgede çok sayıda çeteler oluşturulmuştu. Bu tür çetelerin yoğun olarak görüldüğü bölgelerden biri de Karadeniz Bölgesi'ydi. Bu bölgede çetelerin yoğun olması, esasında Trabzon'un Rus işgali döneminden kalan bir mirastı. Nitekim bu dönemde Rus varlığından cesaret alan Rumlar ve Ermeniler, çeteleşme konusunda bir hayli tecrübe kazanmışlardı. Rum ve Ermeni çetelerinin bölgede yaşayan Müslüman nüfusu bezdiren ve hicrete zorlayan faaliyetlerinin altında yatan gerekçeler arasında, gelecekte olası bir plebisit durumunda ellerini kuvvetlendirmek vardı. Bu şekilde, diplomatik alanda Rum ve Ermeni iddialarının savunuculuğuna soyunmuş mihraklara da malzeme sağlanmış olacaktı. Aynı amaç doğrultusunda, Rusya'da yaşayan Rumlar ve Ermeniler de peyderpey Anadolu kıyılarına gönderilmekteydi. Trabzon Vilayeti'ne adeta elini kolunu sallayarak gelen Rum ve Ermeniler, yerel otoritelerin İtilaf Güçlerinin temsilcilerinden çekinmelerini fırsat bilerek bölgedeki çetelere katılmaktaydılar.

Yoğunlaşan bu Pontusçu faaliyetlere karşı, dönemin İstanbul hükümetleri tarafından alınabilen asayiş tedbiri yalnızca 80 kişilik takip müfrezeleri kurmak olmuştur. Bu sayı, mütareke sonrası dönemdeki terhisler dolayısıyla 25'e kadar düşmüştü.⁶⁶

Kazım Karabekir Paşa 30 Temmuz 1335 (1919) tarihinde Harbiye Nezareti'ne gönderdiği bir telgrafta “*Pontus hükümeti teşkili hülyasıyla Trabzon ve Samsun havalisine muhacir sıfatıyla akın akın müsellâh Rum çeteleri çıktığı*” uyarısında bulunarak yakın tehlikeye dikkat çekmiştir.⁶⁷ Karabekir Paşa bu dilekçeden bir hafta sonra yine Harbiye Nezareti'ne çektiği bir başka telgrafta da bölgede kurulması planlanan Pontus devleti için Trabzon ve Samsun havalisine akın eden çetelerden bahsederek çok geniş bir alanda Rumların ve Ermenilerin fiilen silahlandırıldıklarına işaret etmiştir.⁶⁸ Millî Mücadele'nin önemli duraklarından biri olan Erzurum Kongresi'nde yayımlanan beyannamede de “*Karadeniz sahilinde Pontus hayalini tahakkuk ettirmek gayesiyle hazırlıklar yapılması ve*

66 Mesut Çapa, “Karadeniz’de Pontusçuluğun Sonu: Rumların Türkiye Büyük Millet Meclisine Sadakatleri, Hristiyan Türkler ve Türk Ortodoksluğu”, *19 Mayıs ve Millî Mücadele’de Samsun Sempozyumu (20-22 Mayıs 1999)*; *Bildiriler*, Samsun: Ondokuz Mayıs Üniversitesi Yayınları, 2000, s. 55.

67 Kazım Karabekir, *İstiklal Harbimiz*, İstanbul: Türkiye Yayınevi, 1960, s. 99.

68 Karabekir, a.g.e., s. 110.

sırf bu maksatla Rusya sahillerinden akın akın muhacir namı altında gelen yabancı Rumların ve bu meyanda da müsellâh eşkiya çetelerinin sevk ve celb edilmesi" ifadeleriyle aynı tehdit ve tehlikeye değinilmiştir.⁶⁹ Yine, Mustafa Kemal Paşa 6 Şubat 1920'de Heyet-i Temsiliye adına Sivas Heyeti Merkeziye Riyaseti'ne gönderdiği bir yazıda; Sohum, Kars ve civarından 200 bin Rum'a Osmanlı memleketlerinin Karadeniz sahillerine göç etmeleri için Venizelos tarafından talimat verildiği ve bunların güya evvelce tehcir edilmiş Rumlardan olduğunun İtilaf Devletleri'ne bildirilerek, adı geçen bölgelere yerleştirilmeye teşebbüs edileceği haberinin alındığı bilgisini iletmış ve Pontus hükümetinin teşkiline yönelik olan bu fikrin fiiliyata geçirilmesine engellemek için yapılması gereken ilk işin, bunun millî bir galeyana karşılanarak sonuçsuz bırakılması olduğunu ilave etmiştir.⁷⁰ Trabzon, Giresun, Samsun ve Zonguldak'ı kapsayan bir gezisinde, buralardan edindiği izlenimleri raporlarına geçen dönemin Amerikan Yüksek Komiseri Mark Lambert Bristol de aynı noktaya değinmiştir. Rusya'dan Trabzon'a önemli sayıda Rum getirildiğini yazan Bristol, sadece Samsun'a yerleştirilen Rumların sayısını 1300 olarak vererek Trabzon'a gelmek üzere 10 bin Rum'un Novorissisk'te hazır beklediğine dikkat çekmiş ve Samsun civarında yaşanan eşkıyalık olayları ile bu göçler arasında ilişki kurmuştur.⁷¹

Osmanlı Devleti'nin Mondros Mütarekesi'ni imzalayarak Birinci Dünya Savaşı'nı noktalamasından sonra, önce Paris Konferansı, ardından da Sevr görüşmeleri ile süreç Osmanlı topraklarının tasfiyesine evrilmiştir. Yine, bu dönemde Wilson İlkeleri ile gündeme gelen "milletlerin kendi kaderlerini tayin etme hakkı" ise Osmanlı'nın gayrimüslim unsurlarının bağımsızlık hareketlerine temel oluşturmuştur. Mondros Mütarekesi ile başlayan ve Lozan Antlaşması'na kadar devam eden yaklaşık 5 yıllık çok aktörlü mücadele dönemi, Anadolu'nun çehresinin büyük oranda değişmesiyle sonuçlanmıştır. Anadolu'nun kaderinin belirlendiği bu dönem, başta Rumlar olmak üzere, sırtlarını dönemin büyük devletlerine dayayan gayrimüslim unsurlar için tam bir hayal kırıklığı ile tamamlanmıştır. Aynı zamanda bu karışık dönemini fırsat bilerek, yerel ve uluslararası sahada Karadeniz bölgesinde bir Pontus devleti oluşturmaya yönelik niyetlerini gerçeğe dönüştürme gayretine giren Pontusçu çevreler için de gelgitlerle dolu bir dönem olarak tarihin ibretlik sayfaları arasında yerini almıştır.

Ç. Paris Barış Konferansı Sürecinde Pontusçu Faaliyetler

Birinci Dünya Savaşı'nı kapatacak antlaşmaların görüşülmesi amacıyla 18 Ocak 1919 tarihinde Paris'te uluslararası bir barış konferansı düzenlenmişti.

69 Ezherli, a.g.e., s. 7.

70 *TİTE*, 19/10, Bn.: 1.

71 *LCMD*, The Papers of Mark L. Bristol, I, 22 Haziran 1919.

Burada ele alınan konular arasında Osmanlı Devleti'nin geleceği hususundaki tartışmalar önemli yer tutmuştur. 32 devletin katılımıyla gerçekleşen Paris Barış Konferansı'na, Dünya Savaşı'nın galip devletleri olan İngiltere, Fransa, ABD, İtalya ve Japonya yön vermiştir. Konferansın çalışmaya başlamasından hemen sonra bu devletlerin başkan ve dışişleri bakanlarından oluşan ve konferansın temel organı olan Onlar Konseyi kurulmuş ve bunun ardından görüşmelere başlanmıştır.⁷² Onlar Konseyi'nin konferansın bütün oturumlarına ve komisyonlara katılma hakkı varken, Yunanistan'ın da dâhil olduğu diğer devletlerin yalnız kendilerini ilgilendiren sorunlarla ilgili oturumlara katılma hakları bulunmaktaydı.⁷³ Osmanlı Devleti gibi Dünya Savaşı'ndan mağlup ayrılmış devletlerin ise geleceklerine ilişkin önemli kararların alındığı bu konferansta kurallar gereği temsil edilme hakkı bulunmamaktaydı.⁷⁴

a. Pontus İddialarının Paris Barış Konferansı Gündemine Getirilmesi Çabaları

Yunanistan'ın konferansta izlediği temel strateji Osmanlı topraklarında yaşayan gayrimüslimlerin hayatlarının tehlikede olduğu ve bu nedenle Yunanistan ile birleşmenin gerektiği propagandasını yaymaktı. Bu amaçla, Yunanistan'ın Amerika'daki elçiliği, ABD Dışişleri Bakanlığı'na ilettiği bir raporda Türklerin Anadolu ve Trakya'daki Hristiyanlara kötü muamelelerde bulunduğu dair ellerine çeşitli raporlar geçtiği bilgisini vererek bu konuda önlem alınmasını talep etmişti.⁷⁵ Atina'da kurulmuş olan Merkezî Pontus Komitesi'nin 3 Nisan 1919'da Lloyd George'a gönderdiği telgrafta da yabancı bir ülkenin boyunduruğunun kabul edilemeyeceği ve Yunanistan'ın mandasının istendiği ifade edilmiştir.⁷⁶

Pontus Devleti kurabilmek hevesiyle mücadele veren ve bu bağlamda uluslararası çapta teşkilatlanma çabası içinde olan çevreler Paris Konferansı'nda esen Osmanlı karşıtı rüzgârdan nemalanmaya çalışmışlardır. Pontusçu çevrelerin bu yöndeki ilk girişimleri, 1917 Ekim'inde Atina'da topladıkları ve Karadeniz kıyısında yaşayan bütün Rumları bağımsız bir devlet çatısı altında birleştirme amacı taşıyan konferans olmuştur. Bu konferansın Pontus Meselesi içindeki önemi, bağımsız bir devlet kurma fikrinin ilk defa

72 *Papers Relating to the Foreign Relations of the United States; The Paris Peace Conference 1919*, IV, Washington: Government Printing Office, 1943, s. 1.

73 *Papers Relating to the Foreign Relations of the United States; The Paris Peace Conference 1919*, III, Washington: Government Printing Office, 1943, s. 172.

74 Mehmet Sait Dilek, "Paris Barış Konferansı'nda Yunan Talepleri ve Büyük Güçlerin Tutumu", *Karadeniz Araştırmaları*, 36, Ankara: Karam Yayınları, 2013, s. 33.

75 *Papers Relating to the Foreign Relations of the United States; The Paris Peace Conference 1919*, II, Washington: Government Printing Office, 1942, s. 276,277.

76 *FO*, 608/89/1, Kn.: 7118, Dn.: 357/1/1, 2 Nisan 1919, s. 85.

duyurulmuş olmasından gelmektedir.⁷⁷ Bu konferansı müteakip Yunanistan dışındaki çalışmalarına yoğunluk veren Pontusçular, 4 Şubat 1918'de bu defa Marsilya'da bir kongre topladılar. Bu kongreyi, Temmuz 1918'de Kafkasya'da mülteci durumunda bulunan Rumların eski vatanlarına dönmeleri amacıyla Bakü'de toplanan başka bir kongre izledi.⁷⁸ 1918 Ekim'inde Krasnodar'da kurulan Pontus Millî Merkezi ile de uluslararasılaşma sürecinde önemli bir yol alındı.⁷⁹

Teşkilatlanma noktasında önemli ölçüde yol alan Pontusçu çevreler, daha Mondros Mütarekesi'ne atılan imzaların mürekkebi kurumadan, Marsilya'da ikinci defa bir araya gelerek durum değerlendirmesi yapma ve sonraki süreçte izlenecek yolu belirleme işine soyundular. 2 Kasım 1918'de Marsilya'da eski Giresun belediye başkanı Konstantin Jason G. Konstantinidis başkanlığında toplanan II. Pontus Kongresi'nde Pontus olarak tanımlanan bölgenin nüfus durumuna dair birtakım iddialar gündeme geldi. Aynı kongrede Birinci Dünya Savaşı'nın galibi olan devletlerden talep edilecek yardım ve desteklerin neler olacağına dair takip edilecek yol haritası da çıkarılmış⁸⁰ ve bu bağlamda sorunun uluslararası ortama taşınması ve tanıtılması için gayret gösterilmesi kararı alınmıştı. Alınan bu kararlar doğrultusunda, yabancı basın organlarına gaye ve beklentilerini ifade eden yazılar göndererek bu yolda mesafe alınmaya çalışılmıştır. Pontus Kongresi başkanı Konstantinidis, bu yazılardan birinde amaç ve taleplerini şu sözlerle ifade etmektedir:⁸¹

...Müttefiklerin zaferi, Amerikan başkanı ve İtilaf Güçleri tarafından ilan edilen yüksek özgürlük prensipleri çerçevesinde nihai bir uzlaşma temelinde şark meselesinde yeni bir sayfa açıyor. Tebaası olan milletler üzerinde beş asır boyunca zalimce baskı kurmuş olan Osmanlı İmparatorluğu'nun tasfiyesi ile birlikte Türk İmparatorluğu'nun yerini alacak çeşitli küçük devletlerin kurulması sorunu ortaya çıkmıştır. Her gün gazete ve dergilerde, Ermenistan, Suriye, Arabistan, Filistin vb. isimler altında bağımsız olacak bu yeni devletlerin kurulacağını okuyoruz. Ancak İngiliz basımında bu devletler arasında ismi anılmayan bir tanesi daha var: Euxine Pontus.

Diğer mazlum milletler gibi Pontus'un sakinleri de korkunç Türk esaretinden kurtulmak istiyorlar. Bu sonuca ulaşmak için, başta Kafkasya (Rusya) olmak üzere Yunanistan, Fransa, Mısır, İsviçre ve Amerika'da ikamet eden bu bölgenin yerlileri, başkentleri Trabzon şehri olan bağımsız ve özgür bir cumhuriyet kurulması amacıyla, yaşadıkları ülkelerde bu ulusal iddialarını gerçekleştirmek için dernekler kuruyorlar.

77 Yerasimos, a.g.e., s. 367.

78 Sarıay, a.g.e., s. 13.

79 Yerasimos, a.g.e., s. 368.

80 Öksüz-Aktaş, a.g.m., s. 315.

81 *The Manchester Guardian*, 19 Kasım 1918, s. 8.

Karadeniz'in güney sahillerine kadar yayılacak bu cumhuriyet, Rusya Kafkasya'sından 80 ila 100 millik bir hinterlandta Sinop'un batısına uzanacak. Her bölge etnik temele göre bölünecek. Bu coğrafyada Ortodoks dinine mensup, Yunan dilini konuşan ve aynı ulusal istekleri paylaşan iki milyondan fazla bir nüfus bulunmaktadır. Diğer din ve uluslara mensup insanlar azınlık durumunda olmalarına rağmen bu azınlıkların haklarına saygı duyulacak ve kurulacak [Pontus] cumhuriyeti ve Müttefik Güçler tarafından garanti altına alınacak.

Pontus'ta yaşayan insanlar, İngiliz milletinin ve müttefiklerinin adaletine tam bir sadakat duygusu beslemekte ve İngiliz milletine, müttefiklerine ve tüm medeni dünyaya, bu nihaî anlaşmada haklı taleplerinin dikkate alınmasını ateşli bir şekilde iletmektedirler.

Pontus davasını savunanların, bu yolda öne sürdükleri iddialarını tarihsel bir zemine oturtma gayretleri, kaçınılmaz olarak onları sorunun ana kaynağına götürmektedir. Doğu Sorunu'nun batının tarihsel hafızasındaki yerinin bilincinde olan Konstantinidis'in yukarıdaki yazıda öncelikle bu noktayı işlemesi bu bakımdan tesadüf olarak değerlendirilmemelidir. Pontus Meselesi'ni Doğu Sorunu'na eklemek suretiyle, tanıtımını yapmaya çalıştığı davanın daha fazla ilgi göreceği kanaatinde olan Konstantinidis, bulunduğu taraf açısından oldukça akıllıca bir argüman kullanmıştır.

Marsilya'daki Pontus Kongresi, Pontus Meselesi çerçevesindeki iddia ve taleplerini büyük güçlere dilekçeler ve muhtıralar göndererek savunmaya çalışmıştır. Bu noktada, 17 Şubat 1919 tarihinde İngiliz Dışişleri Bakanlığı'na gönderilen aşağıdaki dilekçede, bölgenin sosyal ve demografik durumu hakkında şu iddialara yer verilmiştir:⁸²

...Türkiye'de istatistik işleriyle ilgilenen bir yapı olmadığı için ülkenin toplam nüfusu hakkında herhangi bir değerlendirme yapmanın imkânı yoktur. Bununla birlikte, din ve dil bakımından nüfusun çoğunluğunu Rumlar oluşturmaktadır. Trabzon ve Batum arasında Müslüman inancında olan Lazlar bulunmaktadır. Fakat bunların bir kısmı Yunan dilini de bilmektedir... Çoğunluğu Rum olan fakat Türk olarak kabul edilen bu insanların, Trabzon'un düşüşünün ardından Müslümanlaştırıldıklarını da belirtmek gerekir. Bunlar arasında, Türk idarecilerden korktukları için toplum içinde Müslüman gibi görünen ancak aslında Ortodoks inancına sahip olan çok sayıda insan vardır.

Birçok farklı piskoposluk bölgesinden alınan bilgiye göre, Rum Ortodoks nüfusu 700.000 olarak tahmin edilmektedir. Bu sayıya, yabancı ülkelere sığınan ve ülkelerinin kurtuluşunun ardından dönmeyi bekleyen 350.000 kişi dâhil değildir. ...Bu nüfus haricinde, tamamen

82 FO, 608/82/13, Kn.: 2581, Dn.: 342/8/1, 21 Şubat 1919, s. 510-515.

birbirine karışmış halde yaşayan biraz Türk ve birkaç bin Çerkez, Ermeni, Tatar ve Türkmen de bulunmaktadır.

...Kilise görüşüne göre, Pontus, başlarında metropolitler bulunan, 1850 kilisesi, 1400'ten fazla okulu, 2650 profesörü ve 60.000 öğrencisi bulunan Trabzon, Cevizlik, Gümüşhane, Niksar, Amasya, Karahisar ve Niksar'dan oluşan altı piskoposluk bölgesine ayrılmaktadır.

Dilekçede, bir yandan Türkiye'de nüfusun durumunu inceleyecek bir kurumun eksikliğinden bahsedilirken, diğer yandan kaynak göstermeksizin Trabzon'dan Batum'a uzanan coğrafyada hâkim unsurun Rumlar olduğunu iddia etmek, çelişkili bir tespittir. Benzer şekilde, bir adım daha ileri gidilerek, Rumlar dışında kalanların esasında Türk olmadıkları, gizli din taşıdıkları ve korkudan dolayı böyle görünmek zorunda kaldıkları iddia edilmiştir. Bu iddia mesnetsiz ve her şeyden önce bölge halkına yönelik çok ciddi bir ithamdır. Nitekim dilekçedeki iddialar üzerinden gidilecek olursa; toplamda bir milyonu aşkın "gayet iyi organize olmuş, medeniyet ve kalkınmışlık bakımından bölgenin tamamında en ileri düzeyde olan" bir Rum nüfusun, 1.850 kilisenin, 1.400'ün üzerinde okulun, bu okullarda görevli olan 2.650 profesör ve 60 bin öğrencinin olduğu bir bölge için *otorite korkusundan* bahsetmenin inandırıcılıktan uzak olduğu ortadadır. Nitekim o dönem İngiliz Dışişleri Ofisi'ne bağlı İstihbarat Dairesi'nde görevli olan Arnold Joseph Toynbee de, dilekçede geçen iddiaları doğru bulmamış olacak ki, birtakım şerhler düştükten sonra, dilekçeyi 22 Şubat 1919 tarihinde üst birimlerine iletmiştir.

Toynbee Trabzon Vilayeti ve Canik Sancağı'nın bulunduğu bölgede, Osmanlı'nın fethine kadar, yaklaşık dört asır hüküm sürmüş bir Rum devleti olduğunu ve Anadolu'daki en yoğun Rum nüfusunun bu bölgede bulunduğunu belirtmiştir. Bununla birlikte, Rumların toplam nüfus içindeki oranını yaklaşık % 30 olarak ortaya koyan Toynbee, Ermenileri % 5, Müslümanları ise % 65 olarak tespit etmiştir. Bu bilgiye ek olarak, bölge halkının birbirinden ayrı olarak kıyı boyunca dağınık halde yaşadığını ifade eden Toynbee, bu nedenle hiçbir bölge için bir Rum ekseriyetinden bahsetmenin mümkün olamayacağı notunu düşmüştür.⁸³

Rumların demografik iddialarına mesafeli yaklaşan yalnızca Toynbee değildir. 20 Ocak 1919 tarihinde Türkiye'nin nüfus yapısı hakkında tespitlerini paylaşan İngiliz coğrafyacı ve arkeolog William Mitchell Ramsay de Rumlar tarafından ortaya atılan nüfus iddialarını değerlendirerek, bu iddiaların gerçekleri yansıtmadığını ve bu yüzden pek destek bulmayacağını ifade etmiştir.⁸⁴

83 FO, 608/82/13, Kn.: 2581, Dn.: 342/8/1, 21 Şubat 1919, s. 508,509.

84 FO, 608/82/8, Kn.: 777, Dn.: 342/6/1, 20 Ocak 1919, s. 449.

Toynbee ve Ramsey'in Karadeniz bölgesinin nüfus durumuna ilişkin olarak yaptıkları tespit ve değerlendirmeler, İngiliz Dışişleri Ofisi'ne bağlı Coğrafya Birimi tarafından hazırlanan çalışmada da dolaylı olarak teyit edilmektedir. Çeşitli milliyetçi çevrelerden edinilen bilgilerin saptırılmış olabileceği şüphesi, İngilizleri Anadolu nüfusuna dair kendi tahminlerini ortaya koyan bir demografi çalışması yapmaya itmiş ve bu amaçla hazırlanmaya başlanan çalışma 1919 senesi sonlarında tamamlanmıştı.⁸⁵ Tablo 2'de Pontusçular tarafından dillendirilen iddialarının yoğunlaştığı bölgelerle ilgili olarak, İngilizlerin yaptıkları araştırma sonucunda ileri sürdükleri tahminî nüfus rakamları bulunmaktadır.⁸⁶

Tablo 2: İngiliz Dışişleri Ofisi Coğrafya Biriminin Anadolu'daki Bazı Vilayet ve Sancaklara Yönelik Tahminî Nüfus Verileri

	Yönetim Birimleri	Müslüman	Rum	Ermeni	Diğer	Toplam
Erzurum	Trabzon Sancağı	568,000	138,000	30,000	-	736,000
	Gümüşhane Sancağı	100,000	52,000	2,000	2,000	156,000
	Lazistan Sancağı	180,000	2,000	1,000		183,000
	Canik Sancağı	235,000	120,000	21,000	1,500	377,500
	Toplam	1,083,000	312,000	54,000	3,500	1,452,500
Sivas	Sivas Sancağı	402,000	30,000	123,000	-	555,000
	Karahisar-ı Şarkî Sancağı	130,000	25,000	25,000	500	180,500
	Tokat Sancağı	238,000	15,000	23,500	1,500	278,000
	Amasya Sancağı	207,000	35,000	28,500	1,000	271,000
	Toplam	977,000	105,000	200,000	3,000	1,285,000
Kastamonu	Kastamonu Sancağı	388,000	9000	6,000	-	403,000
	Çankırı Sancağı	158,000	1,000	4,000	10,000	173,000
	Sinop Sancağı	140,000	18,000	1,000		159,000
	Toplam	686,000	28,000	11,000	10,000	735,000
Trabzon	Erzurum Sancağı	360,000	2,000	153,000	1,000	516,000
	Erzincan Sancağı	107,000	10,000	36,000	1,000	154,000
	Bayezid Sancağı	73,000	-	16,000	1,000	90,000
	Toplam	540,000	12,000	205,000	3,000	760,000
Genel Toplam		3,286,000	457,000	470,000	19,500	4,232,500

Kaynak: FO, 371/4239, Kn.: 151342/160318, 25 Mart 1920.

85 Meir Zamir, "Population Statistics of the Ottoman Empire in 1914 and 1919", *Middle Eastern Studies*, 17 (1), Taylor & Francis Ltd., 1981, s. 86, 87.

86 İngiliz Dışişleri Ofisi Coğrafya biriminin hazırladığı çalışmanın tüm detayları için bkz. Zamir, a.g.m., s. 102-106.

Tablo 2’de verilen istatistik Trabzon, Sivas, Kastamonu ve Erzurum vilayetlerine bağlı tüm sancaklarda nüfusun ezici ekseriyetini Müslümanların oluşturduğunu şüphe götürmez bir şekilde ortaya koymaktadır. Bu vilayetlerde yaşayan tüm gayrimüslim nüfusun, toplam nüfus içindeki oranının yalnızca % 22’si kadar olması, Rum ve Ermenilerin bölgeye yönelik iddialarını kesin bir şekilde çürütmektedir.

Paris Barış Konferansı’nın devam ettiği sıralarda İstanbul’daki Fener ve Ermeni patrikhaneleri de boş durmamışlardı. Fener patriği Dorotheos Venizelos’un konferanstaki sağ kolu gibi çalışmıştır. Müttefik Güçler’in temsilcileri ile sık sık görüşmeler yapan Dorotheos, bu şekilde onların Venizelos’a sempati duymalarını sağlamıştır.⁸⁷ Fener Patrikhanesi, konferansın devam ettiği süreçte, Anadolu’da yaşayan Hıristiyanların durumlarının tehlikeli bir vaziyet arz ettiğine dair Avrupalı devletlere gönderdiği telgraflar üzerinden bir farkındalık oluşturmak suretiyle konferansa etki etme gayretinde olmuştur.⁸⁸

Paris’te toplanan konferansta Doğu Karadeniz bölgesinde bir Pontus devleti kurulması projesini savunanlar arasında Trabzon Metropolit Hrisantos da yer almıştı.⁸⁹ Hrisantos, savunduğu projeye siyasal ve demografik bir altyapı oluşturmak niyetiyle, 2 Mayıs 1919 tarihinde konferansa bir muhtıra sunmuştu. Pontus Meselesi hakkında daha sonra yapılan yayımlara da ilham verecek olan bu muhtırada⁹⁰ gerçek dışı birtakım iddialara yer verilmiştir. Objektif bir bakış açısından yoksun olan muhtıranın temel amacı, gerçeklerin tahrif edilmesi pahasına, Pontus coğrafyası olarak nitelenen bölgede yaşayanların ekseriyetini Rumların oluşturduğunu ortaya koymaktı. Bu sayede Wilson İlkelerinin açtığı şemsiyenin altında yer almak suretiyle, Paris’te sözü geçen güçlerin gözünde haklı bir yere konumlanarak onların desteğinin sağlanması hedeflenmiştir. Muhtırasında Pontus bölgesinde yaşayanların bağımsız bir devlet talebi olduğu iddiasında bulunan Hrisantos, bu talebin gerekli, yerinde ve doğru olduğunu belirtmiştir.

Karadeniz bölgesinde bulunan İngiliz temsilcilerin gönderdiği çeşitli raporlardan da bölgenin demografik yapısı hakkında bilgi kırıntıları elde etmek mümkündür. Bu raporlardan biri 15 Temmuz 1919 tarihinde bölgedeki İngiliz yüksek komiserlik temsilcisi olan komutan Heathcote Smith’in İstanbul’daki İngiliz Yüksek Komiseri Sir Somerset Arthur Gouch-Calthorpe’a gönderdiği *Pontus Cumhuriyeti* başlıklı rapordur. Calthorpe’un Lord Curzon’a yönlendirdiği bu raporda Smith, bölgenin nüfus yapısı ve Rumların bölge üzerine yaptıkları hesaplar hakkında şu bilgileri vermektedir:⁹¹

87 *The Observer*, 20 Mart 1921, s. 16.

88 *TİTE*, 31/86, Bn.: 1; *TİTE*, 24/40, Bn.: 5, 15/10/1335.

89 Celal Bayar, *Ben de Yazdım*, V, İstanbul: Sabah Kitapları, 1997, s. 28,29.

90 Veynel Usta, “Trabzon Metropolit Hrisantos’un Paris Konferansı’na Sunduğu Muhtıranın Tenkidi”, *Turkish Studies*, 6 (2), Ankara: 2011, s. 973.

91 *FO*, 608/113, Kn.: 17861, Dn.: 385/1/16, 15 Temmuz 1919, s. 250-252.

...Mevcut durum, tarihî iddialar ve Rumların iddiaları temelinde Yunan heyetinde bulunanlar tarafından Paris'teki Barış Konferansı'nda anlatılmıştır. Türklerin verilerine göre harpten önce Samsun Sancağı'nda istatistikler şu şekildedir:

270 bini Müslüman, 100 bini Rum ve 25 bini Ermeni olmak üzere Sancak'ın toplam nüfusu 395 bindir. Rumların çoğu kıyı şeridinde bulunan kazalarda yaşamaktadırlar. Samsun'un nüfusu 50 bin, Bafra'nın ise 31 bindir. Önemli eksiklikler ve hatalar olsa bile Müslümanların nüfusun çok büyük bir nüfus üstünlüğüne sahip olduğu kesindir.

...Bugün Yunan tarafında dönen dolap ve entrikalar kanıt ve delil olarak gösteriyor ki Pontus Cumhuriyeti'nin kurulmasında Avrupa'nın sempatisini kazanmak için Rumların bölgede uygun ortamı sağlama çabası, yanlış yönlendirme ve saptırmadır. Bu, ancak buradaki nüfusun sıkıntılarının artmasına neden olur.

İngilizlerin bölgedeki temsilcileri aracılığıyla bölge nüfusu hakkında yaptıkları tespitler ve ulaştıkları sonuçlar, yukarıdaki raporun da açıkça ortaya koyduğu gibi Fransızlar tarafından da teyit edilmiştir. Pontus bölgesi olarak nitelenen Doğu Karadeniz bölgesinin demografik yapısı hakkında Yunanistan devleti ve Patrikhane teşkilatının yoğun olarak takip ettikleri tahrifat hamleleri gerçekleri gölgeleyememiş ve bu da Pontus devleti hayali peşinde koşan çevrelerde hayal kırıklıklarının yaşanmasına sebep olmuştur.

b. Yunan Taleplerini Desteklemek İçin Hazırlanan Bazı Çalışmalar ve Kullanılan İstatistikler

Yunanistan, bağımsızlığını elde ettiği dönemden itibaren, “tarihsel kader birliği” söylemiyle Osmanlı topraklarında yaşayan Rumların aklını çelmenin ve onları da kullanarak, önüne millî hedefler manzumesi olarak koyduğu Megali İdea'yı adım adım gerçekleştirmenin peşinde olmuştur. Hedefine giden yolda, uluslararası sahada ihtiyacı olan desteği sağlayabilmek adına, Anadolu'da yaşayan Rumların durumlarıyla ilgili çeşitli çalışmalar hazırlatıp, bunlar üzerinden propaganda yapmayı da ihmal etmemiştir. George Soteriades'in Balkan Yarımadası ve Küçük Asya'da Helenizm,⁹² Polybius'un Konferans Öncesinde Yunanistan⁹³ ve Léon Maccas'ın Küçük Asya'da Helenizm⁹⁴ isimli çalışmaları da bu bağlamda değerlendirilebilecek niteliktedir.⁹⁵ Nitekim bu eserlerde Patrikhane İstatistikleri adıyla kullanılan

92 George Soteriades, *An Ethnological Map Illustrating Hellenism in the Balkan Peninsula and Asia Minor*, London: Edward Stanford Ltd., 1918.

93 Polybius, *Greece before the Conference*, London: Methuen & Co. Ltd., 1919.

94 Léon Maccas, *L'Hellénisme de l'Asie-Mineure*, Paris: Berger-Levrault, 1919.

95 Çalışmalarında Yunan tezleri doğrultusunda bilgilere yer veren bu üç yayıncının, Yunan başvekil Venizelos ile yakın ilişkileri bulunmaktaydı. Alexandris, a.g.m., s. 49.

rakamlar, Venizelos hükümetinin Paris Barış Konferansı'nda Yunan toprak taleplerine kaynaklık etmişlerdir.⁹⁶ Venizelos, Paris'teki konferansta ülkesinin Anadolu üzerindeki toprak taleplerini dile getirirken, aynı zamanda ileri sürdüğü istatistiksel rakamların kaynağına da işaret etmektedir. Venizelos konuşmasında, Anadolu'nun güncel nüfus durumunu ortaya koyabilecek resmî bir hiçbir istatistik olmadığı için Anadolu'da yaşayan her milletin ortaya kendi rakamlarını attığını belirtmiştir. Bunun yanında, Fener Patrikhanesi'nden aldığı ifade ettiği ve doğruluğundan emin olduğunu ileri sürdüğü istatistiklere dayanarak Anadolu'da 1.7 milyon Rum yaşadığı iddiasını dillendirmiştir.⁹⁷

Alexis Alexandris'in Anadolu ve Trakya'nın Nüfus Sayımı (1910-1912): Osmanlı Demografi Tarihine bir Katkı isimli makalesi, Soteriades, Polybius ve Maccas'ın, Patrikhane nüfus sayımına ait olduğunu ileri sürdükleri rakamlardan farklı bir istatistik tablo ortaya koymaktadır. Alexandris, Osmanlı İmparatorluğu'nun 1912 senesine ait nüfus durumunu gösterdiğini ileri sürdüğü nüfus verilerini, Fener Patrikhanesi'ne ve Yunanistan Dışişleri Bakanlığı'na ait arşivlerden sağladığını ifade etmektedir.⁹⁸ Bu durumda, Patrikhane İstatistikleri olduğu iddia edilen demografik veriler, Kemal Karpat'ın 1914 senesine ait Osmanlı nüfusuna ilişkin belirttiği rakamlar ve Soteriades, Polybius ve Maccas'ın ileri sürdüğü veriler ile birlikte, Tablo 3'te görüleceği üzere, ortaya birbirinden farklı nüfus rakamları çıkmaktadır.

96 Georgios Nakracas, *Anadolu ve Rum Göçmenlerin Kökeni*, (Çev.: İbrahim Onsunoglu), İstanbul: Belge Yayınları, 2003, s. 71; Dimitri Kitsikis, *Yunan Propagandası*, İstanbul: Meydan Neşriyat, 1963, s. 30.

97 Kitsikis, a.g.e., s. 31.

98 Alexandris, a.g.m., s. 48.

Tablo 3: Bazı Anadolu Vilayetlerindeki Rum Nüfus Miktarını Gösteren Karşılaştırmalı İstatistik Tablosu

Vilayetler	Karpat*	Alexandris**	Diğer***
İstanbul (Asya)	205,375	378,605	364,459
Edirne	224,459	290,690	265,515
Bursa	74,927	262,319	278,421
Konya	25,071	74,539	66,895
Trabzon	161,574	298,183	353,533
Ankara	20,226	85,242	66,194
Aydın (İzmir)	299,096	495,936	622,810
Kastamonu	20,958	24,349	24,937
Sivas	75,324	74,632	99,376
İzmit	40,048	52,742	73,134
Biga	8,541	31,165	32,830
Toplam	1,155,599	2,068,402	2,248,104

Kaynak: * Kemal Karpat, *Osmanlı Nüfusu (1830-1914)*, (Çev.: Bahar Tırnakçı), İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2003, s. 226, 227.

** Alexandris, a.g.m., s. 54, Tablo III.

*** Polybius, a.g.e., s. 109-119; Soteriades, a.g.e., s. 5-16; Maccas, a.g.e., s. 78-87, Tablo V-IX.

Tablo 3'teki rakamlar incelendiğinde, Alexandris'in ortaya koyduğu ve asıl Patrikhane istatistikleri olarak nitelendiği rakamlar ile Soteriades, Polybius ve Maccas'ın rakamları birbirine yakın çıkmaktadır. Karpat'ın kaydettiği 1914 senesi Osmanlı sayımına dayanan resmî rakamlar ise toplamda diğerlerinden neredeyse yarı nispetinde daha az çıkmaktadır.

Polybius'un, yukarıdaki istatistiklerden ayrı olarak, 1910 senesi Osmanlı resmî nüfus rakamları olduğunu belirttiği bir iddiası daha vardır. Polybius, 1910 Osmanlı resmî nüfus istatistikleri olarak isimlendirdiği istatistiği (Tablo 5), Almanach de Gotha isimli yıllığa dayandırmıştır.⁹⁹ Ancak Almanach de Gotha'da verilen rakamlar (Tablo 4) incelendiğinde, bunların etnisite bağlamında herhangi bir nüfus verisi içermediği, yalnızca genel nüfus oranlarını yansıttığı görülmektedir. Polybius'un, rakamlarla oynamak suretiyle, bir masa başı istatistik tablosu ürettiği anlaşılıyor. Sonraları, başka çalışmalarda da kullanılan Polybius ürünü bu istatistikte, Rum nüfusun diğer etnik unsurlar aleyhinde fazla gösterilmiş olması kuvvetle muhtemeldir.

⁹⁹ Almanach de Gotha yönetiminin, 1915 senesi yıllığı için Osmanlı Devleti'nden devletin nüfusuna ilişkin bilgi talep etmesi üzerine, kendilerine nüfus sicillerine dayanan birtakım demografik veriler sağlanmıştı. Yıllığın 1915 baskısında "Notice Statistique. Superficie et Population (1910)" başlığı ile yayımlanan ve kabaca Osmanlı genel nüfusu hakkında fikir veren bu verilerden ilham alan Polybius, daha sonra verileri kendine göre etnik başlıklara dağıtmıştır. Tamamen sübjektif kriterlere dayalı bu bölüştürme işleminin ardından, ortaya çıkan istatistik rakamlarının Osmanlı Devleti tarafından da dolaylı olarak kabul edildiği havasını yaratarak, kendince Patrikhane istatistiklerinin doğruluğunu ispat etmeye çalışmıştır. Justin McCarthy, *Muslims and Minorities; The Population of Ottoman Anatolia and the End of the Empire*, New York, London.: New York University Press, 1983, s. 92.

**Tablo 4: Almanach de Gotha isimli Yıllıkta Yayımlanan
1910 Senesi Osmanlı İmparatorluğu Nüfusu**

Bölge	Nüfus Toplamı	Bölge	Nüfus Toplamı
Avrupa Türkiye'si	1,891,000	Mamura'tül Aziz Vilayeti	455,579
İstanbul Vilayeti	1,203,000	Bitlis Vilayeti	540,079
Çatalca Mutasarrıflığı	78,000	Diyarbakır Vilayeti	424,760
Edirne Vilayeti	610,000	Van Vilayeti	285,947
Anadolu	10,940,765	Suriye ve Mezopotamya	5,361,203
Adalar Vilayeti	376,754	Halep Vilayeti	944,750
İzmit Mutasarrıflığı	318,074	Beyrut Vilayeti	727,448
Biga Mutasarrıflığı	170,398	Lübnan Mutasarrıflığı	500,000
Bursa Vilayeti	1,717,762	Kudüs Mutasarrıflığı	382,061
İzmir Vilayeti	1,702,911	Suriye Vilayeti	883,680
Konya Vilayeti	1,254,157	Zor Mutasarrıflığı	81,461
Adana Vilayeti	488,954	Bağdat Vilayeti	455,706
Ankara Vilayeti	1,160,564	Musul Vilayeti	236,094
Kastamonu Vilayeti	1,109,621	Basra Vilayeti	115,000
Sivas Vilayeti	1,197,583	Arabistan	1,050,000
Trabzon Vilayeti	1,444,087	Hicaz Vilayeti	300,000
Ermenistan ve Kürdistan	2,357,436	Yemen Vilayeti	750,000
Erzurum Vilayeti	781,071	Genel Toplam	20,600,000

Kaynak: Almanach de Gotha, Annuaire Généalogique, Diplomatique et Statistique, II, Germany: Gotha, Justus Perthes, 1915, s. 1163.

Tablo 5: “1910 Osmanlı Resmî Nüfus İstatistikleri” Olduğu İleri Sürülen İstatistiklere Göre Osmanlı İmparatorluğu’nun Nüfus Cetveli

Bölge	Türk	Rum	Ermeni	Yahudi	Diğer	Toplam
İstanbul (Asya)	135,681	70,906	30,465	5,120	16,812	258,984
İzmit	184,960	78,564	50,935	2,180	1,435	318,074
Aydın (İzmir)	974,225	629,002	17,247	24,361	58,076	1,702,911
Bursa	1,346,387	274,530	87,932	2,788	6,125	1,717,762
Konya	1,143,335	85,320	9,426	720	15,356	1,254,157
Ankara	991,666	54,280	101,388	901	12,329	1,160,564
Trabzon	1,047,889	351,104	45,094	-	-	1,444,087
Sivas	933,572	98,270	165,741	-	-	1,197,583
Kastamonu	1,086,420	18,160	3,061	-	1,980	1,109,621
Adana	212,454	88,010	81,250	-	107,240	488,954
Biga	136,000	29,000	2,000	3,300	98	170,398

Bölge	Türk	Rum	Bulgar	Diğer	Toplam
İstanbul (Avr.)	450,000	260,000	6,000	130,000	846,000
Edirne	128,000	113,500	31,500	14,700	287,700
Gümölcine	185,000	22,000	25,500	2,200	234,700
Kırkkilise	53,000	77,000	28,500	1,150	159,650
Rodos	63,500	56,000	3,000	21,800	144,300
Gelibolu	31,500	70,500	2,000	3,200	107,200
Dedeoğaç	45,000	29,000	17,000	650	91,650
Çatalca	18,000	48,500	-	2.340	68,840

Kaynak: Polybius, a.g.e., s. 41, 44; Pentzopoulou, a.g.e., s. 29, 31, Tablo II, IV.

Tablo 4 ve Tablo 5’te yer alan aynı bölgelerin nüfus verileri üst üste oturtulduğunda, hemen hemen bütün toplam nüfus miktarlarının örtüştüğü ortaya çıkmaktadır. İzmit, Aydın (İzmir), Bursa, Konya, Ankara, Trabzon, Sivas, Kastamonu, Adana ve Biga vilayetlerinin toplam nüfus rakamları tamamen aynıdır. Almanach de Gotha’nın 1915 baskısında yer alan yukarıdaki tabloda (Tablo 4) yalnızca toplam nüfusa dair veriler bulunmasına rağmen, çalışmada bu tabloyu kaynak göstererek, bundan mülhem yeni bir tablo (Tablo 5) hazırlayan Polybius’un, ilmî temelden yoksun, hissî reflekslerle, nüfusu etnik başlıklara ayırmasının bilinçli bir çarpıtma amacı taşıdığı açıktır. Nitekim The Observer gazetesinde çıkan bir makalede, Polybius’un kaleme aldığı kitapçık “Yunan iddialarına dair hazırlanmış yayımlardan biri” olarak nitelenmiş ve kitapçıkta Venizelos’un Anadolu’ya dair iddialarının daha da abartıldığı tespiti yapılmıştı.¹⁰⁰ Polybius’un nüfusu ırk ve din temelinde parçalayarak, birçok bölgede Müslümanları azınlıkta göstermek suretiyle

100 The Observer, 6 Nisan 1919, s. 5.

istatistikler üzerinde yaptığı bu operasyon, aynı zamanda Yunan propaganda faaliyetlerinin altındaki zihniyeti de ortaya koymaktadır.

Soteriades, Polybius ve Maccas'ın çalışmalarının yanında, Yunan Yabancı Bilgi Bürosu isimli kuruluş tarafından 1912 senesine ait olduğu iddia olunan Anadolu ve Trakya'nın Nüfus İstatistikleri¹⁰¹ isimli, oldukça ayrıntılı istatistikî bilgilerin yer aldığı yayım da Yunan millî tezlerine hizmet eden yayımlardan biridir.¹⁰² Sunum bölümüne “çok sayıda Rum’un Ermenistan, Kürdistan, Mezopotamya gibi bölgelere saçıldı. ...Büyük oranda Rum nüfus, 1908’de anayasanın ilanıyla beraber Türkler tarafından zorla askerlik yapmaya zorlanmaları nedeniyle ülkelerini terk etmek zorunda bırakıldılar” notu düşülen çalışmanın kaynağına dair herhangi bir bilgi verilmemiştir. Ancak, Soteriades, Polybius ve Maccas'ın, Anadolu ve Trakya'nın nüfus bilgileri olarak çalışmalarında kullandıkları rakamlar ile karşılaştırıldığında, dört çalışmanın da noktası virgülüne aynı kaynaktan beslendikleri ortaya çıkmaktadır.

GBFI imzalı çalışma, Soteriades, Polybius ve Maccas'ın çalışmalarından farklı olarak, İstanbul, Edirne, Bursa, Aydın, Konya, Ankara, Sivas, Kastamonu ve Trabzon vilayetlerine ait detaylı kilise ve okul istatistiklerini de barındırmaktadır. Soteriades, Polybius ve Maccas'ın, çalışmalarına kaynak olarak Patrikhane istatistiklerini göstermeleri ve GBFI tarafından hazırlanan çalışmanın da bu çalışmalarla aynı nüfus istatistiklerini sunması, kilise ve okul istatistiklerinin de “Patrikhane istatistikleri”nden sağlanmış olabileceği ihtimalini kuvvetlendirmektedir. Aynı şekilde, GBFI’ye ait olan çalışmada, kaynağına ilişkin bir bilgi olmamasına rağmen, “Patrikhane istatistikleri”nin hazırlanması sürecinde, halka yöneltilen sorular arasında kilise ve okul sayılarına dair soruların da olması,¹⁰³ bu ihtimali güçlendirmektedir.

c. Paris Barış Konferansı’ndaki İddia ve Taleplere Karşı Gösterilen Bazı Tepkiler

Paris’teki konferansta ileri sürülen iddialar karşısında doğrudan savunma hakkı bulunmayan Osmanlı Devleti’nin görüşleri farklı kanallardan duyurulmaya çalışılmıştır. Türk diplomat Galip Kemalî Bey (Söylemezoğlu), konferansa Fransız askerî makamlarının Trakya işgalleri zamanında düzenledikleri bir istatistik raporu üzerinden Venizelos tarafından Paris’te ileri sürülen nüfus iddialarını reddeden bir muhtıra ve protesto mektubu göndermişti. Söylemezoğlu gönderdiği muhtırada; Yunan tarafının ileri sürdüğü iddiaların

101 Greek Bureau of Foreign Information, *Statistics of the Population of Thrace and Asia Minor*, London: Hamptons Ltd., 1912.

102 Polybius, a.g.e., s. 109-119; Maccas, a.g.e., s. 78-87; Soteriades, a.g.e., s. 5-16.

103 Alexandris, a.g.m., s. 49, 50.

altında yatan gerekçenin “Osmanlı İmparatorluğu’nun parçalanmasını haklı göstermek” olduğunu ifade ederek Türklerin Hıristiyanlara karşı kin beslediği ve zalimane davrandığı yönündeki suçlamaların doğru olmadığını tarihsel hadiselerden verdiği örneklerle ortaya koymaya çalışmıştı. Muhtıranın devamında, daha önce Lloyd George’a da gönderdiğini belirttiği İstanbul ve Edirne vilayetlerine ait 1 Mart 1914 tarihli resmî nüfus istatistiklerine yer veren Galip Kemalî Bey, Venizelos’un İzmir’de ekseriyetin Rumlardan oluştuğu iddiasına karşılık olarak da bunun Yunan ajanlarının İzmir vilayetinde yaptıkları iğrenç ve hazin faaliyetlerinin bir sonucu olduğunu yazmıştı. Türklerin Adana, Trabzon, Erzurum ve Van vilayetlerine ilişkin ileri sürdüğü nüfus verilerine de muhtırasında yer açan Galip Kemalî Bey, bu vilayetlere yönelik Ermeni ve Rum iddialarına cevap vermeye çalışmıştır.¹⁰⁴

Paris Barış Konferansı’nda Yunanların ileri sürdükleri iddialara karşılık, o dönemin sivil toplum kuruluşları gibi çalışan ve Osmanlı topraklarında yaşayan Müslümanların haklarını savunan teşkilatlar da Barış Konferansı’na kendi haklarını savunan belgeler göndermişlerdir. Paris Barış Konferansı’nda Lazistan bölgesinin Ermenilere verileceğine dair gazetelerde çıkan haberler üzerine, bölgenin ileri gelenleri buna ilişkin itirazlarını dile getirmek amacıyla, bir metin kaleme alarak Trabzon’daki Fransız temsilciliğine vermişlerdir. Bölgede meskûn Lazlar adına böyle bir telgraf gönderilmiş olması, Karadeniz Bölgesi üzerine geliştirilen masa başı projelerin sahada pratik bir anlamı olmadığını göstermektedir.

ç. Ermeni ve Rumların Doğu Karadeniz Bölgesine Yönelik Çatışan İddiaları

Karadeniz bölgesinde bir Pontus devletinin kurulmasının önündeki en önemli engel Ermenilerin de bölgeye dair kendileri açısından birtakım stratejik taleplerinin olmasıydı. Kuşkusuz bu durum Rumlar ve Ermeniler açısından üstesinden gelinmesi gereken bir açmazdı. Bu açmazı aşmak için iki taraflardan birinin fedakârlıkta bulunması gerekiyordu. Bu yeni durum, Dünya Savaşı’nda “ortak düşman” olan Osmanlı Devleti’ne karşı adeta omuz omuza mücadele vermiş bu iki unsur için artık yol ayrımının görüldüğünü ortaya koymuştu. Esasında Paris Barış Konferansı öncesinde ve sırasında masanın galipler tarafında oturan İngiltere ve ABD çeşitli vesilelerle Giresun-Mersin hattının doğusunda kalan toprakların Ermenistan’a verilmesi konusunda ortak bir çizgideydiler.¹⁰⁵ Ermeniler lehine konferansta oluşan bu atmosferi karşısına almayacak kadar akıllı olan Venizelos, 4 Şubat 1919 tarihinde konferansta yaptığı konuşmada, Anadolu’nun batısında kalan topraklar hakkında bir

104 Galip Kemalî Söylemezoğlu, *Yok Edilmek İstenen Millet*, İstanbul: Cumhuriyet, 2001, s. 43-46.

105 Yerasimos, a.g.e., s. 381,382.

açıklama yapmış, Doğu Karadeniz bölgesine dair Rum iddialarına değinmeyerek Pontusçu çevrelerin kendisinden beklentisini boşa çıkarmıştır.¹⁰⁶

Paris Barış Konferansı'nda Ermeni delegasyonunun başkanlığını yapan Bogos Nubar Paşa, konferansın toplanmasından hemen önce, İngilizlere gönderdiği Ermeni taleplerini içeren bir telgrafta, daha önce söz verildiği üzere, Trabzon Vilayeti'nin bir bölümünün Büyük Ermenistan'a katılmasını istemişti.¹⁰⁷ Esasında Venizelos da bu bölgede bir Pontus devleti oluşturulması fikrinin gerçekleşme ihtimalini zayıf görmekteydi. Venizelos, böyle bir devletin kurulmasına dair taleplerin diğer Yunan taleplerini de zayıflatacağı ve Karadeniz bölgesinde yaşayan Rumların kurulacak bir Ermeni Devleti'ni desteklemelerinin daha ulaşılabilir bir hedef olacağı düşüncesindeydi.¹⁰⁸ Bu nedenle konferansta Hrisantos kadar hevesli görünmemiştir. Venizelos, Barış Konferansı'nda Türklerin Anadolu'nun merkezinde bir devlete izin vermesi gerektiğini ve bu bağlamda Rumların Ermenistan'ı kalıcı yapmak için Trabzon ve Kilikya'nın Rum nüfusunu feda etmeye razı olduğunu açıklamıştı.¹⁰⁹ Aynı şekilde, Yunan Meclisi içinden de Trabzon'un Ermenilere bırakılmasının yerinde olacağına yönelik açıklamalar gelmiştir. Meclis üyelerinden Christos Vasillakakis Londra'da verdiği bir röportajda, Yunanistan, Ermenistan'ın bağımsızlığı ve Trabzon Vilayeti'ne sahip olma özlemlerine destek olunması gerektiğini ifade etmişti.¹¹⁰ Venizelos'un bu tavrı Marsilya'daki Pontus Kongresi'nden de ciddi eleştiriler almasına sebep olmuştur. 15 Mayıs 1919 tarihinde, Marsilya Pontus Kongresi başkanı Konstantinidis ve Paris'te bulunan Pontus Millî Birliği Başkanı Ekonomos Paris Konferansı'na gönderdikleri muhtıradan Venizelos'un kendi adlarına konuşma hakkı olmadığını belirterek, Trabzon'un "Büyük Ermenistan"a bırakılmasına karşı olduklarını ifade etmişlerdir.¹¹¹

Venizelos'un Karadeniz Bölgesi için Ermeni tarafının taleplerini destekleyici tutumu, esasında reel-politik bir düşüncenin yansımasıydı. Nitekim Pontusçuların hak iddiasında buldukları topraklar coğrafi bakımdan Yunanistan'dan kopuk bir bölgedeydi. Dolayısıyla, bu proje gerçekleşse dahi gelecekte olası bir savaş durumunda Yunanistan'ın bu duruma müdahil olma imkânı çok zayıftı. Bir başka ifadeyle bu projenin sürdürülebilir bir tarafı yoktu.

106 Ercüment Kuran, "Millî Mücadele Esnasında Pontus Rum Devleti Kurma Teşebbüsleri", *Birinci Tarih Boyunca Karadeniz Kongresi Bildirileri, 13-17 Ekim 1986*, (Haz.: Mehmet Sağlam ve diğerleri), Samsun: Ondokuz Mayıs Üniversitesi Yayınları, 1988, s. 79.

107 Stanford Shaw, *From Empire to Republic*, II, Ankara: TTK Yayınları, 2000, s. 369.

108 Nilüfer Erdem, *Yunan Tarihçiliğinin Gözüyle Anadolu Harekatı, 1919-1923*, Yayımlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, 2009, s. 130.

109 Herbert Adams Gibbons, *The New Map of Asia (1900-1919)*, New York: The Century Co., 1919, s. 248,249; *The New York Times*, 16 Ocak 1919, s. 12.

110 *The New York Times*, 27 Ocak 1919, s. 1; *The Literary Digest*, 1919, s. 134

111 *NARA*, 867.00/184.

Öte yandan Paris'teki konferansta ve sonraki uluslararası toplantılarda Ermeniler ile Rumlar arasında bir çatışma görüntüsü verilmek istenmemiştir. Zira böyle bir görüntü kendilerine verilecek olan dış desteği doğrudan etkileyebilecekti. Ermeniler ve Rumlar arasındaki fikir ayrılığı, kendilerini destekleyenler arasında da fikir ayrılıklarının doğmasına vesile olabilecek bir risk taşımaktaydı. Bu durumda geri adım atma görevi Venizelos'a düşmüştü. Venizelos, Konstantinidis ve Hrisantos gibi hararetli Pontusçuların beklenti ve çabalarına rağmen, onları destekler gibi görünmüşse de bu konuya ağırlığını koymamıştır. Hrisantos ve Germanos gibi şahıslar ile Fener Patrikhanesi ve yerel ve uluslararası Pontus teşkilatların izledikleri politika ile oyunu daha büyük gören ve kurallarına göre oynamayı tercih eden Venizelos'un takip ettiği siyaset çelişmiştir.

Venizelos'un kendi görüşlerinden farklı bir çizgiye kayması, Pontusçu çevreleri oldukça rahatsız etmiştir. Konstantinidis ve Ekonomos tarafından ortaklaşa yazılan ve *The Manchester Guardian* gazetesinde yayımlanan 1 Mart 1919 tarihli mesajda, Yunan hükümetinin Pontus iddialarını sahiplenmemesinden ve aynı şekilde Ermenilerin de bu iddiaları dikkate almamasından duyulan hayal kırıklığı şu ifadelerle dile getirilmiştir:¹¹²

...Ermeni heyeti tarafından Paris Konferansı'na, Yunan hükümetinin Trabzon Vilayeti ve Pontus havalisinin toprak iddiaları arasına dâhil edilmediği ve dolayısıyla bu bölgelerin Ermeni Devleti sınırlarına alınacağı ifade edilmektedir. Yunan hükümetinin hangi gerekçelerle bu bölgelerden vazgeçtiğini, hangi gerekçelerin onu yalnızlaştırdığını bilmek istemiyoruz. Fakat Pontus heyeti olarak, milletlerin kendi kaderlerini belirleme hakkını dikkate almayan her türlü çözümü kuvvetli bir şekilde protesto ediyoruz. En iyi hisleri beslediğimiz Ermeni komşularımızın, eski Trabzon Komnen İmparatorluğu'nun bir kısmını içine alan bağımsız bir Pontus Cumhuriyeti'nin kurulmasına dair adil ve yasal taleplerimiz karşısında öne sürdükleri iddialarını üzüntüyle görmekteyiz.

Yine, 17 Mart 1919 tarihinde Marsilya'daki Pontus Kongresi'nden Lloyd George'a gönderilen telgrafta, Pontus topraklarının müstakbel Ermenistan Devleti'ne dâhil edilmesi gerektiğine dair basında yer alan öneriler protesto edilmiştir. Tek istediklerinin İngilizlerin her daim savundukları liberal prensipler doğrultusunda Türk boyunduruğundan kurtularak yeniden bağımsızlıklarına kavuşmak olduğunun belirtildiği telgrafta, bu protestolarının Barış Konferansı'nda gündeme gelmesi hususunda Lloyd George'dan özel ilgi talebinde bulunulmuştur.¹¹³ İsviçre'de ikamet eden Rumlar da "Pontus"

112 *The Manchester Guardian*, 3 Mart 1919, s. 7.

113 *FO*, 608/82/13, Kn.: 5075, Dn.: 342/8/1, 24 Mart 1919, s. 527,528.

bölgesinin Ermenilerle birleşmesine karşı çıkmışlar ve Barış Konferansı'nın bunu engellemesi gerektiği düşüncesi ile bundan duydukları rahatsızlığı ve bu konudaki destek taleplerini Lloyd George'a yolladıkları telgrafta dile getirmişlerdir.¹¹⁴

Anadolu'da büyük bir Ermenistan devleti kurma fikri, Osmanlı Devleti'nin Birinci Dünya Savaşı'ndan mağlup ayrılması ile doğan boşluğu kendileri için fırsata dönüştürme gayretinde olanların büyük bir iştahla giriştikleri projelerin bir ürünüdür. Ne var ki tasarlanan bu devlet için öngörülen coğrafi saha ile aynı fırsatçılığa soyunan Pontusçu çevrelerin hayallerindeki Pontus devletinin sınırları çakışmıştır. Bu şekilde bir oldubittiye getirilerek hayallerinin söndürülmesini istemeyen Pontusçular, seslerini duyurmak için büyük bir çaba göstermişlerdir. Ancak Pontusçu çevrelerin doğal müttefik olarak gördükleri Yunanistan'ın dahi Pontusçuların görüşlerini ikinci plana iterek yelkenlerini gelişen siyasal rüzgâra çevirmesi bu çevrelerin elini zayıflattığı gibi hesaplarını da altüst etmiş ve görüş ayrılıklarını su yüzüne çıkarmıştır. "Pontus Devleti" taraftarlarına ait görüşlerin uluslararası camiada pek kabul görmediğini de dolaylı olarak ortaya koyan bu yeni durumun, Pontusçu çevrelerde ve Karadeniz bölgesinde yaşayan Rumlar arasında yansımaları olacağı muhakkaktı.

4. Millî Mücadele Döneminde Pontusçu Faaliyetler ve Pontusçuluğun Sonu

A. Pontusçu Rumların Teşkilatlanma Faaliyetleri

Yukarıda faaliyetlerinin bir kısmına değinildiği üzere, Osmanlı Devleti'ne bağlı bir kurum olan Fener Patrikhanesi'nin varlığı, siyasal tercihleri sebebiyle daima tartışma konusu olmuştur. Patrikhane, Osmanlı Devleti'nin fiilî olarak ortadan kalktığı, Anadolu'da işgallere karşı teşkilatlanmanın ve mücadele etme ruhunun devreye girdiği Millî Mücadele döneminde de tartışmaların göbeğinde yer almaya devam etmiştir. Öyle ki, bizzat bu mücadelenin lideri tarafından, ihaneti belgeleriyle ortaya konularak, uhdesinde barındırdığı *Mavri Mira* (Kara Talih) isimli teşkilat üzerinden yıkıcı faaliyetler organize eden komitalar teşkil etmek, gösteri ve propagandalar organize etmekle suçlanmıştır.¹¹⁵ *Mavri Mira*, Yunan hükümeti ve Patrikhane'nin maddî ve manevî yardımları ile Mondros Mütarekesi'nin ardından kurulmuş en önemli Rum teşkilatlarından biridir. Öyle ki teşkilatın başkanlığını Fener Rum patriği vekili Dorotheos yapmakta ve talimatlarını da doğrudan Venizelos'tan almaktaydı. Ermeni patriği Zaven Efendi ile işbirliği içinde çalışan teşkilatın, ülke içindeki Rumların

114 FO, 608/82/13, Kn.: 5072, Dn.: 342/8/1, 29 Mayıs 1919, s. 525.

115 Kemal Atatürk, *Nutuk*, I (1919-1920), 10. Baskı, İstanbul: Millî Eğitim Basımevi, 1970, s. 3.

silahlandırılmasında ve çete faaliyetlerinin organize edilmesinde büyük payı olmuştur.¹¹⁶

1919 yılında Patrikhane ve Yunanistan ikilisinin ortak çalışmasının ürünü olarak sivrilen ve Etniki Etery'a'nın organı vazifesi gören *Kordus* isimli teşkilat¹¹⁷ da adından bir hayli söz ettirmiştir. Kordus teşkilatının görevi Osmanlı Rumlarının devlet aleyhinde teşkilatlandırılması, çeteler oluşturulması ve güvenliğin tehdit edilmesi amacıyla göçmen kaydedip bunları Anadolu'ya sevk etmektir.¹¹⁸ Yunan hükümetinin hiçbir maddî ve manevî yardımı esirgemediği, metropolitlerin gönüllü birer temsilci olarak çalıştıkları¹¹⁹ Kordus, memleket dâhilinde asayiş ihlal etmek amacıyla Yunanistan'dan gelen çeteleri belli mevkilere yönlendirmek ve Karadeniz sahillerine göndermek suretiyle ülke içinde karışıklık çıkarma gayretinde olmuştur.¹²⁰ Kordus teşkilatı ayrıca Yunanistan'dan sevk edilen silah ve askerî mühimmatın gizlice ülke içindeki Rumlara dağıtılması, kurduğu izci teşkilatları vasıtasıyla 16-20 yaş arasındaki gençlere askerî ve propaganda amaçlı eğitim verilmesi gibi düşmanca faaliyetlerin de arkasındaki gizli eldi.¹²¹

Anadolu'daki Rum çetelerine ve işgalci Yunan askerlerine silah ve mühimmat temini vazifesi gören teşkilatlardan birisi de 1918 yılında kurulan *Yunan Bahriye İdaresi*'ydi. Kâğıt üstünde pasaport ve vize işlemlerini yürütüyor görünen teşkilat, esasında silah ve mühimmat taşıyan Yunan gemilerinin yönlendirilmesi ve bu silah ve mühimmatın karaya çıkarılması ve dağıtılmasını sağlamaktaydı.¹²²

İstanbul'daki önemli Rum teşkilatlarından biri de bizzat Venizelos'un talimatıyla 1919 yılı Mart'ında kurulan *Küçük Asya Yunan İttihad Cemiyeti*'ydi. Bu teşkilat, Rumlar arasında millî hisleri canlı tutmak adına kurulmuş olan Atina merkezli *Asya-yı Suğra Komitesi*'nin Anadolu'daki ayağıydı. Diğer ismiyle Küçük Asya Cemiyeti, daha çok uluslararası sahada Anadolu'nun demografik yapısına ilişkin yaptığı propaganda faaliyetleri ve Rumların ülke içinde belli bölgelere kanalize edilmesi yönündeki çalışmaları ile adını duyurdu. Cemiyet bir süre sonra faaliyetlerini yurt dışı propaganda

116 HTVD, Yıl: 27, Sayı: 77, Vsk.: 1694; Ahmet Güzel, *Dünden Bugüne Yunanistan'ın Pontus Hedefi*, İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık, 2006, s. 82.

117 Ertuğrul Zekâi Ökte, "Yunanistan'ın İstanbul'da Kurduğu Gizli İhtilâl Cemiyeti 'Kordus'", BTTD, VII (40), İstanbul: Menteş Yayınları, 1971, s. 22.

118 BOA, DH-KMS, 47-2/42.

119 "Nurettin Paşa Puntoscuları Anlatıyor", *Yakın Tarihimiz; Birinci Meşrutiyetten Zamanımıza Kadar*, 2, İstanbul: Vatan Gazetecilik ve Matbaacılık T.A.Ş., 1962, s. 225.

120 M. Tayyip Gökbilgin, *Millî Mücadele Başlarken; Mondros Mütarekesi'nden Büyük Millet Meclisi'nin Açılmasına*, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2011, s. 154,155.

121 Ö. Kürşad Karacagil, "Bir Yunan Gizli Cemiyeti: Kordos", *Türk Dünyası Araştırmaları*, 105 (207), İstanbul: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, 2013, s. 460.

122 Güzel, a.g.e., s. 86.

faaliyetlerine ağırlık veren ve İstanbul'daki diğer Rum teşkilatlarının tek merkezden yönlendirmesi görevini yürüten¹²³ *Rum Müdafaa-i Milliye Cemiyeti* ile birleştirmiştir.¹²⁴ Yunan çıkarları doğrultusunda propaganda faaliyetleri yaparak kendinden bahsettiren bir başka teşkilat da *Rum Matbuat Cemiyeti*'ydi. Cemiyet, İstanbul'daki Yunan Büyükelçiliği'nde bizzat Yunan konsolosunun başkanlığında çalışmalarını sürdürmüştür. Fener Patrikhanesi'nin yayımladığı propaganda eserleri için gerek duyulan malzemeler Rum Matbuat Cemiyeti aracılığıyla temin edilmekteydi.¹²⁵ Fener Patrikhanesi'ne bağlı Trakya ve Anadolu metropolitlikleri tarafından oluşturulan *Rum Muhacir'in Cemiyeti* etkin faaliyetleriyle öne çıkan gizli teşkilatlardan bir diğeridir. Küçük Asya Cemiyeti ile işbirliği yaparak, Dünya Savaşı sırasında Yunanistan, Adalar ve Güney Rusya'ya giden ve daha önceki dönemlerde Amerika'ya göç eden Rumların yeniden Türkiye'ye dönmelerini sağlamak bu cemiyetin ana göreviydi.¹²⁶ *İzci Teşkilatı, Cemiyet-i Edebiye ve Pontus Rumları Komitesi, Rum İttihâd-ı Millî Cemiyeti, Ahz-ı Asker Şubesi, Rum Ticaret Örgütü* gibi İstanbul'da kurulan teşkilatların yanında Batum, Atina, Paris, Marsilya ve Krasnodar gibi merkezlerde teşkil edilen teşkilat ve komiteler vasıtasıyla da Pontusçu faaliyetler desteklenmiştir. Aynı şekilde The New York Times gazetesinde yayımlanan bir haberde, ABD'de kurulmuş olan ve Patrik Dorotheos'la irtibat halinde olan Pontus derneklerinden bahsedilmiştir. Buna göre New York'ta; başkanlığını Saiva Kehaya'nın yaptığı "The Greek-American Pontus League" (Yunan-Amerikan Pontus Derneği), Sinoplu Rumlardan oluşan "Diogenes Society" (Diogenes Kulübü), "Galliana", "The Renaissance", "Komene" ve "Kapu-Kioi" isimli dernekler ile Euxinopontus Dernekleri olarak nitelenen, Massachusetts Eyaleti'ndeki "The Evangellismos", "The Hope" ve "Pontus" isimli dernekler, Maine Eyaleti'ndeki "Euxopora", Connecticut Eyaleti'nde bulunan Charakopa ve Laharani isimli dernekler ve Washington Eyaleti'ndeki Hava-Kostioton-Muntanton isimli dernek bulunuyordu.¹²⁷

Yukarıdaki Rum cemiyetlerinden ayrı olarak zaman içinde bunların şubeleri olarak Anadolu'nun çeşitli bölgelerinde yerel ölçekli çok sayıda teşkilat kurulmuştu. Doğu Karadeniz bölgesi bu teşkilatların yoğunlukta olduğu bölgelerin başında gelmekteydi. İrili ufaklı tüm bu teşkilat piramidinin öncülüğü ve çatı rolünü oynayan *Pontus Cemiyeti*, 1904 yılında Merzifon'da bulunan Amerikan kolejinin Rum öğrencileri tarafından daha önce kurulmuş olan *Rum İrfanperver Kulübü* ve *Pontus İdman Kulübü*'nün birleştirilmesi ile

123 Güzel, a.g.e., s. 85.

124 Nuri Yazıcı, "Canik'te Pontus'çu Faaliyetlerin Ortaya Çıkışı", *Birinci Tarih Boyunca Karadeniz Kongresi Bildirileri, 13-17 Ekim 1986*, (Haz.: Mehmet Sağlam ve diğerleri), Samsun: Ondokuz Mayıs Üniversitesi Yayınları, 1988, s. 438.

125 Çapa, *Pontus Meselesi; Trabzon ve Giresun'da Milli Mücadele*, s. 25,26.

126 *Pontus Meselesi*, s. 48.

127 *The New York Times*, 13 Nisan 1919, s. 61.

ortaya çıkmıştı.¹²⁸ Özellikle Milli Mücadele döneminde oldukça aktif ve etkin faaliyetler yürüten Pontus Cemiyeti'nin ana gayesi Trabzon, Ordu, Giresun, Samsun, Sinop, Zonguldak, Tokat, Amasya, Çorum, Yozgat ve Sivas'ı içine alacak şekilde bir Pontus Cumhuriyeti'nin kurulması olmuştur.¹²⁹ Zaman içinde faaliyet alanını genişleten ve bu doğrultuda 1910 yılında *Pontos* adlı bir risale çıkaran¹³⁰ Pontus Cemiyeti'ni aynı yıl içinde Rum kökenli Amerikan rahip Klematios tarafından İnebolu'da kurulan başka bir teşkilat takip etti.¹³¹ İlk tohumları bu şekilde atılan teşkilatlanma girişimleri, 1908 yılında bu kez daha da ivme kazanmış ve resmî bir kimlik sahibi olan patrikhaneyi temsilen Samsun'da Amasya Metropolitliği görevini sürdüren Germanos'un kontrolünde üç yeni teşkilat daha kurulmuştu. Bunlar; kültürel işlere yoğunlaşan *Rum Teceddüd ve İhya Cemiyeti*, bölgede eli silah tutanları silahlandırma işini yürüten *Müdafaa-i Meşruta Cemiyeti* ve parasal yardım toplamak ve haberleşmeyi sağlamakla görevli *Mukaddes Anadolu Rum Cemiyeti* isimli teşkilatları.¹³² Trabzon merkezli *Rum İttihad-ı Milli Cemiyeti* de Karadeniz bölgesinde faaliyet yürüten bir başka teşkilattı. 1917 yılı Aralık'ında Gümüşhane'de de bir şube açan teşkilat, Yunanlık propagandası yaparak, bölgedeki Rumların himaye ve müdafaasını amaç edinmiştir.¹³³ Yunan şirketleri tarafından lojistik destek gören bu teşkilatlar¹³⁴ kısa sürede Ünye, Fatsa, Kırşehir, Kavak, İnebolu, Havza, Çarşamba, Bafra, Sinop, Kayseri, Ürgüp ve Tokat gibi yerlerde şubeler açtılar.¹³⁵

Meşrutiyet'in ilanının hemen ardından patrikhane güdümünde teşkilatlanma yoluna girilmesi dikkat çekicidir. Zira bölgede teşkilatlanmayı gerektirecek herhangi bir durum yok iken meşru müdafaasıyla böyle bir yola başvurulmasının haklı bir dayanağı yoktu.¹³⁶ Buna rağmen, temelsiz iddialar üzerinden yürüyen teşkilatlanma girişimlerinin arkası kesilmemiş, Dünya Savaşı'nın hemen sonrasında bölgedeki Pontusçu teşkilatlara yenileri eklenmeye devam etmiştir. Samsun'da 1918 yılında, aynı zamanda "*kötü durumda bulunan Rumluğun intikamını almak ve haklarını savunmak*" amacıyla oluşturulmuş olan *Mukaddes Anadolu-Rum Kulübü* isimli gizli teşkilatın da başkanlığını yürüten¹³⁷ Metropolit vekili Eftimos Zilon

128 Çapa, *Pontus Meselesi; Trabzon ve Giresun'da Milli Mücadele*, s. 3,4; Yazıcı, a.g.m., s. 438.

129 ATASE, Kl.: 2474, Ds.: 1-B/54, Fh.: 21-1.

130 Yazıcı, a.g.m., s. 438.

131 Mustafa Balcıoğlu, *İki İsyan; Koçgiri, Pontus, Bir Paşa; Nurettin Paşa*, İstanbul: Babil Yayıncılık, 2003, s. 70.

132 *Pontus Meselesi*, s. 64.

133 *Pontus Meselesi*, s. 168.

134 Mustafa Serdar Palabıyık, Yıldız Devci Bozkuş, "Pontus Meselesi: Genel Bir Bakış", *Uluslararası Suçlar ve Tarih*, 11-12, Ankara: 2011, s. 110.

135 *Pontus Meselesi*, s. 64.

136 Yerasimos, a.g.e., s. 356.

137 *Pontus Meselesi*, s. 129, 140.

başkanlığında¹³⁸ kurulan *Samsun Rum Muhacirîn Cemiyeti* bunlardan biridir. Bu cemiyet, İstanbul'daki Rum Muhacirîn Cemiyeti'nin Samsun şubesi sıfatıyla Anadolu'nun çeşitli bölgelerinde yaşayan Rumların Samsun bölgesine yerleştirilmeleri işini üstlenmişti. Metropolitlere bölgelerindeki Rum nüfusun tespit edilmesi emri gönderen Rum Muhacirîn Cemiyeti, bu şekilde bir yandan genel nüfus içinde Rum çoğunluğunun sağlanmasına çalışırken diğer yandan da bu amaca ulaşmak için gerekli olan maddî kaynağın temini işini yürütmekteydi. Nitekim Metropolitliğin aranmasında, cemiyetin Samsun şubesi başkanı Zilon'un odasından Osmanlı Hükümeti aleyhine düzenlenmiş propaganda malzemesi mahiyetindeki belgeler ve planlanan Pontus devleti haritası ile birlikte ortaya çıkan para makbuzları bunu ortaya koymuştu.¹³⁹

Pontuşçu teşkilatlar çalışmalarını sürdürürken, bu yoldaki mücadelenin basın aracılığıyla propagandasını yürüten yayın organları çıkarmayı da ihmal etmemişlerdir. 1915 yılından itibaren Paris'te çıkarılan ve İngilizce ve Fransızca olarak yayımlanan *Le Journal des Hellènes* isimli gazete, İstanbul'da yayımlanan *Patris Rum* gazetesi, Trabzon'da çıkan *Εποχή (Zaman)*, Batum'da çıkarılan ve Aralık 1919'da burada kurulmuş olan "Pontus hükümeti"nin yayın organı olarak yayın yapan¹⁴⁰ *Ελεύθερος Πόντος (Özgür Pontus)* ve Atina'da yayımlanan *Σημεία (Bayrak)* gazeteleri bunlar arasındadır. İstanbul'da çıkan gazetenin 4 Mart 1919 tarihli başmakalesinde, gazetenin çıkarılma amacı olarak "*Trabzon vilâyetinde Rum cumhuriyetinin tesisine çalışmak*"¹⁴¹ ifadelerinin kullanılması, asıl niyetin saklanmadığını göstermesi açısından kayda değerdir.

B. Pontuşçu Hareketin Çözülüşü

Mondros Mütarekesi'nin imzalanmasının ardından özel görevlerle Anadolu'nun çeşitli bölgelerine gönderilen işgalci teftiş subaylarının hareket ve söylemleri, Anadolu'nun geleceği açısından ibret verici bir sürecin de adeta bir işaret fişeğiydi. Gelişmeler karşısında Osmanlı hükümetinden beklenen tepkinin gelmemesi, Anadolu'da gerçekte hangi güçlerin hâkim olduğunun anlaşılabilmesini zorlaştırmaktaydı. Bu puslu ortamdan cüret ve cesaret bulan Anadolu'daki gayrimüslim unsurlar, taşkınlıklarını artırma yolunu tutmuşlardır. Anadolu'daki işgallerden ve mütarekenin yol açtığı karışıklıklardan nasibini alan bölgelerin başında Karadeniz Bölgesi gelmekteydi. Bölgedeki çoğu kasaba arasında ulaşım kesilme noktasına gelmiş, bölgede yaşayanlar

138 "Nurettin Paşa Puntoscuları Anlatıyor", s. 225.

139 Yazıcı, a.g.m., s. 441.

140 *ATASE*, Kl.: 89, Ds.: 327, Fh.: 67; *ATASE*, Kl.: 83, Ds.: 327, Fh.: 71.

141 Atatürk, *Nutuk*, II, s.627.

mallarından, canlarından ve akıbetlerinden endişe eder hale gelmişlerdi.¹⁴² Bölgenin özellikle orta ve doğu taraflarında Türklerle kıyaslanmayacak kadar olsa da yine de hatırı sayılır oranda Rum ve Ermeni nüfusunun bulunması, bu karışıklığın altında yatan en önemli sebepti. Başta Samsun olmakla birlikte Karadeniz'in birçok yerinde büyük gösteriler yapılmaya ve çeteler üzerinden şiddeti gitgide artan faaliyetler yürütülmeye başlamıştı.¹⁴³

Osmanlı Devleti'nin Dünya Savaşı'ndan mağlup ayrılması, Anadolu'nun birçok bölgesinde olduğu gibi Karadeniz Bölgesi genelinde de başta asayiş sorunu olmak üzere çok çeşitli sıkıntıları beraberinde getirmişti. Bölgeden alınan raporlar durumun kötüye gittiğini, asayişsizliğin yanı sıra açlığın da baş gösterdiğini haber vermekteydi.¹⁴⁴ Özellikle asayiş sorunu Mondros Mütarekesi'nin 7. maddesinin devreye sokulması için uygun zeminin oluşmasına yol açabilecek boyuta ulaşmak üzereydi. İngilizler diplomatik yolları tüketmek adına, 21 Nisan 1919'da verdikleri bir nota¹⁴⁵ ile Osmanlı hükümetinden asayişsizliğin arttığı Samsun'da sükûnetin yeniden tesis edilmesini istediler. Mesajı alan Damat Ferid Paşa hükümeti, durumu incelemek üzere Mustafa Kemal Paşa'yı bölgeye tayin etti.

Oldukça buhranlı bir dönemde, 1919 yılının 19 Mayıs'ında 9. Ordu Birlikleri Müfettişi sıfatıyla görevlendirilerek gittiği Samsun'da, Mondros Mütarekesi sonrası Anadolu'nun durumunu betimleyen Mustafa Kemal, oldukça karamsar bir tablo çizmiştir. Bir zamanlar tebaası oldukları devletin aleyhinde çalışan Hıristiyan unsurlar, Mustafa Kemal'in öncelikle dikkat çektiği mevzulardan biri olmuştur. Arkasına İstanbul Rum Patrikhanesi'nin desteğini alarak çeşitli bölgelerde çeteler kurup yöneten ve mitingler düzenleyen,¹⁴⁶ bu şekilde Yunan ordusunu Türk şehir ve kasabalarını işgale çağırın¹⁴⁷ Mavri Mira teşkilatı ile merkezi İstanbul'da bulunan, Trabzon ve Samsun başta olmak üzere bütün Karadeniz kıyılarında oluşturulmuş Pontus Cemiyeti bu bağlamda ele alınmıştır.¹⁴⁸

Mustafa Kemal Paşa'nın Samsun'a varışından üç gün sonra sadaret makamına gönderdiği şifreli telgrafta, görevi çerçevesinde edindiği izlenimlere dair yazdıkları dikkat çekicidir. Telgrafında, Canik Sancağı'ndaki eşkıyalık ve

142 Miralay Mehmed Arif Bey, *Anadolu İnkılabı: Milli Mücadele Anıları (1919-1923)*, (Haz.: Bülent Demirbaş), İstanbul: Arba Yayınları, 1987, s.12.

143 İzzet Öztoprak, "Mustafa Kemal'in Çalışmalarında Amasya Tamimi'nin Belirtileri", *I. Milli Mücadele'de Amasya Sempozyumu, 20-22 Haziran 1986*, Samsun: Eser Matbaası, 1986, s. 60.

144 *LCMD, The Papers of Mark L. Bristol*, I, 27 Nisan 1919.

145 İlgili nota için bkz. Gotthard Jaeschke, *Kurtuluş Savaşı ile İlgili İngiliz Belgeleri*, (Çev.: Cemal Köprülü), Ankara: TTK Yayınları, 1971, s. 103,104.

146 *HTVD*, Yıl: 27, Sayı: 77, Vsk.: 1694.

147 Salim Gökçen, *Türkiye'de Rum-Yunan Tedhiş ve Terör Hareketleri (1919-1923)*, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, 2006, s. 266.

148 Atatürk, *Nutuk*, I, s. 1,2.

asayişsizliğin sebepleri ve bundan doğan sonuçları izah eden Mustafa Kemal, Müslümanların, Rumların ve Ermenilerin ayrı ayrı çeteler kurduklarını, bu çetelerin çeşitli âdi hırsızlık ve cinayet olaylarına katıldıklarını belirtmiştir. Rum ve Ermeni çetelerinin bölgedeki Rus istilası sürecinde Ruslar tarafından desteklenip kışkırtıldıklarının ifade edildiği telgrafta, Müslüman çetelerinin siyasal bir niteliğinin olmadığına değinilmiştir. Mütareke'nin ardından bölgede bir Pontus hükümetinin kurulması fikrinin yayıldığını ifade eden Mustafa Kemal, asayişin sağlanması için gereken emniyet kuvvetlerinin miktarının yetersizliğini fırsat bilerek palazlanan Rum çetelerinin programlı bir şekilde bu fikir etrafında birleştiğini yazmıştır. Rum Metropolit Germanos'un Canik Sancağı'ndaki bu faaliyetlerin önderliğini yaptığı da telgrafta dikkat çeken bir başka husustur. Son olarak, Müslüman ahalinin Rum çetelerinin taşkınlıklarından korunmak adına Müslüman çetelerinden yardım talep etmekten başka çıkış yolları olmadığı tespitinin yapıldığı telgrafta, şehir merkezinde çoğunluğu elinde bulunduran Rumların hükümete karşı mesafeli ve kayıtsız oldukları, buna karşılık sancak genelinde ezici çoğunluğu oluşturan Müslümanların korku ve endişe içinde oldukları belirtilmiştir.¹⁴⁹

Mustafa Kemal Paşa'nın başta İngilizler olmak üzere, İtilaf Devletleri çıkarlarına ters düşen bir rapor göndermesini hazmedemeyen İngiliz Yüksek Komiseri Calthorpe Sadrazam'a bir not göndererek Mustafa Kemal'in acilen İstanbul'a geri çağrılmasını istemiştir. Müttefik Güçler'in Karadeniz bölgesindeki gelişmeleri yakından takip ederek buradaki durumun kontrolden çıkmaması için İstanbul hükümeti eliyle uyguladığı baskı, bu bölgede ve Anadolu'nun genelinde istikrarlı bir gelişim ritmi yakalayan millî hareketinin millet tarafından sahiplenilmesine ve desteklenmesine engel olamadı. Mayıs 1919-Nisan 1920 tarihleri arasında Samsun, Amasya, Erzurum ve Sivas duraklarına uğrayan millî direniş treni, son durak olan Ankara'ya vardığında, teşkilatlanma süreci önemli oranda tamamlanma noktasına ulaşmıştı.

Anadolu'da devam eden işgal ve iç karışıklıklara karşı yürütülen direniş hareketi önemli bir mesafe alırken, çıktığı sekiz aylık¹⁵⁰ yurtdışı destek turundan umduğunu bulamayıp eli boş dönen Hrisantos, değişmez emeli uğrunda bu defa başka bir projeye sahne almıştır. Ekim 1919'dan itibaren İstanbul'da çeşitli diplomatik ve dinî çevrelerle görüşmelerde bulunan Hrisantos, bu yeni projesini tartışmaya açtı. Osmanlı hükümeti temsilcileri, Yunanistan konsolosluğu ve Trabzon ve Havâlisi Adem-i Merkeziyet Cemiyeti projenin diğer paydaşlarıydı.¹⁵¹ Bölgede bir Türk-Rum yakınlaşmasını savunan böyle bir projenin doğmasının sebebi, Dünya Savaşı sonrası siyasal gücü elinde tutan güçlerin Pontusçu çevrelerin hak talebinde buldukları coğrafya için

149 Meram, a.g.e., s. 340-343.

150 İleri, 23 Teşrinisani 1335 [1919], s. 6.

151 Sarıay, a.g.m., s. 24; HTVD, Yıl: 4, Sayı: 11, Vsk.: 277.

daha ziyade Ermeni tezlerine yatkınlık göstermeleri olmuştur. Hrisantos, Trabzon'un Ermeni Devleti'nin bir parçası haline gelmesinin, tasarlanan Pontus Devleti'nin doğmadan ölmesi anlamına geleceğini görmüştü. Dolayısıyla Trabzon'un zayıf bir Osmanlı'nın hâkimiyeti altında bulunması Pontusçuların umutlarının korunması açısından daha uygun olacaktı. Hrisantos, bu düşüncelerle Türklerle sıcak ilişkiler kurma yollarını aramaya ve bu doğrultuda propaganda yapmaya başlamıştı.

Hrisantos'un ilerleyen dönemde attığı adımlar kendinden şüphelenenleri haklı çıkarmıştır. Osmanlı Devleti'yle yapılacak barış anlaşmasını ele almak üzere Londra'da düzenlenen konferansa katılan Hrisantos, burada bir araya geldiği Konstantinidis ve Ekonomos ile birlikte, Paris Barış Konferansı'nda sundukları muhtıralarda yer verilen iddialara paralel iddiaların yer aldığı bir muhtırayı konferansa iletmiştir.¹⁵² Ancak Londra'da konferansa hâkim olan hava bu iddialar açısından pek de iç açıcı değildi. Zira Fransız diplomat Philippe Berthelot konferansın 16 Şubat 1920 tarihli oturumunda Trabzon'un Ermenilere verilmesine karşı çıkan Rumları eleştirmişti. Yine, 22 Mart 1920'de bu kez İngiliz temsilci Robert Vansittart bölgedeki Müslüman sayısının Rumlara göre ezici bir çoğunlukta olduğunu belirterek Rum taleplerinin konferans gündemine alınmamasını talep etmiştir. Bu hayal kırıklığının ardından son bir girişimde daha bulunan Hrisantos ve Konstantinidis, Sevr ile şekillendirilmeye çalışılan yeni Türkiye'de Cemiyet-i Akvam tarafından atanacak bir vali yönetiminde "Pontus bölgesi"nde ayrı bir idarî birimin oluşturulmasını talep etmişlerse de bundan da arzuladıkları sonucu alamamışlardır.¹⁵³

Dönemin büyük güçlerinin Pontusçuların ilgilendiği coğrafyanın büyük bölümü için kendi himayelerinde bir Ermeni devletinin kurulmasının ve bölgede yaşayan Rumların da bu devlete entegre edilmelerinin daha makul olacağı yönündeki düşünceleri, Pontusçularda muazzam bir hayal kırıklığına sebep olmuştur. Pontusçu çevreler açısından oldukça karamsar bir atmosferin hâkim olmaya başladığı bir dönemde, Batılı Güçler'in Osmanlı Devleti'ne son darbeyi indirmek üzere *Sevr Anlaşması* ile başlattıkları yeni işgal dalgası, bu çevrelerin umutlarının tekrar yeşermesine vesile olmuştur. Pontusçu Rumlar, gelecekleri açısından adeta can simidi olarak gördükleri bu son gelişme karşısında, her yönüyle ibret verici olacak bu sürecin ruhuna uygun bir şekilde hareket ederek, asırlarca mensubu oldukları devlete karşı her türlü düşmanca bir tutum içinde yer almayı sürdürmüşlerdir.

152 The Pontus Delegation, *The Pontus Question; Memorandum Submitted to the Peace Conference on March 10, 1920*, London: Hesperia Press, 1920; Le Journal des Hellènes, 25 Nisan 1920, s. 1.

153 Yerasimos, a.g.e., s. 404.

a. Pontusçular İçin Sonun Başlangıcı

Doğu Sorunu'na bir son vermek ve sorunun nesnesi olan Osmanlı Devleti'ni bölerek bu defteri tamamen kapatmak üzere Paris'te "bitirici bir taslak proje" sahneye sürüldü. Bu projenin muhatabı olan Osmanlı Devleti'nin kaderine rıza göstermekten başka bir çaresi olmadığı düşünüldüğünden, ondan 10 gün içinde bu taslağı onaylaması istenmişti. Olumsuz bir cevap verilmesi durumunda uygun görülen tedbirlerin alınacağı ifade edilerek aba altından sopa göstermekten de geri durulmamıştı. Osmanlı Devleti'nin paylaşımının hedeflendiği bu proje, Anadolu topraklarının bölünmesini ve burada yaşayan Türklerin etraflarının sarılarak etkisizleştirilmelerini öngörmekteydi.¹⁵⁴ Muhatabına nefes alma hakkı tanımaması sebebiyle tarihe geçmiş kadük anlaşmalardan yalnızca biri olmaktan öte bir anlam taşımayacak olan Sevr Anlaşması, umutlarını yitirme noktasına gelen Pontusçuların da son acabası olmuştur.

İngiltere Sevr'in yol açtığı yeni konjonktürde, Anadolu'daki işgallerini fütursuzca ve barbarca sürdüren Yunan orduları ile senkronize hareket etmiştir. Ancak Anadolu'da gelişen millî direniş hareketi, Sevr'in ardındaki güçlerin canını sıkan bir olgu olarak hesapları bozmaktaydı. Bu sebeple, Osmanlı hükümetinin elini kolunu bağlayan Müttefik Güçler ve onların küçük ortağı konumundaki Yunanistan, Anadolu'daki direniş kırma ve Sevr'i kabule mecbur bırakma için Pontusçu çeteleri canlandırmayı da bir baskı ve tehdit aracı olarak kullanmak istemişlerdir. Bu doğrultuda bir taraftan bölgedeki çetelere destek çıkılırken, diğer taraftan Doğu Karadeniz bölgesine askerî bir müdahale yapmak suretiyle sahada sonuç alınmak istenmiştir. Bu yöndeki çabalar kısa zamanda sonuç vermiş ve bir süre sonra başta Samsun olmak üzere bölgedeki Rum çeteleri nicelik ve nitelik bakımından önemli mesafe almışlardı. Öyle ki Rusya'dan gelenlerin de katılımı ile sayıları 25 bine ulaşan çeteler, düzenli ordu birliklerine benzer teşkilatlanmaları ile de etkili eylemler yapmışlardır.¹⁵⁵ Böylece üç-dört yıl öncesine kadar büyük oranda Rusya'nın desteği ile milis güç düzeyinde faaliyetlerde bulunan Pontusçu çeteler, Rusya'nın bölgeden umulmadık bir şekilde çekilmesinin ardından askıya aldıkları faaliyetlerine bu defa İngiltere ve Yunanistan'ın güçlü desteği ile yeniden başlamış oldular. Bu yeni fırsatı iyi değerlendirmek isteyen ayrılıkçı Rum milisleri, bölgede her geçen gün daha da fazla palazlanmışlar ve karşılarında hiç olmadığı kadar zayıf haldeki Müslüman nüfusun canına, malına ve ırzına göz dikecek kadar alçalmışlardır.

Başta Yunanistan ve İngiltere olmak üzere, Fransa, İtalya ve geri planda ABD'nin Anadolu'ya yönelik işgal planları işleyedursun, Anadolu'daki

¹⁵⁴ Uçarol, a.g.e., s. 515,518.

¹⁵⁵ Sarıay, a.g.e., s. 34,35.

teşkilatlanmasını büyük ölçüde tamamlayan Türk millî direniş hareketi de takdire şayan bir ilerleme kat etmekteydi. İstanbul'un işgali ile birlikte Meclis-i Mebusan'ın feshi sonrasında millî iradenin Ankara'da yeniden tesis edilmesi, Millî Mücadele taraftarlarına daha koordineli ve etkili hareket imkânı vermiştir. Rus güçlerinin Anadolu'nun doğusundaki bölgelerden çekilmesi ile büyük bir tehdidin ortadan kalkmasının bu hızlı gelişmede çok yönlü payı olmuştur. Bu gelişme ile birlikte, Ermeni ve Rum çetelerine olan Rus desteği kesildiği gibi, Ankara yönetimi ile Bolşevik Rusya arasında kurulan köprü üzerinden Anadolu'daki direniş hareketi ciddi yardımlar elde etmiştir. Rus ordularının çekilmesinin ardından, bölgede oluşabilecek otorite boşluğunu engellemek ve doğudan gelebilecek tehditleri kesin olarak bertaraf etmek amacıyla Eylül 1920'de başlatılan Doğu Harekâtı, yaklaşık üç ay gibi kısa sayılabilecek bir sürenin ardından başarıyla sonuçlandırılarak 2 Aralık 1920 tarihinde imzalanan Gümrü Antlaşması ile taçlandırılmıştır. Doğu'daki bu başarının, Türk ordularına moral-motivasyon anlamında pozitif yansımaları olduğu gibi, ayrılıkçı çevreler ve işgalci güçler üzerinde de olumsuz etkileri olmuştur. Bundan sonra tüm gücü ile Batı Anadolu'daki Yunan işgallerini sonlandırmaya odaklanan TBMM hükümeti, bir taraftan da Millî Mücadele'nin ayağına bağ olan yerel parazitlerin faaliyetlerine son vermeye yönelmiştir. Öte yandan Anadolu'da millî direniş hareketi lehine esmeye başlayan rüzgârdan endişe duyan İstanbul'daki İngiliz temsilcileri, bu rüzgârın tersine çevrilmesinde Yunan askerî birlikleri ile milis güçlerden azamî verim alabilmenin yolunun onlara daha fazla vaatte bulunmaktan geçtiği kanaatindeydiler. Bu vaatlerin başında İstanbul'un Yunanistan'a verilmesi ve Pontus Devleti'nin kurulması gelmekteydi.¹⁵⁶

b. Pontus Olaylarına Yönelik İdarî ve Askerî Tedbirler

Karadeniz bölgesinde bağımsız bir Pontus devleti kurma hevesinde olan ayrılıkçı Rumların kurdukları donanımlı çeteler, bölgede yaşayan Müslüman nüfus için büyük bir tehlike arz ettikleri gibi, Yunan orduları tarafından Batı'dan sıkıştırılan Türk orduları için de her an yeni bir cephenin oluşmasına yol açabilecek bir tehdit durumundaydılar. Türk ordularını iki ateş arasında bırakabilecek bu tehlikenin bertaraf edilmesi, Anadolu'nun kaderini belirleyebilecek öneme sahipti. Karadeniz bölgesinde yaşayan Rumlara yönelik tedbirler işte böyle bir ortamda yürürlüğe konulmuştur.

16 Mart 1921 tarihinde Bolşevik Rusya ile Moskova Antlaşması'nı yapan TBMM hükümeti, Millî Mücadele'nin kaderini tayin edecek bu stratejik atağı ile Yunan hükümetini tedirgin etmişti. Antlaşma ile Rusya'dan Anadolu'daki direniş hareketine silah ve teçhizat akışı sağlanacağını gören Yunan işgal

¹⁵⁶ Yerasimos, a.g.e., s. 411.

güçlerine bağlı albaylardan Sariyannis, buna engel olmak niyetiyle kapısını çaldığı İngiliz yetkililere Karadeniz limanlarının ablukaya alınmasını önermiştir. Bu öneriden kısa bir süre sonra Yunan deniz kuvvetlerine bağlı bir savaş gemisi 9 Haziran 1921 tarihinde nakliyat yönünden Millî Mücadele için oldukça stratejik bir öneme sahip olan¹⁵⁷ İnebolu limanını bombaladı.¹⁵⁸

Karadeniz kıyılarındaki şehirlerin Yunan savaş gemilerince bombalanması olaylarına raporlarında yer ayıran Amerikan Yüksek Komiseri Bristol, Yunan deniz kuvvetlerinin bu saldırılarını “gereksiz” olarak niteleyerek, Türklerin doğal olarak bu saldırılara karşılık intikam alma yollarının açıldığını ifade etmiştir. Ankara hükümetinin bu doğrultuda öncelikle askerlik çağındaki Rum erkekleri, ardından da ikinci aşama olarak kadın ve çocukları “Pontus” bölgesinden iç bölgelere gönderdiğini belirten Bristol, alınan bu kararı eleştirmekle birlikte, Yunanistan ile savaş durumunda olan Türklerin, bu savaş esnasında kendilerini arkadan vurmak için entrikalar peşinde koşan Rumların bu muameleyi hak ettikleri imasında bulunmuştur.¹⁵⁹ Mustafa Kemal Paşa da bu bombardıman olayı ile bölgede yaşayan Rumların Anadolu’nun iç bölgelerine gönderilmeleri arasında sebep-sonuç ilişkisine dikkat çekmiştir. Paşa, 19 Haziran 1922 tarihinde Vakit gazetesi Başyazarı Ahmet Emin (Yalman) ile yaptığı bir görüşmede kendisine sorulan “Pontus tehcirinin saikleri neden ibarettir?” sorusuna; bunun sebebinin Yunan gemilerinin sahilleri bombardıman etmek suretiyle bölgedeki teşebbüsleri olduğu cevabını vererek bu konudaki mesuliyetin Yunanlara ait olduğunu belirtmiştir.¹⁶⁰ Mustafa Kemal Paşa, 1 Temmuz 1921 tarihinde ABD Deniz Kuvvetleri görevlilerinden Teğmen Robert S. Dunn ile yaptığı bir mülakatta da Yunan gemilerinin Karadeniz kıyılarına yönelik saldırılarının bölgedeki Pontuşçular ve onların faaliyetleri üzerindeki etkisine de dikkat çekmiştir. Bu bağlamda Paşa’nın Karadeniz bölgesinde yaşananlar hakkındaki yaptığı aşağıdaki tespitler aynı zamanda mevzuyu özetlemektedir:¹⁶¹

Karadeniz sahilindeki Rumlar, -bilhassa Samsun’dakiler- Pontus Devleti adını vermek istedikleri bir Rum hükümeti kurmaya çalışıyorlar. Bu gizli teşkilat Atina’dan ve Atina tarafından yönetiliyor. Bu gizli teşkilat Türkiye’nin mahvına yol açmaya ve İzmir bölgesini işgal etmiş olan Yunan ordusuna yardım etmeye çalışıyor. İnebolu’yu bombardıman etmek suretiyle Yunan hükümeti bu hain insanlara yardım ediyor ve onları cesaretlendiriyor. Yunan hükümeti zaman zaman Samsun’a asker

157 Rahmi Doğanay, *Millî Mücadele’de Karadeniz (1919-1922)*, Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi, 2001, s. 113.

158 Mesut Çapa, “Karadeniz’de Yunan Gemilerinin Faaliyetleri ve Trabzon Üzerindeki Etkileri”, *Askerî Tarih Bülteni*, 42, Ankara: Genelkurmay ATASE Başkanlığı Yayınları, 1997 s.84; Yerasimos, a.g.e., s. 419; Yerasimos, a.g.e., s. 419.

159 *LCMD, The Papers of Mark L. Bristol*, IV, 14 Ağustos 1922.

160 *Atatürk’ün Bütün Eserleri (1922)*, 13, İstanbul: Kaynak Yayınları, 2004, s. 102.

161 *Atatürk’ün Bütün Eserleri (1921)*, 11, 2. Baskı, İstanbul: Kaynak Yayınları, 2005, s. 222.

çıkartıyor ve Rumların kendileri ile işbirliği yapmaları için propaganda yapıyor. Hükümet, Rumların bu faaliyetini ve Türkleri öldürmek ve Türk köylerini yakmak gibi yaptıkları mezalimi ispatlayacak kâfi belgeye sahiptir. Bu belgelerin bazıları hâlâ mahkeme önündedir. ...Pontus Komitesi, hainane emellerini güven altına alma çalışmalarında kuvvet kazanmak için Rusya'dan ve Kafkasya'dan binlerce Rum getirmeye gayret etmektedir. Osmanlı tebaası Rumlar kendi oğullarını Yunan ordusuna gönderdiler. İzmir cephesinde karşılaştıklarımız bunlardır. Aldığımız esirler arasında bu tür kişiler var. Türkiye Büyük Millet Meclisi mevcudiyetini korumak için gerekli bütün tedbirleri tereddütsüz almaktadır. Zararlı siyasetler izledikleri tespit edilen Ermeniler cezalandırılmaktadır. Aynısını yapan Türkler de tamamen aynı şekilde cezalandırılmaktadır. Bu bağımsızlık endişesi ile yanlış bir yola sapan Müslümanlara karşı en sert tedbirler alınmaktadır. Fakat Yunanlıların vahşet ve mezalimi uzun süredir devam etmektedir ve hiç kimse zavallı Müslümanları kurtarmayı düşünmemektedir. Rumlar, Müslümanlara karşı bu suçları Avrupalıların ve Amerikalıların gözleri önünde işlemektedir.

Mustafa Kemal Paşa'nın yukarıdaki mülakatında ileri sürdüğü "*Türkiye Büyük Millet Meclisi mevcudiyetini korumak için gerekli bütün tedbirleri tereddütsüz almaktadır*" ifadesinin gereğini yerine getirmek ve toprak bütünlüğünü önemli ölçüde tehdit eder hale gelen Pontusçu çetelerin yıkıcı faaliyetlerinin önünü almak üzere TBMM tarafından daha etkili tedbirler alınması gündeme gelmiştir. Nitekim ilerleyen dönemlerde TBMM'de "*harb dolayısıyla harabolmuş meskenlerinin inşası*" konusunda mecliste yapılan bir görüşmede, Pontus olayları sırasında Pontusçu çeteler tarafından yapılan yıkıma dikkat çekilmiştir.¹⁶²

Sivas'ta konuşlu bulunan Üçüncü Kolordu, Pontusçu çetelerin faaliyetlerinin sonlandırılması adına oldukça gayretli bir mücadele sergilemişse de bir süre sonra bunun düzensiz çetelerle mücadele etmede tek başına yeterli olmadığı anlaşılmıştır.¹⁶³ Nitekim Ankara mebusu Mustafa Kemal Paşa, meclisteki bir nutkunda Mondros Mütarekesi'nden itibaren Karadeniz bölgesinde cereyan eden hadiselerin nazik bir hal aldığını ve bölgedeki Müslümanlara esareti reva gören gelişmeler karşısında acil müdahaleye ihtiyaç duyulduğunu ifade ederek¹⁶⁴ alınacak yeni tedbirlerin işaretini vermiştir.

1920 yılı millî direniş hareketi açısından oldukça zor ve uzun olmuştur. Zira bir taraftan Batı Anadolu'da işgal faaliyetlerini aralıksız sürdüren Yunanistan'a karşı Kuvayı Millîye birlikleri ile set oluşturulmaya çalışılırken, diğer taraftan da isyan çıkaranlarla uğraşmak zorunluluğu vardı. Türk birliklerinin içerideki

162 TBMMZC, D.: 1, C.:25, Yüz Kırk Altıncı İçtima, 27.11.1338, s. 92.

163 Çapa, *Pontus Meselesi; Trabzon ve Giresun'da Milli Mücadele*, s. 81.

164 TBMMZC, D.: 1, C.:1, İkinci İçtima, 24.4.1336 (1920), s. 9.

ayak bağlarından kurtulmadan Batı cephesindeki düşmana karşı etkili mücadele veremeyeceği ortadaydı. Nitekim Yunanistan'ın Pontus çetelerinden beklentisi de bu ortamın sürdürülmesiydi. Böylece iki ateş arasında kalan millî direniş hareketinin gücünü tek noktada toplamasının önüne geçilmiş olacaktı. TBMM hükümeti böylesine nazik bir dönemde 8 Kasım 1920'de Samsunlu 72 Rum'u tutuklayarak sınır dışı etmiş,¹⁶⁵ propaganda yapan Yunanca gazetelerin Samsun'da yaşayan Rumlara ulaşmasının önünü almak için gerekli emirleri vermiştir.¹⁶⁶ Amasya, Tokat, Çorum, Yozgat, Kırşehir ve Samsun sancaklarındaki bazı şahısların isyancılarla işbirliği yaptıklarının anlaşılması üzerine posta ve telgraf haberleşmelerine sansür getirilmiştir.¹⁶⁷ İngiltere ve Fransa'nın uçaklarla Karadeniz sahillerindeki vilayetlere attıkları beyannamelere karşı, halkın uyarılması için bu vilayetlere genelge gönderilmiştir.¹⁶⁸

TBMM, Samsun'dan iç bölgelere nakledilen Rumlardan Rus uyruklu olanların isterlerse yerlerinde kalabilecekleri, İtalyan ve Fransız uyrukluların yurdu terk etmeleri için süre tanınması ile İngiliz uyrukluların ise tevkif edileceklerine dair de karar almıştır.¹⁶⁹ Yine, Samsun çevresinde ve iç bölgelerde otoriteyi elinde tutmak isteyen TBMM hükümeti, düzen bozucu unsurlara devletin otoritesini hatırlatmak adına bütün Osmanlı unsurlarının ve beraberinde tüm yabancıların belirli vergileri ödemelerinin zorunlu olduğunu hatırlatmıştır.¹⁷⁰ Bundan başka, 15-50 yaşları arasındaki tüm Rum erkeklerin Karadeniz kıyılarından daha iç bölgelere aktarılmaları için harekete geçilmiştir.¹⁷¹ Ayrıca yaşlıları orduda olan Rumlar silahaltına çağrılarak bunların kontrol altına alınması amaçlanmıştır.¹⁷² Samsun, Amasya, Tokat ve Yozgat dolaylarındaki Rumların, Merkez Ordusu Kumandanlığı'nın sorumluluğunda¹⁷³ başka yerlere nakledilme işlemleri sırasında kendileri ve geride kalan malları için gerekli kolaylık ve yardımlar sağlanmıştır.¹⁷⁴ Nakledilenlerin güvenliklerini sağlamak için koruyucu birlikler tahsis edilmiş ve sağlık tedbirleri alınmıştır. Öyle ki, göç ettirilen Rumlara eşlik eden memurlar arasından yanlış davranışlarda bulunanlar cezalandırılmışlardır.¹⁷⁵

165 Yerasimos, a.g.e., s. 415.

166 *HTVD*, Yıl: 6, Sayı: 19, Vsk.: 483.

167 *BCA*, 030.018.001.1.19.5.

168 *BCA*, 030.010.54.354.11.

169 *BCA*, 030.018.001.3.27.14.

170 *LCMD, The Papers of Mark L. Bristol*, II, 25 Temmuz 1920.

171 *LCMD, The Papers of Mark L. Bristol*, III, 3 Temmuz 1921; *BCA*,030.018.001.3.24.12; *BCA*, 030.010.109.724.9.

172 Mesut Çapa, "Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin Pontuscu Rumlara Karşı Aldığı Tedbirler", *BGPS*, Trabzon: Serander Yayınları, 2007, s. 410.

173 *BCA*, 030.018.001.3.28.3.

174 *BCA*, 272.074.66.27.1-2; *BCA*, 272.074.66.25.1-3; *BCA*, 272.074.65.17.13; *BCA*, 272.074.14.73.8.15; *BCA*, 030.018.001.4.38.5.

175 *İstikbâl*, 350, 11 Temmuz 1337 (1921).

Ancak gösterilen özene rağmen nakil sırasında Rumların katledildikleri şeklinde propagandalar yapılmıştır.

TBMM hükümeti, 9 Aralık 1920 tarihinde aldığı kararla yaşanan isyanlar karşısında yetersizliği görülen Üçüncü Kolordu'nun lağvedilerek yerine bölgede bulunan bütün kuvvetlerin tek çatı altında birleştirildiği yeni bir ordu kurulmasının önünü açtı.¹⁷⁶ Merkez Ordusu olarak adlandırılan bu orduya Mirliya Nurettin İbrahim Paşa (Sakallı Nurettin Paşa)'nın komuta etmesi de hükümetin aldığı karar kapsamındaydı.¹⁷⁷ Alınan karar TBMM Başkanı Mustafa Kemal tarafından bir yazı ile Üçüncü Kolordu'ya iletildi. Yazıda, Nurettin Paşa'nın sefer zamanında kumanda edeceği ordunun görev, yetki ve sorumluluk sahasına dair sınırları belirtilmiştir.¹⁷⁸ Yaklaşık 10 bin kişilik bir mevcuda sahip olan bu yeni ordu, doğuda ortaya çıkan Koçgiri İsyanı'nın bastırılmasının ardından, 9 Haziran 1921 tarihinde İnebolu'nun Yunan gemilerince bombardımana tutulması üzerine Yunan birliklerinin karaya çıkmasını ihtimali göz önünde bulundurularak 12 Haziran 1921'den itibaren savaş alanı ilan edilen¹⁷⁹ Karadeniz kıyılarındaki faaliyetlerine yoğunlaşmış ve 1921 sonbaharından itibaren Pontusçu çeteler karşısında başarılı sonuçlar alarak¹⁸⁰ askerî bağlamda kısmî bir rahatlama sağlamıştır.

Görüldüğü üzere, TBMM hükümetinin önünde bölgedeki faaliyetlerinde çok çeşitli imkân ve desteğe sahip olan Pontusçuların yol açtığı kemikleşmeye yüz tutmuş ve neredeyse kangren halini almış bir sorun bulunmaktaydı. Bu sorun karşısında askerî tedbirlerin yanında adlî ve idarî tedbirlerin de önemini kavrayan TBMM hükümeti bu yönde de birtakım düzenlemelere başlamıştır.

Bölgeye aktarılan silahlarla adeta bir mühimmat deposu haline gelen Karadeniz bölgesinin, ciddi tehdit arz eden bu vaziyetten kurtarılmasının şart olduğu bilincinde olan TBMM hükümeti, bir beyanname yayımlamak suretiyle bu silahların toplatılması için çağrı yapılması kararı aldı.¹⁸¹ Bu şekilde elinde silah bulunanlara iki seçenek sunulmuş oldu. Silahları teslim etmeleri durumunda zaten sorun kendiliğinden çözülmüş olacaktı. Bu çağrıyı geri çevirerek silahlı direniş göstermeleri durumunda alınacak tedbirleri meşru hale gelecekti.¹⁸² Nitekim hükümetin çağrısı olumlu karşılık bulmamış, silah teslimatı oranı olması gerekenin çok altında kaldığı gibi silahlarını hükümet güçlerine teslim

176 Çapa, "Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin Pontuscu Rumlara Karşı Aldığı Tedbirler", s. 409.

177 Balcıoğlu, a.g.e., s. 9,15.

178 ATASE, Kl.: 605, Ds.: 173, Fh.: 4.2.

179 Mesut Çapa, Veysel Usta, *Milli Mücadelede Trabzon Vilayetiyle Yazışmalar*; Trabzon: Trabzon Valiliği Yayınları, 1995, s. 311,312; Çapa, "Karadeniz'de Yunan Gemilerinin Faaliyetleri...", s. 92.

180 Yerasimos, a.g.e., s. 415,416.

181 ATASE, Kl.: 635, Gn.: 118, Bn.: 1; BCA, 030.018.001.4.39.9.

182 Balcıoğlu, a.g.e., s. 87.

etmek istemeyenler de çetelere katılmışlardır.¹⁸³ Dağa çıkıp çetelere katılanlara yönelik Dâhiliye Nazırı tarafından oldukça sert bir beyanname yayımlanmıştır. Dâhiliye Nâzırı beyanname, milletin ve kendilerinin düşmanı olanlarla iş tutarak “Pontus” adı altında bir hükümet kurmak niyetiyle hükümet ve millete karşı isyan ettikleri, Müslüman köylerini yakıp insanları öldürdükleri, cephede ölüm-kalım savaşı veren Türk milletine karşı silah doğrulttukları gerekçesiyle, isyan eden Rumlara karşı hükümetin gerekli tüm askerî tedbirleri alacağını belirtmiş ve kan dökülmemesi adına son defa isyancıları teslim olmaya davet etmiştir.¹⁸⁴ Ancak bu beyanname de olumlu karşılık bulmamıştır. Askerî müdahaleden başka seçenek bırakmayan Pontusçulara karşı Nurettin Paşa komutasındaki Merkez Ordusu harekete geçmiş ve etkili sonuçlar elde edilmeye başlanmıştır.¹⁸⁵ Merkez Ordusu’nun elde etmeye başladığı başarılar zamanla Pontusçu çeteler arasında gevşemeleri de beraberinde getirmiş ve teslim olanların sayısı artmaya başlamıştır.¹⁸⁶

Askerî ve idarî tedbirlerin yanında Pontusçuların çıkardıkları isyanı sonlandırmak niyetiyle başvuru bir diğer tedbir de Pontusçu çetelerin faaliyetlerine katılan veya onları destekleyenleri yargılamak üzere İstiklâl Mahkemeleri’nin kurulması olmuştur. TBMM 18 Eylül 1920 tarihinde aldığı kararla birçok farklı yerde bu olağanüstü yetkilerle donatılmış mahkemelerin kurulmasını sağlamıştır. Başlangıçta sadece ordudan firar edenleri yargılamak üzere kurulan İstiklâl Mahkemeleri’nin yetkileri zamanla vatana ihanet, casusluk, isyan, eşkıyalık, bozgunculuk gibi suçlara da bakacak şekilde genişletilmişti.¹⁸⁷ 10 Ekim 1921 tarihine kadar yapılan yargılamalar sonucunda 3’ü Müslüman, 174’ü Rum olmak üzere 177 kişi idam, aralarında Trabzon metropoliti Hrisantos’unda yer aldığı¹⁸⁸ 74 kişi gıyabî idam, iki kişi hapis, 34 kişi sürgün ve 10 kişi de kürek cezalarına çarptırılmış ve bir kişi de beraat etmiştir.¹⁸⁹ Pontusçu çetelerin isyanlarının bastırılmasının ardından, Dâhiliye Vekili Ali Fethi Bey 27 Kasım 1922 tarihinde mecliste verdiği bir beyanatta “*İstiklâl Mahkemesi’nin lüzumunu mucib olan esbap zâil olmuştur. Pontus eşkıyası şiddetli bir takip neticesinde imha edilmiştir. ...Hükümet İstiklâl Mahkemesi’ne lüzum kalmamış olduğu fikrindedir*” sözleriyle bu defteri kapatmıştır.¹⁹⁰

TBMM tarafından alınan tedbirlere ve Batı Anadolu’da Türk ordularının elde ettiği başarılı sonuçlara paralel olarak dışardan aldığı destek büyük oranda

183 *Pontus Meselesi*, s. 387.

184 *Pontus Meselesi*, s. 389,390.

185 “Nurettin Paşa Pontuscuları Anlatıyor”, s. 226.

186 Balcıoğlu, a.g.e., s. 126.

187 Ezherli, a.g.e., s. 65.

188 Çapa, “Pontus Meselesi”, s. 114.

189 Ergün Aybars, *İstiklâl Mahkemeleri*, Ankara: Bilgi Basımevi, 1975, s. 173,174.

190 *TBMMZC*, D.: 1, C.:25, Yüz Kırk Altıncı İçtima, 27.11.1338, s. 92.

kesilen Pontusçu çeteler daha fazla direnemediler. Takvimler 6 Şubat 1923 tarihini gösterdiğinde Pontusçuların isyanı tamamen bastırıldı.¹⁹¹ Pontusçu çetelere karşı verilen mücadele zarfında toplamda 10.886 çete mensubu zararsız hale getirilmiş, 11.188'i de öldürülmüştür.¹⁹² Kurtulabilen Rum çeteciler soluğu Yunanistan'da almışlar,¹⁹³ geride kalanlar ise yaşanan olayların yol açtığı toplumsal zıtlık, güven zedelenmesi ve iki ülkenin de sınırları içinde homojen bir nüfus yapısına sahip olmaya yönelik istekleri göz önünde bulundurularak¹⁹⁴ Türkiye ile Yunanistan arasında imzalanan "Türk-Yunan Ahali Mübadelesi Sözleşmesi" gereği Türkiye'den gönderilmişlerdir. Tablo 6'da 1930 yılında Yunanistan'da yayımlanan istatistik yıllığında 1922 öncesi ve sonrası dönemlerde Yunanistan'a giden mülteci sayısına dair detaylı veriler görülmektedir.

Tablo 6: 1930 Yunanistan İstatistik Yılığına Göre Mülteci Sayısı

Kökeni	Mülteci Sayısı		
	1922 Öncesi	1922 Sonrası	Toplam
Anadolu	37,728	589,226	626,954
Trakya	27,057	229,578	256,635
PONTUS	17,528	164,641	182,169
Bulgaristan	20,977	28,050	49,027
Kafkaslar	32,421	14,670	47,091
İstanbul	4,109	35,349	38,458
Rusya	5,214	6,221	11,435
Sırbistan	4,611	1,446	6,057
Arnavutluk	1,600	898	2,498
On İki Ada	355	383	738
Romanya	266	456	722
Kıbrıs	25	32	57
Mısır	1	7	8
Toplam	151,892	1,069,957	1,221,849

Kaynak: General Statistical Service of Greece, Annuaire Statistique de la Grèce, Imprimerie Nationale, Athènes 1930, s. 41.

191 CA, Ar.: IV-15-a, Ds.: 62, Fh.: 9/8.

192 Aybars, a.g.e., s. 172.

193 Çapa, "Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin Pontuscu Rumlara Karşı Aldığı Tedbirler", s. 423.

194 Hikmet Öksüz, "Pontusçuluğun Sonu: Nüfus Mübadelesi", BGPS, (Ed.: Veysel Usta), Trabzon: Serander Yayınları, 2007, s. 429.

Aynı zamanda Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin ulus-devlet yapısına dönüşme yolundaki önemli kilometre taşlarından biri olan mübadele ile Pontus Meselesi kapanmış ve Yunan Megali İdeası'nın insan kaynağı elinden alınmış oldu.¹⁹⁵

5. Pontuşçuluk Faaliyetleri Doğrultusunda Yapılan Propaganda Faaliyetleri

Osmanlı Devleti Birinci Dünya Savaşı döneminde en fazla aleyhinde propaganda çalışması yürütülen güçlerden biri olmuştur. Zaten Doğu Sorunu bağlamında hakkında batıda yeterince olumsuz bir kanaat oluşturulmuş olan Osmanlı Devleti için bu tür yazılan ve çizilenlerin alıcı bulması zor olmamıştır. Savaş esnasında yaşanan Ermeni tehcirinin batı kamuoyuna “dindaşlara yönelik uygulanan vahşi bir soykırım faaliyeti” olarak aksettirilmesi, Osmanlı Devleti aleyhinde takip edilen propaganda çalışmalarından elde edilen “başarılı” sonucu göstermesi bakımından önemlidir. Takip edilen propagandaların da büyük oranda etkisi ile “Ermeni soykırımı” bağlamında ileri sürülen gerçek dışı iddiaların batı kamuoyunda estirdiği rüzgârın cazibesi, Pontuşçu çevreleri de heyecanlandırmıştır. Bu çevreler batılı ülkelerde kurdukları örgütler marifetiyle Osmanlı Devleti tarafından zulme maruz bırakıldıklarına dair batılı etkin güçler nezdinde yoğun tanıtım ve propaganda faaliyetlerine girişmişlerdir. Özellikle Paris Barış Konferansı esnasında Yunanistan adına Başbakan Venizelos ve Pontuşçular adına da Pontus Cemiyetleri ile Hrisantos gibi Pontuşçuluk faaliyetlerinde ön planda olan kişilerin göstermiş oldukları çabalar dikkat çekmiştir.

20. yüzyılda Türkler ve Türkiye hakkında yapılan olumsuz propagandanın büyük bölümü bu yüzyılın ilk çeyreğinde yaşanmıştır. Özellikle Birinci Dünya Savaşı ve Millî Mücadele dönemlerinde Anadolu'da yaşayan gayrimüslimlerin Türkler tarafından türlü zulümlere maruz bırakıldıkları yönünde batıdaki gazetelerde çıkan haber ve değerlendirmelerin bu propaganda içindeki payı yadsınamaz boyuttadır. Tehcire tâbi tutuldukları dönemde Ermenilerin büyük bir bölümünün katledildiği yönündeki iddialara sayfalarında geniş yer açan bu gazeteler, aynı stratejiyi Karadeniz bölgesinde bir Pontus devleti kurma hevesine kapılan Rumların çıkardıkları isyanlar sürecinde yaşananlar üzerinden de sürdürmüşlerdir. Dünyanın en geniş haber ağına sahip gazete ve ajansları tarafından Türkiye'de yaşananlar hakkında servis edilen haberler, başka ülkelerdeki gazeteler tarafından da olduğu gibi yayımlanmış ve bu şekilde zincirleme bir propaganda süreci işletilmiştir.

195 Hikmet Öksüz, “Yunanistan'dan Gelen Göçmenlerin Bafra'ya İntibakı”, *Batu Trakya Türkleri: Makaleler*, Çorum: KaraM Yayınları, 2006, s. 93.

Osmanlı Devleti'ne dikte edilen barış şartlarına karşı onurlu bir savaşın adı olan Millî Mücadele'nin yaşandığı dönem bu yönüyle Birinci Dünya Savaşı'nın Anadolu için devam ettiği bir süreçtir. Oldukça yoğun ve zorlu geçen bu süreçte, Millî Mücadele'yi sürdüren ekip çok yönlü hassas bir sınav vermiştir. Batı'da başlayan Yunan işgalleriyle eş zamanlı olarak içerde çıkan isyanlarla da baş etmek zorunda kalan TBMM hükümeti, yeni bir Türkiye'nin temellerinin atıldığı bu süreçten başarıyla çıkmıştır. Fakat yürütülen mücadele döneminde, hükümete ve Türklere yönelik yabancı basında yıpratıcı bir propaganda süreci işletilmiştir. Bu propagandanın en ağır yürütüldüğü başlıklardan biri de Karadeniz bölgesinde bağımsız bir Pontus devleti kurmak isteyen çevrelerin sebep olduğu olaylara karşı TBMM hükümeti ve bölgedeki Türkler tarafından verilen mücadeleye dairdir. Bu bağlamda, yabancı basın organları tarafından yapılan yayımlarda, Ankara hükümeti ve Türkler, bölgedeki Rumları katletmek, sürgünlerde ölüme terk etmek, mallarına el koymak ve işkence ve tecavüz gibi ağır ithamlara muhatap edilmeye çalışılmıştır.

Ermeni ve Rumlar hakkında batıdaki gazetelerde yer alan haber ve değerlendirmeler ibret vericidir. Tek taraflı ve gerçek dışı hazırlanan propaganda amaçlı bu tür haberler ve sorgulamadan yapılan yorum ve değerlendirmeler, yabancı basın açısından birer sorumsuzluk örneği olduğu kadar bu haberler üzerinden şekillenen Türk ve Müslüman algısına onarılması güç hasarlar vermiştir. Millî Mücadele dönemi ile birlikte, özellikle Osmanlı Rumları ve ona bağlı olarak Pontus Meselesi üzerinden saldırgan propaganda yayımları artarak devam etmiştir. Millî Mücadele hareketi bir taraftan işgal ve isyanlara karşı direniş göstermeye çalışırken diğer taraftan yoğun propaganda saldırılarına muhatap olmuştur. Üstelik bu ikincisi daha ağırdı ve etkileri daha uzun süre devam edecek türdendi.

Yabancı gazeteler, Karadeniz bölgesinde yaşanan Pontus olaylarının önünü almak ve çıkan isyanı bastırmak için Ankara hükümeti tarafından alınan tedbirleri, okurlarına bölgedeki Rum ve Ermeni nüfusa yönelik farklı bir "sindirme" ve "yok etme" stratejisi olarak yansıtmışlardır. Pontus Meselesi konusunda yapılan diğer haber ve değerlendirmelerde olduğu gibi, olanı değil yalanı yansıtmaya gayretinde olan yabancı gazeteler, Karadeniz bölgesindeki olağanüstü durum karşısında inisiyatif olarak, olayların daha vahim bir hal almasına engel olmak niyetinde olan otoriteler hakkında karalama yayımları yapmaktan çekinmemişlerdir. Çoğu zaman niyet okuma yoluyla, herhangi bir somut kaynak veya bilgi vermeden hazırlanan bu tür yayımlar, birer propaganda ürünü olarak kayıtlara geçmiştir.

Karadeniz bölgesinde kangren halini almış olan sorunlar yumağını çözmeye yönelik Ankara hükümeti tarafından alınan tedbirler de yabancı gazeteler tarafından yine çarpıtılarak değerlendirilmiştir. Yabancı gazetelerin, çoğu

zaman tek taraflı kaynaklardan beslenerek yaptığı yayımlarda, sürekli olarak alınan tedbirlerin Hristiyan unsurları yok etme amacı taşıdığı işlenmiştir. Konu hakkında yapılan haber ve değerlendirmeler kapsamında kurulan cümlelerin aralarına serpiştirilen ağır hakaret ve ithamlar, yayımların bütününe hâkim olan nefret dili ile birleştirilerek gazete okurlarının dikkatine sunulmuştur. Yayımlandıkları ülkelerin etkili yayın organları olan bu gazetelerde, konu hakkında yapılan haberlere atılan “*Anadolu’daki Kemalist Zulümler*”, “*Daha Fazla Kemalist Zulüm*”, “*Anadolu’da İdamlar*” türü başlıkların, daha haberin içeriğini okumadan okuyucuyu belli bir fikre sevk edici bir yapıda olduğu dikkat çekmektedir.

Sürekli olarak bir tarafın acılarını öne çıkarıp, diğer tarafın yaşadıklarını ve alınan tedbirlerin gerekçelerini görmezden gelen bu yayımların bir kısmında “Türklerin Hristiyanlara *sistematik* bir katliam programı takip ettiği” mealinde birtakım iddialarda bulunduğu dikkat çekmektedir. Bu tür ifadelerin, Türklerin Rumlara soykırım uygulayan millet olarak sunulması amacına hizmet etmesinin yanında diğer bazı asılsız belge ve bilgilere ek olarak Türkiye’ye yapılandırılmak istenen *soykırım suçu* etiketine uygun zeminin hazırlanmasında kullanıldığını da ayrıca belirtmek gerekir.¹⁹⁶

Karadeniz bölgesindeki durumu değerlendirmek adı altında, bölgedeki gayrimüslim unsurların katledildiği, mallarına zarar verildiği, özel hayatlarına yönelik çeşitli kısıtlamaların yürürlüğe konulduğu ve bölgede hayatın çekilmez bir hal aldığı yönündeki iddia ve imalar, çarpıcı bir üslup eşliğinde sunularak, zihinlerde Müslümanlara yönelik olumsuz bir algı oluşturulmaya çalışılmış ve bu yolla vicdanî bir operasyon hedeflenmiştir. Ayrıca, nispeten yerel ölçekli gazetelerde de bu tür yayımların yer alması, bölgede yaşananlara dair iddiaların daha geniş kitlelere ulaştırılması noktasında önemli bir propaganda hedefi olarak değerlendirilebilir. İlgili yayımlardan birinin son bölümünde dillendirilen “bölgedeki Hristiyanların barış ve güvenliğinin, Türk yetkililerin cezalandırılmasından geçtiği” mesajı da önemlidir. Bu şekilde bölgeye yönelik olası dış müdahalelerin haklılığına dair meşru bir zemin oluşturulmak istenmiştir.

196 Çoğu zaman “katliam” terimiyle aynı anlamda kullanılan “soykırım”, hukukî müeyyideleri itibarıyla ciddi sonuçları olan bir kavramdır. 9 Aralık 1948 tarihinde Paris’te toplanan Birleşmiş Milletler Genel Kurulu’nun 260 A (III) sayılı kararıyla uluslararası bir suç olarak tanımlanan soykırım, zaman aşımından bağımsız ve ülkelerin iç sorunu şeklinde tanımlanamayacak, etnik ve dinî unsurlara yönelik işlenen suçları da kapsayacak şekilde insanlığa karşı yapılmış bir suç sayılmış ve bu bağlamda “Soykırım Suçunun Önlenmesi ve Cezalandırılması Sözleşmesi” kabul edilmiştir. Türkiye’nin de taraf olduğu sözleşme 12 Ocak 1951 tarihinde yürürlüğe girmiştir.

http://www.uhdigm.adalet.gov.tr/sozlesmeler/coktaraflioz/bm/bm_11.pdf (16.10.2016).

6. Pontus Meselesi'nin Yeniden Gündeme Taşınması Çabaları

Türkiye ile Yunanistan arasında Lozan Antlaşması çerçevesinde imzalanan mübadele sözleşmesi gereğince, İstanbul dışında Anadolu'da yaşayan tüm Rum nüfus Yunanistan topraklarına gönderilmişti. Doğu Karadeniz bölgesindeki Rum varlığını da sonlandıran bu gelişme, aynı zamanda bölgede bir Pontus devleti kurulması projesinin de iflası anlamına gelmekteydi.

Lozan Antlaşması Türkiye ve Yunanistan açısından dengeli bir ortam oluşturdu. Her ne kadar bu antlaşma ile iki ülke arasında gerçekleşen mübadele sürecinde birtakım görüş ayrılıkları oluşmuşsa da bu ciddi bir probleme yol açmadı. Hatta 1930 yıllarda iki ülke ilişkileri oldukça yakın seyretti. Ancak bu durum çok uzun sürmedi ve İkinci Dünya Savaşı ile birlikte bu bahar havası dağılmaya başladı. 1947 yılında Oniki Ada'nın Yunanistan'a verilmesi ve Kıbrıs'ın boşaltılması gerektiğine yönelik tartışmalar karşısında Türkiye tarafından herhangi bir tepki gelmemesi,¹⁹⁷ Yunanistan'ın İngiltere nezdinde Kıbrıs'ın kendisine bırakılması yönünde baskılar yapmasına yol açmıştır. Yunanistan'ın bu şekilde yeniden tarihsel emellerinin peşine düşmesi karşısında Türkiye 1950'lerin ortalarına kadar kayda değer bir tepki göstermemiştir. 1955 yılındaki Londra görüşmeleri ile birlikte Türkiye'nin de Kıbrıs konusunda taraf olması neticesinde Türkiye-Yunanistan ilişkileri gerilmiştir. Bu dönemden Türkiye'nin 1974 yılında yaptığı Kıbrıs müdahalesine kadar gergin bir ortamda seyreden iki ülke ilişkileri bu müdahale ile birlikte farklı bir seyir almaya başlamış ve Yunanistan bulduğu her fırsatı Türkiye aleyhinde uluslararası alanda değerlendirme yoluna gitmiştir. Pontus Meselesi'nin yeniden canlandırılmasına yönelik girişimler de Yunanistan'ın bu doğrultuda kullanmak istediği başlıklardan biri olarak ortaya çıkmaktadır.

Görüldüğü üzere Türkiye'nin Lozan Antlaşması ile gündeminden çıkardığı Pontus Meselesi'nin, Yunan cephesinde ulusal ve uluslararası alanda yeniden tedavüle sokulması için yapılan girişimler, Yunanistan için bu meselenin kapanmadığını göstermektedir. Pontus Meselesi'nin Yunanistan ve Rum diasporası tarafından ısrarla gündeme getirilmeye çalışılmasının altında birkaç sebep yatmaktadır. Bunlardan ilki, yukarıda da belirtildiği üzere 1974'te Kıbrıs adasına gerçekleştirilen Türk müdahalesi ve ardından Ege Denizi'ndeki karasuları, kıta sahanlığı ve Yunan adalarının silahlandırılması gibi krizlerin Türkiye ile Yunanistan ilişkilerinde yol açtığı olumsuz ortamdır.¹⁹⁸ Yunanistan'ın böyle bir siyasal yolu tercih etmesinde 1981 yılında iktidara gelen sosyalist PASOK partisinin saldırgan yaklaşımının da etkisi vardır.¹⁹⁹

197 Fuat Aksu, *Türk-Yunan İlişkileri: İlişkilerin Yönelimini Etkileyen Faktörler Üzerine bir İnceleme*, Ankara: Stratejik Araştırma ve Etudler Milli Komitesi, 2001, s. 15.

198 Palabıyık-Bozkuş, a.g.m., s. 128.

199 Salim Cöhe, "Günümüzde Doğu Karadeniz'de Pontuşçuluk Faaliyetleri", *BGPS*, (Ed.: Veysel Usta), Trabzon: Serander Yayınları, 2007, s. 458.

Yine, 1980'lerden itibaren "Ermeni soykırımı" iddialarının etkili bir şekilde dünya gündemine getirilmesi de bu meselenin canlandırılması noktasında bir diğer etmendir. 1970'li ve 1980'li yıllarda, Ermeni terör örgütü ASALA eliyle yürütülen terör faaliyetlerinden sonuç alınamayacağını anlaşılmamasıyla birlikte, soykırım iddiaları Ermeni diasporasının çabalarıyla siyasal zemine kaydırılmış ve yürütülen yoğun propaganda faaliyetlerinden kısa süre içinde başarılı sonuçlar alınmaya başlanmıştır. Avrupa Parlamentosu'nun sözde Ermeni soykırımını tanıyan 1987 kararı üzerine, AET (AB) üyesi olan Yunanistan, benzer diplomasi yollarını takip ederek, birçok alanda çatışma yaşadığı Türkiye'yi Pontus soykırımı suçundan mahkûm ettirme çabasına girişmiştir.

Yunanistan, Pontus soykırımı iddialarıyla, ilgili soykırımdan kurtulanlara kucak açan bir ülke görüntüsü vermek ve Yunanistan'ın Rumlar için vatan olarak benimsenmesini sağlamak için de girişimlerde bulunmuştur. Bu doğrultuda, Yunan hükümeti tarafından 1989 Aralık'ında bir açıklama yapılarak, mümkün olduğu kadar fazla Pontuslu Rum'un Yunanistan'a gelmesi istenmişti.²⁰⁰ Bu açıklamadan kısa bir süre sonra, Yunanistan'ın izniyle, Sovyetler Birliği'nde yaşayan "Pontuslu Rumların" Yunanistan'a göç etmeye başladıkları bildirilmiştir.²⁰¹

Gerginliği artırıcı hamleleri ve Pontus soykırımı yönündeki iddiaları sebebiyle Türkiye'den gelen uyarı açıklamalarını duymazdan gelen Yunanistan, Sovyetler Birliği'nden gelen Rumları topraklarına kabul etmek suretiyle ulusal bir hava oluşturarak halkını bir amaç etrafında birleştirmeye çalışırken, dünyanın farklı yerlerinde birbirinden farklı kültür çevrelerinde yaşayan Yunanlar tarafından kurulan *Pontus Dernekleri* vasıtasıyla da benzer bir çabaya girişmiştir.

Pontus Dernekleri, Pontus soykırımı iddialarının yaşatılması, Yunanların farklılıklarını bir kenara bırakarak aynı kimlik altında birleşmeleri ve Yunanistan'ın menfaatlerine hizmet etmelerini sağlamak²⁰² amacına hizmet etmektedir. Pontus derneklerinin birçoğu son dönemlerde ortaya çıkmış olsa da, çok daha eski dönemlerde de benzer dernekler kurulmuştur. Öyle ki, ABD ve Kanada'da, kuruluş tarihleri 20. yüzyılın başlarına kadar giden dernekler olmuştur. New York'ta kurulmuş olan "*The Greek-American Pontus League*", "*Diogenes Society*", "*Galliana*", "*The Renaissance*", "*Komene*" ve "*Kapu-Kioi*" isimli dernekler ile Euxinopontus Dernekleri olarak nitelenen, Massachusetts Eyaleti'ndeki "*The Evangellismos*", "*The Hope*" ve "*Pontus*", Maine Eyaleti'ndeki "*Euxopora*", Connecticut Eyaleti'nde bulunan "*Charakopa*" ve "*Laharani*" ve Washington Eyaleti'ndeki "*Hava-Kostioton-*

200 *Ayın Tarihi*, 19 Aralık 1989, No:13.

201 *Ayın Tarihi*, 5 Ocak 1990, No:18.

202 İbrahim Tellioğlu, "Pontus Meselesini Çözumsuzlüğe İten İddia ve Talepler", *Turkish Studies*, 6 (1), Ankara: 2011, s. 537.

Muntanton” isimli dernekler ABD’de eski dönemlerde kurulan derneklere dendi.²⁰³ Aynı şekilde, 1900 yılından itibaren Kanada’ya yönelik Yunan göçünde yaşanan artışla birlikte, 1905’ten itibaren burada da çeşitli etnik örgütler kurulmaya başlamıştı. 1905’te Montreal’de *Patris* (Anavatan) ve *Anagennesis* (Diriliş) örgütlerinin kurulmasıyla başlayan teşkilatlanma süreci, zamanla Kanada’nın diğer şehirlerinde de farklı isimler altında başka örgütlerin kurulmasıyla devam etmiştir. Bunlar arasında; Ottawa’da kurulan *PanHellenic Union* (PanHelen Birliği), Ontario kentinde ABD’nin Georgia Eyaleti’nde kurulmuş olan *American Hellenic Educational Progressive Association* [AHEPA] (Amerika Helenik İlerici Eğitim Derneği) kuruluşunun bir şubesi ve Vancouver’da *PanHellenic Patriotic Association* (PanHelen Vatansever Birliği) isimli örgütler bulunmaktaydı. Bu örgütler ilerleyen süreçte Yunan kilise cemaatlerinin oluşmasına zemin oluşturmuştu. Bu şekilde kurulan ilk kiliseler 1906 yılında Montreal’de 1909’da da Toronto’da faaliyet yürütmeye başlamıştı. Kiliseler zamanla Kanada’daki Yunanların merkezi haline gelmişti.²⁰⁴

Sayıları her geçen yıl artan Pontus dernekleri, düzenledikleri çeşitli organizasyonlarla Pontus Meselesi konusunda toplumsal bir farkındalık oluşturma görevi de ifa etmektedirler. Belirli aralıklarla toplantı, yürüyüş, sergi gibi organizasyonlar düzenleyen bu dernekler, aynı zamanda kongreler de düzenleyerek, dünya genelindeki Rumları bir araya getirmeye çalışmaktadırlar. Yunanistan devleti bu tür toplantılarda başbakan ve bakan seviyesinde temsil edilmektedir.

Yunanistan, bir taraftan Pontus dernekleri üzerinden Pontus Meselesi etrafında toplumsal algı faaliyetleri sürdürürken, diğer taraftan da birçok farklı ülkede yürütülen siyasal kulis ve propaganda çalışmalarından sonuçlar almaya başlamıştır. Bunun ilk yansıması ABD senatosunda gerçekleşmiştir. Yunan hükümeti tarafından hazırlanan, 19 Mayıs’ın “Pontuslu Rumların soykırımını anma günü” ilan edilmesini öngören yasa tasarısının, parlamentonun ilgili komisyonundan oy birliğiyle geçmesinden²⁰⁵ kısa bir süre sonra, New York Senatörü Alphonso Marcello d’Amato tarafından Pontus Rumlarına yardım

203 *The New York Times*, 13 Nisan 1919, s. 61.

204 Peter D. Chimbos, “The Greeks in Canada: an Historical and Sociological Perspective”, *The Greek Diaspora in the Twentieth Century*, (Ed.: Richard Clogg), London: Macmillan Press, 1999, s. 88,89.

205 *Milliyet*, 13 Şubat 1994, s. 24.

Türkiye, alınan bu komisyon kararına sert tepki vermiştir. Dışişleri Bakanlığı’ndan yapılan yazılı açıklamada, alınan karar eleştirilerek, “Yunan yöneticilerin yayılmacı emellerle set çeken ulusal kurtuluş mücadelesini içlerine sindiremedikleri” ifade edilmişti. Açıklamada, Türk ulusunun Kurtuluş Savaşı’nın başlangıç tarihi olan 19 Mayıs gününün, “sözde bir soykırımın yıldönümü” biçiminde takdim edilmesi gayretlerinin çarpık zihniyet ürünü olduğu vurgulanarak, Yunanistan’ın son dönemdeki politikalarının bir göstergesi olan söz konusu parlamento komisyonu kararının, bu ülkenin komşularıyla iyi ilişkiler geliştirme ve bölgede barış ve istikrarın korunmasına katkıda bulunma niyeti içinde olmadığını teyit ettiği vurgulanmıştı. *Ayın Tarihi*, 16 Şubat 1994, No: 6; *Milliyet*, 17 Şubat 1994, s. 21.

talebiyle, 23 Şubat 1994 tarihinde Amerikan Senatosu'na "Pontus Rumları İçin İnsanî Bir Yardım Çağrısı" başlıklı bir yasa tasarısı sunulmuştu.

Amerika'daki bu şaşırtıcı girişimden bir gün sonra, 24 Şubat 1994 tarihinde, Yunan Parlamentosu'nda Pontus Rum soykırımı iddialarını tanıyan yasa oybirliği ile kabul edilmiş ve Yunan Cumhurbaşkanı tarafından 7 Mart'ta onanmasıyla birlikte²⁰⁶ ertesi gün resmî gazetede yayımlanarak yürürlüğe girmiştir. Üç maddeden oluşan yasanın içeriği şu şekildedir:

Madde 1: 19 Mayıs Pontus Yunanlılarının soykırımını anma günü olarak kabul edilir.

Madde 2: Anma törenlerinin karakteri, içeriği, düzenleyecek mercii ve düzenleme türü, yasal Pontus cemiyetlerinin görüşü alındıktan sonra, İçişleri Bakanı'nın önerisiyle yayımlanacak bir kararname belirlenir.

Madde 3: Kanunun geçerliliği, resmi gazetede yayımlanma tarihinden başlar.

Pontus Rum soykırımı iddialarını tanıyan yasanın kabul edilmesi üzerine, TBMM Yunan Parlamentosu'nu kınamıştır.²⁰⁷ Fakat Yunanistan Türkiye'nin bu tür uyarılarına kulak asmamakta ısrarını sürdürmüştür. Nitekim Yunan-Ermeni Dostluk Derneği tarafından Yunan Parlamentosu'nun sözde Ermeni soykırım iddialarını tanınması gerektiği²⁰⁸ yönündeki teklifine uygun bir karar alan Yunanistan Parlamentosu, 25 Nisan 1996 tarihinde çıkardığı bir yasayla "24 Nisan Ermeni Soykırımı Günü"nü tanımıştır.²⁰⁹

Pontus olaylarının bir soykırım olduğu yönünde birçok farklı koldan yapılan girişimler arasında, konunun uluslararası sahada bilinirliğini sağlayacak bir adım atılmıştır. 1998'de Birleşmiş Milletler'de özel statüye sahip hükümet dışı bir yapılanma olan "Halkların Hakları ve Kurtuluşu için Uluslararası Birlik" tarafından, "Sürekli Göç Yolunda Bir Toplum" başlıklı bir bildiri hazırlanarak, 24 Şubat 1998 tarihinde Birleşmiş Milletler Genel Sekreteri'ne iletilmiştir. Belgede yer alan iddialar, Pontus soykırımı iddialarıyla paralellik gösteren ifadelerle süslenmişti.

Yunanistan'ın Pontus olaylarına dair ileri sürdüğü iddialarını pazarlayabileceği uluslararası ortamlardan biri de 1981'den beri üyesi olduğu Avrupa Birliği'dir. Türkiye'nin de bu birliğe üye olma politikası takip etmesi, bu bağlamda Yunanistan'ın eline önemli bir kart vermiştir. Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne

206 Palabıyık-Bozkuş, a.g.m., s. 129.

207 *Ayın Tarihi*, 1 Mart 1994, No:11.

208 *Milliyet*, 16 Nisan 1994, s. 19.

209 <http://www.tbmm.gov.tr/d21/7/7-3010c.pdf> (07.10.2016).

katılım sürecine ilişkin aldığı mesafeyi değerlendiren “İlerleme Raporları”nda, zaman zaman üyelik için belirlenen kriterler dışına çıkılarak oyunun kurallarıyla oynanabilmektedir. Kıbrıs Meselesi’nin çözümü için Türkiye’ye dayatılan şartlar ve Avrupa Parlamentosu’nun sözde Ermeni soykırımını tanıyan 1987 kararı gibi gelişmeler, Pontus soykırımını iddialarını birliğin gündemine taşımak ve Türkiye’yi bu sözde soykırımını tanıması yönünde sıkıştırma noktasında Yunanistan’ı cesaretlendirmektedir. Bağlayıcı özelliği olmayan tavsiye niteliğindeki ilerleme raporlarında, bugüne kadar Pontus Meselesi çerçevesinde önemli bir uyarı yer almamıştır. 2002 raporunda “Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar” başlığı altında, “*Laz ve Pontus kültürü ile ilgili kitaplar hakkında soruşturma açılmış olması*”na dikkat çekilmiş, 2003 raporunun “Azınlık Hakları ve Azınlıkların Korunması” başlığında ise “*Nisan 2003 te, Milli Eğitim Bakanlığı’nun okullara bir genelge göndererek Ermeni, Yunan-Pontus ve Süryaniler ile ilgili tartışmalı tarihi olaylar hakkında konferans ve kompozisyon yarışması düzenlenmesi talimatı vermiş olması*” eleştirilmiştir.²¹⁰

Öte taraftan, Avrupa Parlamentosu’ndaki Yunan parlamenterler, bu ilerleme raporlarına Türkiye’nin “Pontus soykırımı”nı tanıması yönünde maddeler konulması yönünde tekliflerde bulunmaktan geri durmamışlardır. 2006 İlerleme Raporu’nun oylaması sırasında, bir Yunanlı parlamenter “*Ermeni soykırımının yanı sıra Pontuslu Rumlara yapılan soykırım da tanınsın*” mealinde bir önerge vermişti. Önerge reddedilmişti. Fakat kabul edilen metinde, Pontuslu Rumlar ve Süryanilerle ilgili bölüm Ermenilerle ilgili bölümün içine alınmış ve “*Türkiye Pontuslu Rumlar ve Süryaniler gibi diğer azınlıklara da aynı tutumu benimsesin*” ifadesi kullanılmıştı. Ayrıca metnin bu bölümünde, Kopenhag kriterlerinde Ermeni soykırımının tanınması şartı olmamasına rağmen *tam üyelik yolunda ilerleyen bir ülke için geçmişini kabul etmenin vazgeçilmez olduğu*²¹¹ belirtilerek Türkiye’ye bir mesaj verilmişti.

Uluslararası ortamlarda olduğu kadar ülkesi içinde de Pontus iddialarını gündemde tutmaya çalışan Yunanistan devleti, bu bağlamda düzenlenen her türlü organizasyona resmî düzeyde katılımında bulunmaktadır. Bu bağlamda, Pontuslu Rumlar için bir sözde “Soykırım Anıtı” açılışına katılan Yunanistan Cumhurbaşkanı Kostis Stefanopulos, açılış törenindeki konuşmasında, Yunanlıların tarih hakkında yeterli şekilde eğitilmediklerini belirterek “*Pontuslulara karşı işlenen soykırımı asla unutmayacağız*” mealinde sözler sarf etmişti. Stefanopulos bu sözlerine ek olarak, “*Soykırım yapıldı. Bunu da*

210 İlgili raporlar için bkz.

http://www.abgs.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/IlerlemeRaporlari/Turkiye_Ilerleme_Rap_2002.pdf (06.10.2016);

http://www.abgs.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/IlerlemeRaporlari/Turkiye_Ilerleme_Rap_2003.pdf (06.10.2016).

211 <http://www.abgs.gov.tr/index.php?p=39667&l=1> (14.10.2016).

sadece biz söylemiyoruz” ifadelerini de kullanmıştı. Yunan Parlamentosu Başkanı Apostolos Kaklamanis de daha önce soykırım iddiaları hakkında, “*Tartışılmaz tarihi bir gerçektir. Türk devletinin sistemli cinayetleri sayısız Yunan, yabancı ve hatta Türk kaynağınca doğrulanıyor*” demişti.²¹² 2005 Mayıs’ında Selanik’te düzenlenen sözde Pontus-Rum soykırımını anma töreni ve yürüyüşünde, katılımcılara hitaben konuşan Makedonya ve Trakya Bakanı Nikos Çiarçionis de “soykırımın” uluslararası alanda Ermeni ve Yahudi soykırımlarıyla birlikte tanınması gerektiğini söylemişti.²¹³ Yunanistan tarafından yapılan bu açıklamalar üzerine Türk Dışişleri Bakanlığı bir açıklama yayımlamıştır. Açıklamada, “*sözde ‘Pontus Soykırımı’ yıldönümü sebebiyle ileri sürülen asılsız iddiaların, Türk-Yunan ilişkilerindeki mevcut olumlu iklimle bağdaşmadığı*” belirtilerek, sözde Pontus soykırımının 86. yıldönümü nedeniyle yapılan açıklamalarda, Türkiye aleyhine dillendirilen mesnetsiz iddialara yer verilmesinin üzüntüyle karşılandığı kaydedilmişti.²¹⁴

2000’li yıllardan itibaren, özellikle Rum diasporasının da gayretleriyle bazı Amerikan eyaletlerinin yerel yasama organlarında ve diğer bazı ülke parlamentolarında Pontus soykırımı iddialarına ilişkin kararlar alınmaya başlanmıştı. İlk olarak South Carolina’da tanınan sözde Pontus soykırımı, daha sonra sırasıyla New Jersey, Pennsylvania, Florida, Illinois ve Massachusetts eyaletlerinin valilik ve yasama organlarında kabul edildi. Alınan bu kararlar, oldukça tartışmaya açık gerekçe ve mesnetler barındırmaktaydı. Şöyle ki, Amerika’daki çeşitli eyalet valileri ve yasama organlarının beyanlarında, Pontus iddialarına dayanak olarak akademik bir çalışma olmayan, bir Rum kadının hatıralarından oluşan *Not Even My Name* (İsmim Bile Değil) isimli bir kitaptan alıntılar yapılmıştı.²¹⁵ Her şeyden önce, son derece öznel bir kaynağın temel alınarak, hukukî bir takım kararların altına imza atılması sağlıklı bir yaklaşım değildir. Ciddiyetten uzak bu tür kararların siyasal nitelikli olduğu ortadadır.

Amerikan yerel yasama organları ve valiliklerince alınan kararlardan sonra, 2009 Nisan’ında, Güney Avustralya Parlamentosu’nun alt kanadında da, Ermeni, Pontus, Süryani ve Anadolu’daki diğer azınlıklarla ilgili, 1915-1923 yılları arasında yaşanan olayları soykırım olarak tanımlamayı da içeren kararlar kabul edilmişti.²¹⁶

ABD ve Avustralya’nın bazı eyaletlerinde Pontus soykırımı iddiaları doğrultusunda kararlar alınmıştır. İsveç hükümeti ise İsveç Parlamentosu’nun

212 *Milliyet*, 28 Mayıs 2002, s. 20.

213 *Milliyet*, 21 Mayıs 2005, s. 18.

214 http://www.mfa.gov.tr/sc_20---30-mayis-2005_-disisleri-bakanligi-sozcusu-namik-tan_in-kendisine-yoneltelen-bir-soruya-cevabi.tr.mfa (16.10.2016); *Milliyet*, 31 Mayıs 2005, s.16.

215 Palabıyık-Bozkuş, a.g.m., s. 130-132.

216 *Ayın Tarihi*, 1 Mayıs 2009, No:6.

11 Mart 2010 tarihinde almış olduğu kararı²¹⁷ 8 Mayıs 2015 tarihinde geri çevirmiş ve Dışişleri Bakanı Margot Wallstrom'un İsveç parlamentosunda yaptığı konuşmada belirttiği üzere karar komisyonda tekrar incelenmek üzere geri gönderilmiştir.²¹⁸

Pontus soykırımı iddialarının gündeme getirilmeye çalışıldığı bir başka yer de *International Association of Genocide Scholars* [IAGS] (Uluslararası Soykırım Akademisyenleri Birliği) isimli yapılanma olmuştur. Bağımsız bir yapıya sahip olan IAGS, 2007 yılında yayımladığı bir kararla, Pontus Rum soykırımı iddialarını kabul ettiğini duyurmuştu. Kararda, "Osmanlı İmparatorluğu'nun Hıristiyan azınlıklarına karşı 1914-1923 arasında yürüttüğü politikanın Ermeniler, Asuriler, Pontus ve Anadolu Rumları'na karşı bir soykırım olduğu" öne sürülerek, "Türk hükümetinin bunu tanıyıp resmî olarak özür dilemesi ve zararların tazmin edilmesi noktasında acil adımlar atması" gerektiği belirtilmişti.²¹⁹

Gelinen noktada, dünya hukuk normları içinde soykırımdan daha ağır bir suç olmadığı göz önünde bulundurulacak olduğunda, Türklere yöneltilen ithamların ne kadar ciddi sonuçlara gebe olduğu ortadadır. Yunanistan ve Rum diasporasının, büyük oranda Ermeni diasporasından ilham alarak Pontus soykırımı iddialarını dünya gündemine getirme gayretleri önemli bir mesafe almış görünüyor. Nitekim yasama organlarından alınan soykırım tanıma kararları, Türkiye'ye yönelik olumsuz bir bakış olduğunu ortaya koymaktadır. Yunanistan'ın Yunan toplumunun millî bilincini sağlamlaştırmak adına bir devlet politikasına dönüştürmeye çalıştığı Pontus soykırımı iddiaları karşısında, Türkiye diplomatik düzeyde pasif bir görüntü çizmektedir. Nitekim Pontus iddiaları noktasında atılan her adımdan sonra Türk Dışişleri Bakanlığı tarafından, iddiaların tarihsel bir zemininin olmadığı ve Türk-Yunan ilişkilerine olumsuz etki yapmanın ötesinde bir anlam ifade etmediği yönünde yalın açıklamalarla yetinilmektedir.

Türkiye-Yunanistan ilişkileri içinde, gündemin arka sıralarında olsa da canlılığını korumaya devam eden Pontus Meselesi, iki ülke arasında zaman zaman gerginliklere yol açabilmektedir. Son dönemlerde aşırı milliyetçi görüş ve hareketlerin zirve yaptığı Yunanistan, Türkiye ile olan ilişkilerinde büyük oranda bu milliyetçi reflekslerle hareket etmektedir. Bu tür bir politik anlayışın, millet olma bilincinin canlı tutulması noktasında başarılı olduğunu kabul etmek gerekir. Fakat reel-politikte bu anlayışın sürdürülebilir olmadığı da ortadadır. Pontus Meselesi bağlamında, çeşitli ırkçı söylemlerin ısrarla gündemde tutulmasının, yaşanmış ya da yaşandığı iddia edilen acı olayların toplumsal

217 http://www.loc.gov/lawweb/servlet/lloc_news?disp3_l205401871_text (26.12.2014).

218 <http://news.videonews.us/sweden-set-commission-1915-deaths-0812021.html> (30.03.2017)

219 http://www.genocidescholars.org/images/Resolution_on_genocides_committed_by_the_Ottoman_Empire.pdf (14.07.2014).

belleklerdeki tazeliğinin korunmasında önemli payı vardır. Yunan tarafının Pontus meselesine ilişkin iddialarının tarihi gerçekliklerden tamamen uzak oluşu, olası diyalog girişimlerini engellediği gibi, bu soruna getirilebilecek çözüm önerilerinin başarı ihtimalini de zayıflatmaktadır. Yunanistan devletinin, diaspora Ermenilerinin açtığı yolu takip ederek, esasında tarihçilerin çözmesi gereken bu meseleyi, uluslararası platformlarda Türkiye'ye karşı bir itham ve tehdit aracı olarak kullanma çabası da bu kapsamda düşünülmelidir. Bu bağlamda kaydedilmesi gerekli son husus, kanlı PKK terör örgütünün başı Abdullah Öcalan'ın 1999 yılında Kenya'da Yunan Büyükelçiliği'nde saklanırken yakalanmasının hemen ertesinde başlayan Türk-Yunan diyalog sürecine rağmen Yunanistan'ın Pontus meselesinde, sürecin icabı olan dikkat ve özeni göstermeyip yukarıdaki örneklerde de görüldüğü üzere, tahrik edici bir tutum izlemekte sakınca görmediği keyfiyetidir.

Sonuç

Doğu Sorunu'nun 20. yüzyıla uzanan kollarından biri olan Pontus Meselesi, Yunan bağımsızlık hareketlerinden ilham ve güç almış, Birinci Dünya Savaşı sürecinde olgunlaşarak Millî Mücadele döneminde en hararetli boyutuna ulaşmış ve nihayet Lozan Antlaşması görüşmelerinde Türkiye ile Yunanistan arasında imzalanan mübadele sözleşmesi ile tarih olmuş olaylar bütünüdür. Aynı zamanda yüzyıllarca Doğu Karadeniz bölgesinde var olan Rum varlığını da sonlandıran bu anlaşma bölgede bir Pontus devleti kurulması projesinin de iflası anlamına gelmekteydi. Türkiye'nin Lozan Antlaşması ile gündeminden çıkardığı Pontus Meselesi'nin, Yunanistan ve Rum diasporası tarafından ulusal ve uluslararası alanlarda yeniden gündeme getirilmesi için yapılan girişimler, Yunanistan açısından bu meselenin kapanmadığını göstermektedir.

Pontus'un bir mesele halini alışının yakın sebeplerinin anlaşılabilmesi, bu meselenin fiilî aşamaya geçiş evrelerinin ortaya konulmasıyla mümkündür. Bu noktada Osmanlı Devleti'nin 18. yüzyıldan itibaren yaşamaya başladığı çöküş sürecine bağlı olarak ortaya çıkan zaaf noktalarının hangi çevreler tarafından ne şekilde kullanıldığının analizi yapılarak Pontus Meselesi özelinde bir çerçeve çizilebilir. Osmanlı Devleti'nin geleceği üzerine proje geliştiren güçlerin bu doğrultuda takip ettikleri politikaların bu meseleyi beslediği muhakkaktır. Özellikle Rusya'nın hâmilik kılıfında öncülük ettiği Osmanlı gayrimüslim unsurlarını tahrik siyaseti gözden uzak tutulmamalıdır. Rusya ile birlikte Fransa ve İngiltere'nin önemli bir stratejik konumda bulunan Osmanlı coğrafyası üzerindeki emelleri, yeni bağımsız devletlerin ortaya çıkmasını beraberinde getirmiştir. Sırbistan, Bulgaristan ve Yunanistan'ın bağımsızlıklarını elde etmelerinin artçı gelişmeleri tetikleme uzun sürmemiştir. Doğu Karadeniz bölgesinde bir Pontus Devleti kurma hayali peşinde olan çevrelerin bu yoldaki çalışmalarını bu açıdan düşünmek

gerekmektedir. Pontuşçu çevreler Osmanlı karşıtı politikalar yürüten odaklardan azami ölçüde fayda sağlayarak hedeflerine ulaşmak adına kısa denilebilecek bir zaman diliminde önemli bir mesafe almayı başarmışlardır.

Pontus Meselesi'nin gelişmesinde dolaylı ve doğrudan her türlü desteği veren odakların başında Fener Rum Patrikhanesi ve onun daimi destekçisi Yunanistan gelmiştir. Dört asrı aşkın bir süre Osmanlı hâkimiyeti altında varlıklarını sürdüren Rumlar, tebaası olduğu devlete karşı 19. yüzyıldan itibaren yoğun bir soyutlaştırma ve düşmanlaştırma propagandasına maruz bırakılmıştır. Bu propagandanın işleyişinde, Yunanistan Devleti'nin ve onun Osmanlı Devleti içindeki eli durumunda olan Fener Rum Patrikhanesi'nin destek ve yönlendirmesi belirleyici olmuştur.

20. yüzyılda iki darbe ve dört savaş yaşayıp üç padişah eskiten Osmanlı Devleti, oldukça yoğun bir atmosferde geçen bu yüzyılın ilk çeyreğini dahi tamamlayamadan tarih sahnesinden silinmiştir. Daha Trablusgarp ve Balkan Savaşlarının açtığı yaralar kabuk bağlamadan, Osmanlı Devleti açısından bunlardan daha tesirli olacak genel bir savaş dünyayı etkisi altına aldı. Bu savaş, galip taraflara yaptıkları gizli anlaşmaları yürürlüğe koyma fırsatı sağladığı gibi, savaşın puslu ortamı başta Ermeniler ve Rumlar olmak üzere, Osmanlı coğrafyasında yaşayan ayrılıkçı düşüncedeki çevrelere de bekledikleri zemini sunmuştur.

Birinci Dünya Savaşı sırasında Anadolu'nun kuzeydoğu ve doğu bölgeleri Rus işgalini tecrübe etmişti. Pontus iddiaları çerçevesinde ileri sürülen coğrafi sınırların da büyük oranda etkilendiği bu işgal olayları sırasında, başta Trabzon olmak üzere, Karadeniz bölgesindeki birçok yerde yaşananlar, Millî Mücadele dönemindeki Pontus olaylarının öncüsü ve provası niteliğindedir. Bu süreçte, bölgede yaşayan Rumların Rus işgali karşısında takındıkları tavır ve giriştikleri faaliyetler, Pontus Meselesi içinde önemli bir aşamadır. İşgal sürecinde bölgede tutuşturulan isyan ateşi ve ortaya konan Pontus devleti kurulması niyeti, sonraki dönemlerde de daha yoğun bir şekilde gündemde tutulmuştur. Mondros Mütarekesi ile başlayan dönemde, Anadolu'da devlet otoritesinin büyük oranda sarsılmasına paralel olarak gelişen kargaşa ortamını fırsat bilen Pontuşçu çevreler, bu karışıklıktan faydalanmak istemişler ve Pontus devleti projesi doğrultusunda çok yönlü faaliyetler yürütmüşlerdir.

Mondros Mütarekesi'ni imzalayarak fiilî olarak mevcudiyetini yitiren Osmanlı Devleti mütareke sonrası tam bir kargaşa içine düşmüştür. Savaştan mağlubiyetle çıkan devletin, mütareke ile birlikte muhtemel isyan ve işgallere karşı direnemeyeceğinin ortaya çıkması, uzun zamandır bu fırsatı bekleyen ayrılıkçı çevreleri heyecanlandırmıştır. Ancak bu şevk ile harekete geçenlerin hevesleri uzun sürmedi. İsyanlara ve hukuksuz işgallere karşı Anadolu içinden direniş örgütleri çıkarak devlet otoritesinin kalktığı bölgelerde düzeni yeniden

sağlamaya yönelik sorumluluklar üstlenmeye başladı. 1919 yılının ortalarından itibaren daha organize bir şekilde hareket etmeye başlayan ve yerellikten millîliğe terfi eden direniş hareketinin, askerî ve psikolojik üstünlüğü ele geçirme yönündeki süratli gelişimi tarihin akışını değiştirmiştir.

Birinci Dünya Savaşı defterini kapatacak antlaşmaların görüşülmesi için Paris'te toplanan konferans sırasında ve sonrasında yaşananlar, Pontus Meselesi'nin uluslararasılaştırılması noktasında önemlidir. Zira konferans sırasında Pontus iddialarını konferansın gündemine getirmek amacıyla, Anadolu'dan ve dünyanın farklı bölgelerinden Pontusçu çevreler tarafından birçok girişimde bulunmuş ve basın yoluyla yoğun propaganda faaliyetleri yürütülmüştü.

Pontusçu çevreler bir taraftan iddialarını dünya kamuoyuna tanıtmaya çabalarını sürdürürken diğerk taraftan da kurdukları Pontus teşkilatları üzerinden bölgede yürüttükleri faaliyetlerle hedeflerine ulaşmaya çalışmışlardır. Fakat Millî Mücadele süreci tüm bu girişimleri bıçak gibi kesmiş, alınan idarî ve askerî tedbirlerle çıkarılan Pontus isyanı bastırılmış ve böylelikle Pontus Meselesi sona ermiştir.

Pontus Meselesi, Yunanistan tarafından siyasal bir şantajla dönüştürülmek amacıyla son dönemlerde yeniden gündeme getirilmek istenmektedir. Bu doğrultuda, Yunan tezleri bağlamında hemen her ortamda bir faaliyet yoğunluğu yaşanmaktadır. Bunlar arasında; dünyanın birçok yerinde kurulan Pontus dernekleri üzerinden toplumsal bilinç oluşturmak, Yunan meclisinin 1994 yılında 19 Mayıs gününü sözde "Pontus Soykırımını Anma Günü" olarak kabul eden bir yasayı çıkarmasını müteakip, her yılın 19 Mayıs'ında Pontus olaylarını anma törenleri düzenleyerek Pontusçuluk hissîyatını canlı tutmak, web sayfaları, bloglar ve sosyal paylaşım sitelerindeki hesaplar ve görsel ve basılı yayınlar yoluyla propaganda yapmak ve çeşitli uluslararası platformlarda siyasal kulis çalışmaları yürütmek gibi faaliyetler sayılabilir.

2019 yılının Yunanistan tarafından iddia edilen "Pontus soykırımı" olaylarının yüzüncü yıldönümü olduğu düşünülduğünde, bu yıla kadar Türkiye üzerinde artarak sürececek bir siyasal baskı oluşturulması kuvvetle muhtemeldir. Hal böyle iken, Yunan tarafının yukarıdaki faaliyetleri karşısında, Pontus Meselesi hakkındaki Türk tezlerinin anlatılması noktasında zayıf kalındığını belirtmek gerekmektedir. Türkiye, bu konuda savunma pozisyonundan çıkıp daha aktif bir yol takip etmelidir. Bu bağlamda, her şeyden önce ileri sürülen Pontus iddiaları karşısında, tutarlı ve sağlam ilmî köklerden beslenen, uluslararası nitelikte akademik çalışmalar yapılmalıdır. Zira bu mesele hakkında ileri sürülen iddiaların bilimsel sahada çürütülmesi, Türkiye üzerine örtülmeye çalışılan zan perdesinin indirilmesi ve asılsız iddiaların boşa çıkarılması açısından atılacak en kat'i adım olacaktır.

Kaynakça

Arşivler

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi

Başbakanlık Osmanlı Arşivi

Cumhurbaşkanlığı Arşivi

Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Arşivi

Library of Congress Archive

National Archives and Records Administration

The National Archives

Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Arşivi

Resmî Yayınlar ve Dergiler

Aydın Tarihi

General Statistical Service of Greece (1930), *Annuaire Statistique de la Grèce*, Athènes: Imprimerie Nationale.

Harp Tarihi Vesikaları Dergisi

The Literary Digest

Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi

Papers Relating to the Foreign Relations of the United States; The Paris Peace Conference 1919 (1942), II, Washington: Government Printing Office.

Papers Relating to the Foreign Relations of the United States; The Paris Peace Conference 1919 (1943), III, Washington: Government Printing Office.

Papers Relating to the Foreign Relations of the United States; The Paris Peace Conference 1919 (1943), IV, Washington: Government Printing Office.

Gazeteler

İleri

İstikbâl

Le Journal des Hellènes

Milliyet

The Manchester Guardian

The New York Times

The Observer

Kitap ve Makaleler

“Nurettin Paşa Puntoscuları Anlatıyor” (1962), *Yakın Tarihimiz; Birinci Meşrutiyetten Zamanımıza Kadar*, içinde 2, (225-226), İstanbul: Vatan Gazetecilik ve Matbaacılık T.A.Ş.

Ahmet Rasim (1987), *Osmanlı İmparatorluğu'nun Reform Çabaları İçinde Batış Evreleri*, H.V. Velidedeoğlu (Haz.), İstanbul: Çağdaş Yayınları.

Aksu, Fuat (2001), *Türk-Yunan İlişkileri: İlişkilerin Yönelimini Etkileyen Faktörler Üzerine bir İnceleme*, Ankara: Stratejik Araştırma ve Etudler Milli Komitesi.

Alexandris, Alexis (1999), “The Greek Census of Anatolia and Thrace (1910-1912): A Contribution to Ottoman Historical Demography”, *Ottoman Greeks in the Age of Nationalism: Politics, Economy, and Society in the Nineteenth Century*, Dimitri Gondicas ve Charles Issawi (Ed.), içinde (45-76), Princeton, New Jersey: The Darwin Press.

Anastasopoulos, Antonis ve diğerleri (2008), “The Ottoman Empire and the Greek Lands”, *Ottoman Architecture in Greece*, Ersi Brouskari (Ed.), içinde (23-44), Athens: Livanis Publications.

Arslan, Murat (2007), *Romanın Büyük Düşmanı Mithridates VI Eupator*, İstanbul: Odin Yayıncılık.

Atalay, Bülent (2001), *Fener Rum Patrikhanesi'nin Siyasî Faaliyetleri (1908-1923)*, İstanbul: Tarih ve Tabiat Vakfı Yayınları.

- Atatürk, Kemal (1969), *Nutuk*, II, 9. Baskı, İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.
- _____ (1970), *Nutuk*, I (1919-1920), 10. Baskı, İstanbul: Millî Eğitim Basımevi.
- Atatürk'ün Bütün Eserleri (1921)*, (2005), 11, 2. Baskı, İstanbul: Kaynak Yayınları.
- Atatürk'ün Bütün Eserleri (1922)*, (2004), 13, İstanbul: Kaynak Yayınları.
- Augustinos, Gerasimos (1997), *Küçük Asya Rumları; Ondokuzuncu Yüzyılda İnanç, Cemaat ve Etnisite*, (Çev. Devrim Evcı), Ankara: Ayraç Yayınevi.
- Aybars, Ergün (1975), *İstiklal Mahkemeleri*, Ankara: Bilgi Basımevi.
- Balcıoğlu, Mustafa (2003), *İki İsyân; Koçgiri, Pontus, Bir Paşa; Nurettin Paşa*, İstanbul: Babil Yayıncılık.
- Bayar, Celal (1997), *Ben de Yazdım*, V, İstanbul: Sabah Kitapları.
- Bijişkyan, P. Minas (1969), *Karadeniz Kıyıları Tarih ve Coğrafyası 1817-1819*, (Çev. Hrand D. Andreasyan), İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.
- Bozatzis, Nikolaos (1999), *Greek National Identity in Talk: The Rhetorical Articulation of an Ideological Dilemma*, PhD., University of Lancaster.
- Bozkuş, Yıldız Deveci (2011), *Parlamento Kararları Çerçevesinde Soykırım İddialarının Yabancı Basında Yeniden İnşası (1965-2007)*, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü.
- Chimbos, Peter D. (1999), “The Greeks in Canada: an Historical and Sociological Perspective”, *The Greek Diaspora in the Twentieth Century*, Richard Clogg (Ed.), içinde (87-102), London: Macmillan Press.
- Cöhce, Salim (2007), “Günümüzde Doğu Karadeniz’de Pontusçuluk Faaliyetleri”, Veysel Usta (Ed.), *BGPS*, içinde (437-481), Trabzon: Serander Yayınları.
- Çapa, Mesut (1987), “Giresun Mutasarrıfının Pontus Meselesiyle İlgili Bir Raporu”, *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi*, 29, 54-58.
- _____ (1993), *Pontus Meselesi; Trabzon ve Giresun’da Milli Mücadele*, Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları.

_____ (1997), “Karadeniz’de Yunan Gemilerinin Faaliyetleri ve Trabzon Üzerindeki Etkileri”, *Askerî Tarih Bülteni*, 42, 83-94.

_____ (2000), “Karadeniz’de Pontusçuluğun Sonu: Rumların Türkiye Büyük Millet Meclisine Sadakatleri, Hristiyan Türkler ve Türk Ortodoksluğu”, *19 Mayıs ve Millî Mücadele’de Samsun Sempozyumu; Bildiriler*, 53-66, Samsun: Ondokuz Mayıs Üniversitesi Yayınları.

_____ (2004), “Pontus Meselesi”, *Cumhuriyet’in 80. Yılına Armağan, içinde* (105-118), Ankara: Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Yayınları.

_____ (2007), “Türkiye Büyük Millet Meclisi’nin Pontuscu Rumlara Karşı Aldığı Tedbirler”, Veysel Usta (Ed.), *BGPS, içinde* (409-424), Trabzon: Serander Yayınları.

Çapa, Mesut ve Veysel Usta (1995), *Millî Mücadelede Trabzon Vilayetiyle Yazışmalar*, Trabzon: Trabzon Valiliği Yayınları.

Çaycı, Abdurrahman (1995), *Büyük Sahra’da Türk-Fransız Rekabeti (1858-1911)*, Ankara: TTK Yayınları.

Decei, Aurel (1993), “Karadeniz”, *İslam Ansiklopedisi*, VI, içinde (238-246), İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.

Dilek, Mehmet Sait (2013), “Paris Barış Konferansı’nda Yunan Talepleri ve Büyük Güçlerin Tutumu”, *Karadeniz Araştırmaları*, 36, 31-42.

Doğanay, Rahmi (2001), *Millî Mücadele’de Karadeniz (1919-1922)*, Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi.

Eliot, Sir Charles, *Avrupadaki Türkiye*, 1, (Çev. Adnan Sınar, Şevket Serdar Türet), Tercüman Yayınları.

Emir, Osman (2014), *Hellenistik ve Roma Dönemlerinde Pontos (MÖ IV. yy.-MS III. yy.)*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Karadeniz Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Erdem, Nilüfer (2009), *Yunan Tarihçiliğinin Gözüyle Anadolu Harekatı, 1919-1923*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü.

Ezherli, İhsan (1998), *Türkiye Büyük Millet Meclisi (1920-1998) ve Osmanlı Meclisi Mebusanı (1877-1920)*, Ankara: TBMM Kültür, Sanat ve Yayın Kurulu Yayınları.

- Finlay, George (1861), *History of the Greek Revolution*, I, Edinburgh ve London: William Blackwood and Sons.
- Gibbons, Herbert Adams (1919), *The New Map of Asia (1900-1919)*, New York: The Century Co.
- Goloğlu, Mahmut (1973), *Anadolu'nun Milli Devleti Pontos*, Ankara: Goloğlu Yayınları.
- _____ (2000), *Trabzon Tarihi: Fetihden Kurtuluşa Kadar*, Trabzon: Serander Yayınları.
- Gökbilgin, M. Tayyip (2011), *Milli Mücadele Başlarken; Mondros Mütarekesi'nden Büyük Millet Meclisi'nin Açılmasına*, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Gökçen, Salim (2006), *Türkiye'de Rum-Yunan Tedhiş ve Terör Hareketleri (1919-1923)*, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü.
- Greek Bureau of Foreign Information (1912), *Statistics of the Population of Thrace and Asia Minor*, London: Hamptons Ltd.
- Güzel, Ahmet (2006), *Dünden Bugüne Yunanistan'ın Pontus Hedefi*, İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık.
- Işık, Adem (2001), *Antik Kaynaklarda Karadeniz Bölgesi*, Ankara: TTK Yayınları.
- İnalçık, Halil (2010), *Osmanlılar, Fütühat, İmparatorluk, Avrupa ile İlişkiler*, 2. Baskı, İstanbul: Timaş Yayınları.
- Jaeschke, Gotthard (1971), *Kurtuluş Savaşı ile İlgili İngiliz Belgeleri*, (Çev. Cemal Köprülü), Ankara: TTK Yayınları.
- Karabekir, Kazım (1960), *İstiklal Harbimiz*, İstanbul: Türkiye Yayınevi.
- Karacagil, Ö. Kürşad (2013), "Bir Yunan Gizli Cemiyeti: Kordos", *Türk Dünyası Araştırmaları*, 105 (207), 451-464.
- Karpat, Kemal (2003), *Osmanlı Nüfusu (1830-1914)*, (Çev.: Bahar Tırnakçı), İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Karpozilos, Apostolos (1999), "The Greeks in Russia", *The Greek Diaspora in the Twentieth Century*, Richard Clogg (Ed.), içinde (137-157), London: Macmillan Press.

Kitsikis, Dimitri (1996), *Türk-Yunan İmparatorluğu: Arabölge Gerçeği Işığında Osmanlı Tarihine Bakış L'Empire Ottoman*, (Çev. Volkan Aytar), İstanbul: İletişim Yayınları.

Kuran, Ercüment (1988), "Milli Mücadele Esnasında Pontus Rum Devleti Kurma Teşebbüsleri", Mehmet Sağlam ve diğerleri (Haz.), *Birinci Tarih Boyunca Karadeniz Kongresi Bildirileri*, 77-81, Samsun: Ondokuz Mayıs Üniversitesi Yayınları.

Kurat, Akdes Nimet (1990), *Türkiye ve Rusya*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.

Kurt, Yılmaz (Haz.) (1995), *Pontus Meselesi* Ankara: TBMM Kültür, Sanat ve Yayın Kurulu Yayınları.

Maccas, Léon (1919), *L'Hellénisme de l'Asie-Mineure*, Paris: Berger-Levrault.

Mackridge, Peter (2009), *Language and National Identity in Greece, 1766-1976*, Oxford, New York: Oxford University Press.

McCarthy, Justin (1983), *Muslims and Minorities; The Population of Ottoman Anatolia and the End of the Empire*, New York, London.: New York University Press.

Meram, Ali Kemal (1969), *Türk-Rus İlişkileri Tarihi: Mustafa Kemal'den Sovyetlere, Sovyetlerden Mustafa Kemal'e Mektuplar ve Millî Mücadele*, İstanbul: Kitapçılık Ticaret Limited Şirketi.

Miralay Mehmed Arif Bey (1987), *Anadolu İnkılabı; Milli Mücadele Anıları (1919-1923)*, Bülent Demirbaş (Haz.), İstanbul: Arba Yayınları.

Mitchell, Stephen (2002), "In Search of the Pontic Community in Antiquity", Alan K. Bowman ve diğerleri (Eds.), *Representations of Empire: Rome and the Mediterranean World*, içinde (35-63), Oxford and New York: Oxford University Press.

Moorhouse, A. C. (1940), "The name of the Euxine Pontus", *The Classical Quarterly*, XXXIV, 123-148.

Munro-Butler-Johnstone, H.A. (1875), *The Eastern Question*, London: Reprinted from the Pall Hall Gazette.

Nakracas, Georgios (2003), *Anadolu ve Rum Göçmenlerin Kökeni*, (Çev. İbrahim Onsunoglu), İstanbul: Belge Yayınları.

Ntokme, Outkou Kirli (2010), “Ulus Devlet Oluşturmada Yunanistan Örneği: Büyük Ülkü-Megali İdea”, *Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, 46, 401-424.

Okur, Mehmet (2002), “Milli Mücadele Döneminde Fener Rum Patrikhanesinin ve Metropolitlerin Pontus Rum Devleti Kurulmasına Yönelik Girişimleri”, *Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, 29-30, 101-116.

_____ (2006), *Milli Mücadele’de Karadeniz Bölgesi’ne Yönelik İngiliz Faaliyetleri*, Ankara: ATASE Yayınları.

Okyar, Fethi (1980), *Üç Devirde Bir Adam*, Cemal Kutay (Haz.), İstanbul: Tercüman Yayınları.

Öksüz, Hikmet (2006), “Yunanistan’dan Gelen Göçmenlerin Bafra’ya İtibakı”, *Batı Trakya Türkleri: Makaleler, içinde* (85-94), Çorum: KaraM Yayınları.

_____ (2007), “Pontusçuluğun Sonu: Nüfus Mübadelesi”, Veysel Usta (Ed.), *BGPS, içinde* (425-434), Trabzon: Serander Yayınları.

Öksüz, Hikmet ve Aktaş, Hayati (2007), “Pontus Meselesinin Tarihsel Arka Planı ve İngiliz-Amerikan Belgelerine Yansıması”, Veysel Usta (Ed.), *BGPS, içinde* (307-334), Trabzon: Serander Yayınları.

Ökte, Ertuğrul Zekâi (1971), “Yunanistan’ın İstanbul’da Kurduğu Gizli İhtilâl Cemiyeti ‘Kordus’”, *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi*, VII (40), 20-23.

Özel, Sabahattin (1991), *Milli Mücadele’de Trabzon*, Ankara: TTK Yayınları.

Öztoprak, İzzet (1986), “Mustafa Kemal’in Çalışmalarında Amasya Tamimi’nin Belirtileri”, *I. Milli Mücadele’de Amasya Sempozyumu*, 59-71, Samsun: Eser Matbaası.

Palabıyık, Mustafa Serdar ve Bozkuş, Yıldız Deveci (2011), “Pontus Meselesi: Genel Bir Bakış”, *Uluslararası Suçlar ve Tarih*, 11-12, 77-139.

Patriarcat Oecumenique (1919), *Les Persecutions de l’Hellenisme en Turquie*, Constantinople.

Pehlivanlı, Hamit (1999), “Tarih Perspektifi İçerisinde Pontus Olayı: Yakın Tarihimize ve Günümüze Etkileri”, *Pontus Meselesi ve Yunanistan’ın Politikası (Makaleler)*, içinde (79-120), Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi.

Polybius (1919), *Greece before the Conference*, London: Methuen & Co. Ltd.

Sarınay, Yusuf (1999), “Pontus Meselesi ve Yunanistan’ın Pontus Politikası”, *Pontus Meselesi ve Yunanistan’ın Politikası (Makaleler)*, içinde (1-77), Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi.

Shaw, Stanford (1985), “Osmanlı İmparatorluğu’nda Azınlıklar Sorunu”, (Çev. Ahmet Günlük), *Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Türkiye Ansiklopedisi*, içinde 4, (1002-1006), İstanbul: İletişim Yayınları.

Soteriades, George (1918), *An Ethnological Map Illustrating Hellenism in the Balkan Peninsula and Asia Minor*, London: Edward Stanford Ltd.

_____ (2000), *From Empire to Republic*, II, Ankara: TTK Yayınları.

Söylemezoğlu, Galip Kemalî (1939), *Rusya Tarihi*, Ankara: Kanaat Kitabevi.

Tellioğlu, İbrahim (2011), “Pontus Meselesini Çözumsuzlüğe İten İddia ve Talepler”, *Turkish Studies*, 6 (1), 529-543.

The Pontus Delegation (1920), *The Pontus Question; Memorandum Submitted to the Peace Conference on March 10, 1920*, London: Hesperia Press.

Uçarol, Rifat (2006), *Siyasi Tarih (1789-2001)*, 6. Baskı, İstanbul: Der Yayınları.

Usta, Veysel (2011), “Trabzon Metropolitisi Hrisantos’un Paris Konferansı’na Sunduğu Muhtıranın Tenkidi”, *Turkish Studies*, 6 (2), 973-983.

Veinstein, Giles (1999), “Balkan Eyaletleri (1606-1774)”, Robert Mantran (Ed.), *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi, XIX. Yüzyılın Başlarından Yıkılışa*, içinde I, (349-413), İstanbul: Adam Yayınları.

Yalçın, Emruhan (2010), “II. Meşrutiyet Döneminde Fener Rum Ortodoks Patrikhanesi’nin Siyasî Faaliyetleri”, *Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, 12 (45), 157-176.

Yazıcı, Nuri (1988), “Canik’te Pontus’çu Faaliyetlerin Ortaya Çıkışı”, Mehmet Sağlam ve diğerleri (Haz.), *Birinci Tarih Boyunca Karadeniz Kongresi Bildirileri*, 435-453, Samsun: Ondokuz Mayıs Üniversitesi Yayınları.

Yerasimos, Stefanos (2002), *Milliyetler ve Sınırlar; Balkanlar, Kafkasya ve Ortadoğu*, 5. Baskı, (Çev. Şirin Tekeli), İstanbul: İletişim Yayınları.

Zamir, Meir (1981), "Population Statistics of the Ottoman Empire in 1914 and 1919", *Middle Eastern Studies*, 17 (1), 85-106.

Web Kaynakları

<http://news.videonews.us/sweden-set-commission-1915-deaths-0812021.html>
(30.03.2017)

http://www.abgs.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/IlerlemeRaporlari/Turkiye_Ilerleme_Rap_2002.pdf (06.11.2016)

http://www.abgs.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/IlerlemeRaporlari/Turkiye_Ilerleme_Rap_2003.pdf (06.11.2016)

<http://www.abgs.gov.tr/index.php?p=39667&l=1> (14.10.2016)

http://www.genocidescholars.org/images/Resolution_on_genocides_committed_by_the_Ottoman_Empire.pdf (14.07.2014)

http://www.loc.gov/lawweb/servlet/lloc_news?disp3_l205401871_text
(26.12.2014)

http://www.mfa.gov.tr/sc_20---30-mayis-2005_-disisleri-bakanligi-sozcusu-namik-tan_in-kendisine-yoneltilen-bir-soruya-cevabi.tr.mfa (16.10.2016)

http://www.uhdigm.adalet.gov.tr/sozlesmeler/coktarafli-soz/bm/bm_11.pdf
(16.10.2016)

<http://www2.tbmm.gov.tr/d21/7/7-3010c.pdf> (07.10.2016)

EKLER

Ek 1:

“Pontus Rumları Komitesi” Genel Sekreteri Dr. Thoidis Tarafından Taslak Çizimleri Yapılan ve Onaylanması için Marsilya, Paris, Batum Gibi Yerlere Gönderilen Sözde *Bağımsız Pontus Devleti Bayrağı*



Kaynak: http://epm.gr/src_images/m2_28_2_0.jpg

Ek 2:
Tasarlanan Pontus Rum Devleti için Düşünülen Sınırlar



Kaynak: Demosthenes H. Economidis, *Le Pont et les Justes Revendications de ses Habitants Grecs*, Constantinople: Impress de L. Mourkidés, 1920, s. 52, 53.

Ek 3:

Trabzon Metropolitisi Hrisantos Paris Barış Konferansı Esnasında
Yunan Başvekil Venizolos ile Görüşürken



Kaynak: http://epm.gr/w2_28_01.htm

Ek 4:



1919 Paris Konferansı'ndaki Yunan Toprak İddialarını Gösteren Harita



Kaynak: *The New York Times*, 13 Nisan 1919, s. 61.

Ek 5:

19 Mayıs Tarihinin “Pontus Soykırımını Anma Günü” olarak Kabulüne dair Yunanistan Parlamentosu’nda Alınan ve Yunanistan Resmî Gazetesi’nde Yayımlanan Yasa Metni

 0100032 1103940008	
ΕΦΗΜΕΡΙΣ ΤΗΣ ΚΥΒΕΡΝΗΣΕΩΣ ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑΣ	
ΤΕΥΧΟΣ ΠΡΩΤΟ	Αρ. Φύλλου 32 11 Μαρτίου 1994
434 ΕΦΗΜΕΡΙΣ ΤΗΣ ΚΥΒΕΡΝΗΣΕΩΣ (ΤΕΥΧΟΣ ΠΡΩΤΟ)	
<p style="text-align: center;">Άρθρο 5</p> <p>5.1. Η Συμφωνία αυτή υπόκειται σε έγκριση σύμφωνα με τις διατάξεις που ισχύουν σε κάθε Συμβαλλόμενο Μέρος. Η ισχύς της αρχίζει από τη μεταξύ των Συμβαλλόμενων Μερών ανταλλαγή των επικυρώσεων της Συμφωνίας δια της διπλωματικής οδού κατά τα ισχύοντα στις δύο χώρες.</p> <p>5.2. Τα Συμβαλλόμενα Μέρη υποχρεούνται να μη μεταδίδουν σε τρίτους, χωρίς τη συγκατάθεση της άλλης συμβαλλόμενης πλευράς, επιστημονικές και άλλες πληροφορίες της αγροτικής έρευνας για τις οποίες λαμβάνουν γνώση με οποιαδήποτε τρόπο μέσα στο πλαίσιο της Συμφωνίας αυτής.</p> <p>5.3. Η Συμφωνία αυτή ισχύει για πέντε (5) έτη και ανανεώνεται αυτοδικαίως για διαδοχικές περιόδους ενός (1) έτους, εκτός εάν ένα από τα Συμβαλλόμενα Μέρη την καταγγείλει γραπτώς έξι (6) μήνες πριν από τη λήξη της.</p> <p>Συντάχθηκε και υπογράφηκε στην Αθήνα στις 7 Οκτωβρίου 1991, το οποίο αντιστοιχεί στο 29 Τσιρβ 5752, σε δύο πρωτότυπα αντίγραφα, στην αγγλική, ελληνική και εβραϊκή γλώσσα και τα τρία κείμενα είναι εξίσου αυθεντικά.</p> <p>Σε περίπτωση απόκλισης της μετάφρασης, τα αγγλικά κείμενα θα υπερισχύουν.</p> <p>Για την Κυβέρνηση της Ελληνικής Δημοκρατίας Για την Κυβέρνηση του Κράτους του Ισραήλ</p> <p>ΙΩΤΗΡΗΣ ΚΟΥΒΕΛΑΣ ΡΑΦΑΗΛ ΕΙΤΑΝ</p> <p style="text-align: center;">Άρθρο δεύτερο</p> <p>Η ισχύς του νόμου αυτού αρχίζει από τη δημοσίευσή του στην Εφημερίδα της Κυβερνήσεως, της δε κυρωμένης Συμφωνίας από την ολοκλήρωση των προϋποθέσεων του άρθρου 5 παρ. 5.1 αυτής.</p> <p>Παραγγέλλω τη δημοσίευση του παρόντος στην Εφημερίδα της Κυβερνήσεως και την εκτέλεσή του ως νόμου του Κράτους.</p> <p style="text-align: center;">Αθήνα, 7 Μαρτίου 1994</p> <p style="text-align: center;">Ο ΠΡΟΕΔΡΟΣ ΤΗΣ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ Γ. ΚΑΡΑΜΑΝΛΗΣ</p> <p style="text-align: center;">ΟΙ ΥΠΟΥΡΓΟΙ ΕΣΤΕΡΝΩΝ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΩΝ Κ. ΠΑΛΟΥΔΑΣ Α. ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΣ</p> <p style="text-align: center;">ΓΕΩΡΓΙΟΣ Γ. ΜΩΡΑΪΤΗΣ</p> <p>Θεωρήθηκε και τέθηκε η Μεγάλη Σφραγίδα του Κράτους Αθήνα, 8 Μαρτίου 1994 Ο ΕΠΙ ΤΗΣ ΔΡΑΚΟΝΙΝΗΣ ΥΠΟΥΡΓΟΣ Γ. ΚΟΥΒΕΛΑΚΗΣ</p>	<p style="text-align: center;">ΝΟΜΟΣ ΥΠ' ΑΡΙΘ. 2193 (3)</p> <p style="text-align: center;"><i>Η 19η Μαΐου καθορίζεται ως ημέρα μνήμης της γενοκτονίας των Ελλήνων του Πόντου.</i></p> <p style="text-align: center;">Ο ΠΡΟΕΔΡΟΣ ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑΣ</p> <p style="text-align: center;">Εκδίδωμε τον ακόλουθο νόμο που ψήφισε η Βουλή:</p> <p style="text-align: center;">Άρθρο 1</p> <p>Ορίζεται η 19η Μαΐου ως ημέρα μνήμης της γενοκτονίας των Ελλήνων του Πόντου.</p> <p style="text-align: center;">Άρθρο 2</p> <p>Ο χαρακτήρας, τα περιεχόμενα, ο φορέας και ο τρόπος οργάνωσης των εκδηλώσεων μνήμης καθορίζονται με προεδρικό διάταγμα, που εκδίδεται με πρόταση του Υπουργού Εσωτερικών, ύστερα από γνώμη των πλέον αναγνωρισμένων Ποντιακών σωματείων.</p> <p style="text-align: center;">Άρθρο 3</p> <p>Η ισχύς του παρόντος νόμου αρχίζει από τη δημοσίευσή του στην Εφημερίδα της Κυβερνήσεως.</p> <p>Παραγγέλλω τη δημοσίευση του παρόντος στην Εφημερίδα της Κυβερνήσεως και την εκτέλεσή του ως νόμου του Κράτους.</p> <p style="text-align: center;">Αθήνα, 7 Μαρτίου 1994</p> <p style="text-align: center;">Ο ΠΡΟΕΔΡΟΣ ΤΗΣ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ Γ. ΚΑΡΑΜΑΝΛΗΣ</p> <p style="text-align: center;">Ο ΥΠΟΥΡΓΟΣ ΕΣΩΤΕΡΙΚΩΝ ΑΛ.-ΑΘ. ΤΣΟΧΑΤΖΟΠΟΥΛΟΣ</p> <p>Θεωρήθηκε και τέθηκε η Μεγάλη Σφραγίδα του Κράτους Αθήνα, 8 Μαρτίου 1994 Ο ΕΠΙ ΤΗΣ ΔΡΑΚΟΝΙΝΗΣ ΥΠΟΥΡΓΟΣ Γ. ΚΟΥΒΕΛΑΚΗΣ</p>

Ek 6: Dünyanın Farklı Bölgelerinde Kurulmuş Olan Bazı Pontus Derneklerine Ait Amblemler

 <p>Pontus Güllü isimli Pontus Derneği</p>	 <p>"Komnini" isimli Pontus Kültür Derneği</p>	 <p>Düsseldorf Pontus Derneği</p>	 <p>Norwalk Pontus Topluluğu</p>
 <p>Amerika'da Bulunan "Panagia Soumela" Derneği</p>	 <p>Massachusetts'te Bulunan Pontus Derneği</p>	 <p>İsveç'te Bulunan "Pontos" isimli Pontus Kulübü</p>	 <p>Wiesbaden Pontus Rum Derneği</p>
 <p>Köln "Argonaftes" Pontus Rum Derneği</p>	 <p>Larissa Pontus Derneği</p>	 <p>Akrites Pontus Derneği</p>	 <p>Larissa Pontus Öğrenci Derneği</p>
 <p>Drosias Pontus Derneği</p>	 <p>"Panagia Soumela" Derneği</p>	 <p>Uluslararası Pontus Rumları Federasyonu</p>	 <p>İsviçre'de Bulunan Pontuslular Birliği Derneği</p>
 <p>"Komnen" isimli Pontus Derneği</p>	 <p>Ampelokipoi Pontuslular Birliği</p>	 <p>Syros Pontuslular Kulübü</p>	 <p>Paradosi isimli Pontus Öğrenci Derneği</p>
 <p>Peristeri Pontus Derneği</p>	 <p>Yunanistan Vatolakkos Eğitim ve Kültür Derneği</p>	 <p>"Mithridatis" isimli Pontus Derneği</p>	 <p>"Anarrachis" isimli Pontus Derneği</p>

Ek 7: Farklı Ülkelerde Propaganda Amacıyla İnşa Edilmiş Bazı Sözde Pontus Soykırımı Anıtları

